
Elles!

---

65 DONES
OBLIDADES DE
LA HISTÒRIA

Agnès Rotger

Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Dones

Elles!

---

65 DONES
OBLIDADES DE
LA HISTÒRIA

Elles!

---

65 DONES
OBLIDADES DE
LA HISTÒRIA

Generalitat de Catalunya
**Institut Català
de les Dones**

Elles! 65 Dones oblidades de la història

Primera edició: octubre de 2017

Idea original i promoció

© Institut Català de les Dones

Realització editorial

som* **sàpiens publicacions**

www.som.cat

Autora dels textos

Agnès Rotger

Tots els textos d'aquest llibre es van publicar originalment a la revista Sàpiens.

Autora efemèrides

Anna-Priscila Magriñà

Coordinació

Toni Quero

Disseny

Jordi Bosch

Foto de coberta: Aurora Bertrana

© **Fotos cedides per:** Ainhoa Pancorbo (p. 46), Album (p. 10), Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (p. 130), Arxiu Històric de Sabadell (p. 80), Arxiu Municipal de Terrassa (p. 126), Arxiu Nacional de Catalunya (pp. 110 i 120), Arxiu Pere Ribalta del Fons Carreras-Colomer-Anglaterra (p. 134), Aurimages (p. 12), Centre de Documentació de l'Orfeó Català (p. 90), Consell de Mallorca - reproducció de Gabriel Lacomba (p. 100), Efe (p. 136), Biblioteca Nacional de Catalunya (p. 106), Fundació Pere Corominas (p. 98), Josep Renalies (p. 70), Photoaisa (p. 54), Shutterstock (p. 14) i l'arxiu fotogràfic de Sàpiens Publicacions.

Algunes imatges provenen d'arxius particulars i els editors han fet tots els esforços possibles per localitzar els titulars del *copyright*. Qualsevol informació per esmenar mancances pot comunicar-se per escrit als editors.

Impressió

Grafilur

ISBN: 978-84-393-9607-9

D.L.: B 22802-2017

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement - No Comercial - Compartir Igual 4.0 Internacional de Creative Commons: en qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència caldrà reconèixer-ne l'autoria, no fer-ne ús comercial i difondre sota la mateixa llicència CC que aquesta obra original. La llicència completa es pot consultar a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ca>

Índex

<i>La història de les dones és la història</i>	8
Gal·la Plàcidia , al nucli dur de l'Imperi	10
Duoda , una mare forta en la distància	12
Guinedilda de Cerdanya , la mare de la pàtria	14
Emma de Barcelona , l'abadessa repobladora	16
Ingilberga , l'última abadessa de Sant Joan	18
Lúcia de la Marca , un peó amb idees pròpies	20
Elisava , una misteriosa artista medieval	22
Maria de Montpeller , la reina sense amor	24
Aurembiaix d'Urgell , una dama tenaç en un món d'homes	26
Bella d'Amichi , la nodrissa de la reina	28
Elisenda de Sant Climent i la relíquia del Sant Drap	30
Maria de Cervelló , al rescat dels captius	32
Sança d'Aragó i Hongria , de la cort a les croades	34
Na Mercadera , una dona guerrera a Peralada	36
Gueraula de Codines , la guaridora sense por	38
La llarga espera de Valençona de Xirivella	40
Elisenda de Montcada , fundadora de Pedralbes	42
Bonanada , la llevadora de la noblesa medieval	44
Cecília de Comenge , comtessa d'Urgell	46

Violant de Bar , promotora cultural	48
Aldonça de Bellera , ferma a la seva torre	50
Margarida , l'última reina del Casal de Barcelona	52
Maria de Castella (i de Catalunya)	54
Brígida Terrer i les beguines catalanes	56
Margarida Borràs , a la forca per culpa de la intolerància	58
Isabel de Villena , en defensa de les dones	60
Isabel Roser , la dona que va ser jesuïta	62
Juliana Morell , la primera doctora en lleis	64
Violant Carnera , penjada per bruixa	66
Margalida Beneta Mas , exegeta de Ramon Llull	68
Maria Francesca Fiveller , la 'virreina' del palau	70
Eulàlia Ferrer , l'altra meitat d'"El Brusi"	72
La profunda vocació de Joaquima Vedruna	74
Lluïsa Estivill , la monja rebel que va salvar Reus	76
Anna Monner , l'actriu que no ho volia ser	78
Narcisa Freixas , la compositora dels infants	80
La doctora Concepció Aleixandre Ballester	82
Clotilde Cerdà o Esmeralda Cervantes	84
Teresa Claramunt , lluitadora incansable	86
Emília Coranty , una artista de cap a peus	88
Emerenciana Wehrle , mestra de cantants	90
Caterina Albert , la dona rere la màscara	92
La revolució femenina de Bonnemaison	94

Salut Borràs i Saperas , lluitadora anarquista	96
Celestina Vigneaux , una mestra de cap a peus	98
El compromís amb la cultura de Maria Mayol	100
Maria Pi i Sunyer , pionera del feminisme	102
Lola Anglada , primera dibuixant professional	104
Aurora Bertrana , a la recerca del paradís	106
Caritat del Ríó , del luxe a la vida d'espia	108
Conxita Supervia , una estrella dels escenaris	110
Conxita Badia , la mestra de la lírica	112
Lina Llubera , una catalana al gulag	114
Carme Claramunt , víctima del franquisme	116
María Luz Morales , la gran dama de la premsa	118
Josefina Torrents , una pionera de l'esport	120
Anna Murià , l'escriptora al costat del poeta	122
Montserrat Capdevila d'Oriola , pionera de les matemàtiques	124
Les mil vides de Paulina Pi de la Serra	126
Anna Maria Martínez Sagi , una esportista a contracorrent	128
Júlia Coromines , psicoanalista pionera	130
Mercè Núñez Targa , ideals indestructibles	132
Mari Pepa Colomer , la noia que volia volar	134
Marina Ginestà , icona de l'antifeixisme	136
Maria Rúbies i el somni de l'escola catalana	138
<i>Índex onomàstic</i>	141
<i>Agraïments</i>	144

La història de les dones és la història

8

Cada dia més les dones som a tots els llocs de la vida social i pública on volem ser. Ara bé, sovint sentim que ens manquen models, referents i avantpassades, ens manca genealogia. La història l'han escrit aquells que manen. Això suposa que la història durant molts i molts anys ha estat escrita per homes, des del patriarcat i l'androcentrisme, i sense comptar amb la visió de la vida i la societat que tenim les dones, perquè dones i homes ens hem socialitzat de diferent manera. De fet, encara avui ens falta pertot arreu la visió i les aportacions de la meitat de la població, les dones.

Fins fa pocs anys, els criteris que valoren quina és la història "important" han ignorat, invisibilitzat

i menystingut les gestes femenines. És un fenomen que passa a la història i, malauradament, a la gran majoria de camps del coneixement.

Per intentar compensar això i recuperar i divulgar biografies de personatges femenins singulars i destacats que la història no ha valorat prou, des de l'Institut Català de les Dones vam iniciar una col·laboració amb la revista *Sàpiens*, a través de la qual, mes rere mes, una dona oblidada de la història catalana obtenia un espai de record i reconeixement a les planes de l'única revista de divulgació històrica adreçada al gran públic de Catalunya.

Pensem que reconèixer les aportacions de les dones, el seu paper

---

actiu i creatiu, i recuperar la genealogia femenina és imprescindible per transformar imaginaris culturals i avançar en una societat on les diferències entre dones i homes no esdevinguin desigualtats.

Elles! 65 dones oblidades de la història recull 65 biografies de dones molt diverses que han fet aportacions significades i massa poc conegudes: com ara Aurora Bertrana. L'edició d'aquest llibre, coincidint amb la commemoració per part del govern de la Generalitat de l'Any Aurora Bertrana, és la raó per la qual la imatge d'aquesta escriptora lliure i rebel hagi estat l'escollida per protagonitzar la portada. Aquest recull, a més, aporta millores respecte de la secció "Dones oblidades de la història", ja que ha permès fer un treball de contextualització en el seu moment històric de les biografies publicades per la revista *Sàpiens* des de l'any 2012.

La Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes determina que la representació i la participació paritària de dones i homes en tots els àmbits de presa de decisions és un requisit necessari per assolir una societat realment democràtica. Entre les mesures que impulsa en nombrosos àmbits socials, aquesta llei habilita les administracions públiques de Catalunya per adoptar mesures per promoure la igualtat efectiva de dones i homes en el terreny de la creació cultural. Hem d'avançar en la transformació de les institucions, imaginaris, empreses, mitjans de comunicació, etc., per tal de posar en el seu lloc el paper de les dones.

Construir una Catalunya democràtica, capdavantera i on la justícia social sigui una realitat per a dones i homes passa per recuperar la història de les dones. La història de les dones és la història.

Núria Balada

Presidenta de l'Institut
Català de les Dones

Gal·la Placídia, al nucli dur de l'Imperi

Constantinoble, c. 390 - Ravenna, 450 // **Princesa**

10

EN UNA ÈPOCA D'INTRIGUES I TENSIONS RELIGIOSES, MAI NO VA DUBTAR D'UN FET: **CALIA TENIR EN COMPTE ELS FORASTERS** SI VOLIEN EVITAR, DE TOTES PASSEDES, QUE EL PROJECTE ROMÀ S'ENFONSÉS. I HO VA PORTAR FINS A LES DARRERES CONSEQÜÈNCIES.

Quan la bella Gal·la Placídia va arribar a Barcelona l'any 414, es va trobar una ciutat petita, protegida per unes muralles que quedaven molt lluny de la plaça que quinze segles més tard portaria el seu nom. Va ser filla, germana, esposa, mare d'emperadors i augusta ella mateixa: malgrat que l'imperi Romà feia aigües, Gal·la encara va formar part del nucli de poder immens dels últims governants de l'antiga Roma.

Un dona hàbil

Gal·la Placídia va néixer vers l'any 390 a Constantinoble, que en aquells moments era la capital. Filla de l'emperador Teodosi I, responsable de la divisió de l'Imperi en dos, va rebre la millor educació que podia tenir una nena de l'època, i a més d'aprendre grec i llatí o estudis religiosos, va saber prendre bona nota de l'art de la política que observava al seu entorn. Eren anys convulsos, d'intrigues i tensions. La pressió dels pobles bàrbars i el paper creixent de l'Església catòlica obligava a redibuixar l'ordre que havia predominat durant segles.

Gal·la Placídia era filla d'aquest temps. I si bé somniava un imperi unit i fort, era una dona conseqüent en les seves conviccions cristianes, i igualment va entendre que era necessari incorporar els forasters al projecte romà si volien que sobrevisqués. I així, es va casar amb el rei visigot Ataülf. La parella s'estimava amb passió, però també és evident que ella hi veia una gran oportunitat política:

unir el poble visigot al món romà. Les relacions tenses amb el seu germanastre, l'emperador Honori, van fer que Gal·la seguís Ataülf i els seus homes camí de l'Àfrica. Van fer parada a Barcelona, i allà va tenir un fill que va morir sent encara un nadó; el van enterrar a Sant Cugat. Al cap de poc, també va morir Ataülf, assassinat pels seus rivals.

Cristiana devota

A contracor, Gal·la va acceptar de casar-se amb un home que detestava: el patrici romà –i després emperador d'Occident– Constanci. També ell va morir prematurament, i Gal·la va fer de regent fins que el seu fill comú, Valentinià, va ser major d'edat i va poder actuar com a emperador d'Occident. Llavors, Gal·la va decidir retirar-se de la primera línia política i dedicar-se a finançar obres per a l'Església. Va morir a Ravenna l'any 450 als volts de la seixantena. Al gran imperi Romà que havia conegut no li quedaven gaires anys.

Imposant el monoteisme

El 27 de febrer de l'any 390 l'emperador Teodosi I el Gran emet un edicte en què proclama que, a partir d'ara, el cristianisme serà l'única religió tolerada arreu de l'Imperi.

Amb nom de tragèdia

L'any 1879 Àngel Guimerà va escriure una tragèdia sobre Gal·la Placídia. A l'estrena, l'actriu tortosina Carlota de Mena va interpretar-ne el paper protagonista.

Duoda, una mare forta en la distància

803-843 // Comtessa i escriptora

QUAN EL JOC POLÍTIC DEL SEU MARIT LA VA ALLUNYAR DELS FILLS, VA BUSCAR LA MILLOR MANERA PER SEGUIR EDUCANT-LOS. I VA TROBAR LA SOLUCIÓ EN **LA REDACCIÓ DEL LIBER MANUALIS**, UN LLIBRE QUE TAMBÉ LI VA SERVIR PER NO TRENCAR EL FIL D'AMOR AMB ELS SEUS PLANÇONS.

12

Una vegada hi havia un comte que es va enamorar bojament d'una emperadriu bellíssima, casada amb el rei més poderós de l'època. La història s'embolica molt a partir d'aquí, és clar. I és tan atractiu l'argument que surt a la *Crònica* de Miquel Desclot, a *Curial e Güelfa* i a *Tirant lo Blanc*. Els inspiradors de la llegenda van ser Bernat de Septimània, comte de Barcelona, i Judit de Baviera, l'esposa del rei franc Lluís el Pietós.

Llesta i amb recursos

Si hi va haver passió o si els van acusar d'adulteri per raons políti-

---

ques, no ho sabrem mai. El que és segur és que el comte Bernat va tenir molts conflictes a la cort franca, i que en va mantenir sempre allunyada la seva esposa, Duoda. S'havien casat l'any 824 i la parella va tenir tres fills: Guillem, Bernat i Regelindis. Però la família no va conviure mai sota el mateix sostre, perquè el comte va fer que la seva dona es quedés al castell d'Usès, a Occitània, mentre ell era a la cort

Culta i intel·ligent, va aprendre a governar el castell, a gestionar les terres i fins i tot a negociar préstecs per a les operacions armades del marit.

estimant i conspirant a parts iguals.

Duoda era una dona culta, intel·ligent i amb molts recursos al seu voltant, i va aprendre a governar el castell de manera eficaç, a gestionar les terres per aconseguir

treure'n un bon rendiment i fins i tot va negociar préstecs per a les operacions armades del seu marit. Potser no li sabia greu estar lluny del comte, però el que la va

esqueixar és que ell s'endugués els fills per utilitzar-los com unes peces més del seu joc polític.

Un manual pràctic

Sola i enyorada, Duoda es va dedicar a escriure el conegut com a *Manual per al meu fill (Liber Manualis)*, un llibre pensat per transmetre valors morals i religiosos i ensenyaments pràctics al seu primogènit, Guillem. "Després de residir lluny de la vostra presència, [...] he procurat que et sigui transcrit i adreçat aquest llibret que correspon a la intel·ligència de la meva petitesa", va escriure.

Volia continuar educant-lo encara que fos a distància, però sobretot necessitava mantenir el fil d'amor entre mare i fill, que ell la trobés entre les pàgines del recull cada cop que necessités el seu consell o escaïf. Per això va escriure el llibre amb un estil molt personal: parlés del que parlés, era Duoda, la mare, la que reflectien aquelles paraules. Una dona forta i adolorida que no es va resignar a desaparèixer de la vida dels seus fills, encara que no els va tornar a veure més.

Un buda poc discret

L'any 803, després de quasi noranta anys d'esgratinyar la roca, s'acaba la construcció del Gran Buda de Leshan, a la Xina. Amb setanta metres d'alçada, aquest buda és el més alt del món.

Adeu, imperi Carolingi

El tractat de Verdun, que es va signar l'any 843, va comportar la divisió de l'imperi Carolingi en tres zones, una per a cadascun dels nets de Carlemany. Havia arribat la fi de l'imperi Carolingi.

Guinedilda de Cerdanya, la mare de la pàtria

?-899 // **Comtessa**

MENTRE QUE EL NOM DE GUIFRÉ EL PILÓS ÉS PRESENT EN QUALSEVOL LLIBRE D'HISTÒRIA DE CATALUNYA, EL DE LA SEVA ESPOSA, QUE **VA SER TOTA UNA DONA D'ESTAT**, ÉS QUASI IMPOSSIBLE DE TROBAR.

14

Si el rei franc hagués sucat mai els dits a la sang de Guifré el Pilós per donar-li un escut d'armes, una cosa és segura: Guinedilda de Cerdanya hauria estat al costat del ferit. El que

no és tan clar és si això hauria sortit a les cròniques: l'esposa del comte, tot i la gran importància que va tenir al seu moment, no apareix a la foto dels personatges més cèlebres de la nostra història.

Matrimoni entre cosins

Guinedilda (també dita Guinedell o Guinedella) es va casar als voltants de l'any 870 amb el seu cosí segon, Guifré. Aquests lligams endogàmics –que sovint fregaven l'incest– van ser molt freqüents entre els primers comtes catalans i eren tolerats per l'Església, còmplice d'aquella estratègia política: eren temps decisius per a la conformació del territori i del nou poder comtal, i no els semblava prudent involucrar altres famílies en el projecte.

Guinedilda va ser molt més que la mare de la primera dinastia comtal catalana, la de Barcelona. Va ser una dona que va compartir el poder amb el seu marit i va participar braç a braç en les seves decisions. En tots els documents de l'època en què apareix el nom de Guifré I, ella també s'esmenta com a comtessa de ple dret, mai com a simple consort. De fet, en el segle IX el poder era compartit per tota la parentela, i Guinedilda hi va tenir un paper especialment rellevant.

Una dona amb sentit d'estat

Fins i tot es conserva un poema de l'arxipreste mossàrab Cebrià, de

Còrdova, elogiant-la: és evident que calia tenir bones relacions amb una parella que s'havia revelat prou poderosa per actuar amb independència dels reis francs, i que exercien el seu poder en una àrea cada cop més àmplia, amb la legitimitat d'una pila de títols (Barcelona, Urgell, Besalú, Cerdanya, Girona i Osona) i una política intel·ligent de repoblació.

Amb els seus nou fills, Guifré i Guinedilda també van actuar amb sentit d'estat. Prova d'això és que en van oferir dos a l'Església com a monjos, però no en un lloc qualsevol: als monestirs que acabaven de fundar a Sant Joan de les Abadesses [a la foto] i a Ripoll, dos llocs clau per al control del territori. Va ser en aquest últim monestir on van enterrar Guifré I el 897, i probablement també la seva esposa Guinedilda, uns tres anys després.

Com demostra la documentació de l'època, Guinedilda va compartir el poder amb el seu marit i va participar en les decisions del comtat.

El naixement de Dubh Linn

No sabem quan va néixer Guinedilda, però sí Guifré. I aquell any, el 840, coincideix amb la fundació per part dels vikings de Dubh Linn, més coneguda com a Dublín.

Els xinesos i la pólvora

Mentre que a Catalunya encara trigaria molts anys a arribar, a mitjan segle IX els exèrcits xinesos ja tenien armes, si bé rudimentàries, que funcionaven amb pólvora.

Emma de Barcelona, l'abadessa repobladora

880 - Sant Joan de les Abadesses, 942 // **Abadessa**

16

TERCERA FILLA DE GUINEDILDA I GUIFRÉ, TOT I NO TRIAR EL SEU FUTUR RELIGIÓS, S'HI VA ADAPTAR A LA PERFECCIÓ. AMB UNA **PERSONALITAT CARISMÀTICA I GRANS DOTS DE GESTIÓ**, VA FUNDAR LA PRIMERA COMUNITAT DE MONGES DE CATALUNYA.

Emma era petita, però els seus pares tenien grans plans per a ella. És clar que, al principi, Emma no es devia fer el càrrec del que significava ser la tercera filla del comte Guifré el Pilós i Guinedilda. Als germans grans els tocava repartir-se els comtats de Barcelona, Girona, Osona, la Cerdanya i Besalú. I, a ella, els pares li havien assignat el monestir de Sant Joan, al Ripollès, que acabaven de crear per impulsar i controlar el repoblament de la zona. I la feina havia de començar de seguida: per això el

---

885, quan ella només tenia cinc anys, la van lliurar com a oblata.

Abadesa als quinze anys

I així va créixer Emma, lluny de la seva família, entre les parets fredes i nues d'aquell monestir romànic, esperant el moment en què fos prou gran per agafar-ne les regnes. Mentrestant, era el bisbe Gotmar de Vic i el seu pare qui governaven per tot arreu.

El 897, el comte Guifré va morir durant una ràtzia islàmica al Solsonès. Havia arribat l'hora que els fills continuessin la feina. Emma,

Va multiplicar les propietats del monestir i es va haver de defensar de les ànsies depredadores dels seus propis germans.

que rondava ja els quinze anys, va esdevenir per fi abadesa, i va crear al seu voltant la primera comunitat de monges de Catalunya. Hi havia arribat per força, però a diferència del seu germà Radulf

—donat a Ripoll com a oblat però que en va sortir per casar-se abans de ser-ne abat—, Emma es va dedi-

car intensament al seu càrrec. Era una dona forta i de personalitat carismàtica, que estava molt dotada per la gestió política i econòmica. Durant la seva llarga vida va aconseguir multiplicar considerablement les propietats que tenia el monestir des de la seva fundació. Va crear pobles, esglésies i monestirs (al Ripollès, al Berguedà, al Vallès...) i es va haver de defensar de les ànsies depredadores dels seus propis germans.

El poder del monestir

Ho va aconseguir gràcies al privilegi que li havia concedit el rei franc: el monestir i tota la vall de Sant Joan depenien directament d'ella, sense cap altre lligam. Emma, dins del seu territori, governava igual que els germans —o potser més, ja que fins i tot tenia poder dins de les esglésies.

Després de morir, als seixanta-dos anys, el poder i influència del monestir de Sant Joan de les Abadeses es va mantenir durant un temps, però la pressió dels comtes veïns no va cessar fins que, l'any 1017, van aconseguir finalment expulsar-ne totes les monges.

La troballa de la Moreneta

Diu la llegenda que el 880 uns pastors van trobar la imatge de la Mare de Déu de Montserrat. Davant la impossibilitat de moure-la, van decidir erigir una ermita allà mateix.

I... va aparèixer el zero

El zero, que ja existia com un símbol de separació, apareix a l'antiga Índia com a concepte numèric al segle IX. Fins al moment s'havia utilitzat un codi de nou xifres.

Ingilberga, l'última abadessa de Sant Joan

Vic, 976-1046 // Abadessa

DONA PODEROSA EN UN MÓN D'HOMES, VA SER ACUSADA DE CONVERTIR LA SEVA COMUNITAT EN UN "BORDELL DE MERETRIUS DE VENUS". DARRERE D'AQUELLES CALÚMNIES HI HAVIA EL SEU GERMÀ, QUE VOLIA PRENDRE EL CONTROL DEL MONESTIR.

18

Ho sap tothom: pels boscos del Ripollès, quan cau el sol, es pot sentir l'esperit del comte Arnau, que galopa rabent acompanyat pels gossos que omplen l'aire de lladruccs infernals. És la condemna que pateix per haver estat un mal senyor per als seus vassalls i haver empestat amb luxúria l'antic monestir de Sant Joan de Ripoll ficant-se al llit amb l'abadessa.

Aquesta història de passió –amb epíleg lacrimogen inclòs– és pura llegenda, però el cert és que en el segle XI la presumpta vida dis-

---

soluta de les monges va ser la raó oficial per expulsar de l'Església la comunitat del que ara coneixem com a Sant Joan de les Abadesses. Al capdavant hi havia Ingilberga.

Abadessa adolescent

Ingilberga era la filla extramatrimonial del comte Oliba Cabreta i l'esposa del vicari del castell de Besora. Quan la nena tenia poc més de deu anys, el pare, potser per purgar els seus pecats, va decidir donar-la a Sant Joan. Ingilberga va fer-se gran entre les parets del monestir, i el 996 va substituir l'abadessa –la seva tia Fredeburga–, que acabava de morir. Només era una adolescent, i li faltava la vocació o l'habilitat per governar: durant anys l'abadia va viure sense pena ni glòria... fins que algú va denunciar les monges per conductes immorals. El mateix comte Bernat Tallaferro, mig germà d'Ingilberga, va anar a presentar "el cas de les monges" al papa Benet VIII, i l'abat Oliba, també mig germà seu, va tenir una actitud molt tèbia davant aquest cas.

Estava tot dat i beneït, i Ingilberga ho tenia tan clar que ni tan sols

es va molestar a anar a Roma per donar la seva versió. De manera que el 1017 va acatar la butlla papal que obligava a dissoldre la comunitat per haver convertit "la casa d'oració en un bordell de meretrus de Venus". És difícil saber del cert si aquelles dones –la majoria monges per desig dels pares– havien trencat el vot de castedat. Però és evident que al comte Bernat el va beneficiar molt, la sentència, perquè va aconseguir que el seu Papa creés un nou (i efímer) bisbat a la seva jurisdicció, Besalú, i que el seu fill en fos el primer titular.

Ingilberga va morir a Vic l'any 1046. I, qui sap si per esmenar la injustícia o només per endolcir la seva imatge, la necrologia que li van dedicar la definia com una abadessa "de bon record" i "insigne en virtuts".

Benet VIII va demanar a Ingilberga que es presentés a Roma per defensar-se d'aquelles acusacions. Sabent que no hi havia res a fer, ella no va moure ni un dit.

La mort del lleó europeu

Durant el segle x el lleó europeu, amb presència encara al Caucas, s'extingeix. De mida semblant als africans, s'havien alimentat de porcs senglars i cérvols.

El segle de les croades

Al segle xi se'l coneix com el de les croades. Per arrabassar Terra Santa als musulmans, els regnes europeus cristians en van organitzar nou, però només va triomfar la primera.

Llúcia de la Marca, un peó amb idees pròpies

?-1090 // Noble

20

COM MOLTES DONES DE LA SEVA ÈPOCA, ES VA HAVER DE CASAR I RECASAR PER AFAVORIR ELS INTERESSOS DE LA FAMÍLIA. PERÒ **VA DEMOSTRAR QUE ERA MOLT MÉS QUE UNA SIMPLE FITXA** DEIXANT PALÈS QUE TENIA CRITERI PER DECIDIR.

Mil anys abans de la moda de difondre *selfies*, Llúcia de la Marca ho va fer. El lloc escollit, un autèntic punt de trobada social, va ser l'església de Sant Pere del Burgal, a Escaló (Pallars Sobirà). La dama es va fer pintar a l'absis a sota d'un dels apòstols, ben a la vista, amb un vestit elegant i portant un ciri. Als seus peus, el nom: "(Lluc)ia comtessa". Des d'aquell fresc es va assegurar que ningú oblidés mai més la seva pietat ni, sobretot, el seu poder.

Polítiques nupcials

No li va ser fàcil arribar fins allà. Com la majoria de dones nobles de la seva època, va ser un peó en la partida política i econòmica que jugava la seva família. En aquest cas, la turbulenta unió de la seva germana Almodis amb el comte Ramon Berenguer I de Barcelona li va marcar el futur. La parella va fer enfurir l'àvia d'ell, la ja vella –però no rendida– Ermesenda de Carcassona, que va aconseguir excomunicar-los temporalment sota l'acusació d'adulteri. Però aquella no era una batalla moral sinó de poder, i Ramon Berenguer no va dubtar a utilitzar la seva cunyada per mirar de millorar la seva posició. I així va fer casar Llúcia amb el poderós –i conflictiu– Guillem II de Besalú, per apaivagar les enemistats històriques de les dues cases comtals. Però el negoci no va sortir bé. Guillem no va complir cap dels pactes matrimonials, va

Quan es va casar amb Artau I del Pallars, va començar a signar documents al costat del seu marit i a demostrar que ella també podia prendre decisions.

atacar diverses vegades el comtat de Barcelona i va morir assassinat pocs anys després de les noces.

Capacitat de gestió

La segona operació politiconupcial va tenir més èxit: el 1058, Llúcia es va casar amb Artau I del Pallars, que era un vidu força més gran que ella i que va respectar els acords. Entre els capítols hi havia el que obligava Artau a donar la desena part de les seves possessions i a tenir Llúcia “com un home ha de tenir la seva esposa que ha acceptat legalment”. Des d'aquell moment va començar a signar documents al costat del seu marit, i a demostrar capacitat de gestió i criteri propi. Va tenir dos fills: l'hereu del comtat, Artau, i Ot, que seria bisbe d'Urgell i a qui més tard van fer sant. Llúcia va morir l'any 1091, però el seu retrat recorda aquest peó que va acabar jugant la seva partida.

La Pau i Treva de Déu

Durant el segle XI tot estava tacat per la violència del poder feudal. Buscant tranquil·litat, els pagesos i l'Església van crear la Pau i Treva de Déu, segons la qual no es podia lluitar de dissabte a dilluns.

Cada dia més gent

La població mundial actual supera els 7.500 milions de persones. Al segle XI, però, la xifra era molt més manejable: 300 milions. Avui en dia, països com els Estats Units ja superen aquest número tan rodó.

Elisava, una misteriosa artista medieval

---

c. 1100 - c. 1122 // **Brodadora**

EN UN SEGLE EN QUÈ L'ÚNIC QUE LES DONES ESPERAVEN DEIXAR PER A LA POSTERITAT EREN ELS FILLS, ELLA CREIA EN LA BELLESA DEL QUE CREAVA I POTSER PER AIXÒ VA SER **UNA DE LES POQUES DONES MIEIEVALS QUE VA SIGNAR LA SEVA OBRA.**

22

A l'edat mitjana la majoria de gent estava preocupada perquè la seva família arribés a l'endemà sana i estèlvia; perquè les collites fossin bones; perquè, si topaven amb el senyor feudal, aquest no s'hagués llevat amb el peu esquerre; perquè quan arribés l'hora tinguessin una bona mort, i perquè a partir de llavors estiguessin acompanyats per àngels d'ales flonges en lloc de diables armats amb cullerots gegants per remenar les calderes infernals.

Una mestra del brodat

L'èxit social era aleshores una extravagància que pocs es plantejaven,

---

i l'únic que aspiraven a deixar per a la posteritat era descendència i alguna propietat, si hi havia hagut sort. La paraula *artista* era un simple sinònim de treball artesanal, i a poca gent se li acudia signar les seves obres. Però hi va haver algunes excepcions.

Irònicament, tot i que ella es va rebel·lar contra l'anonimat, amb la informació que hi ha, ara per ara és difícil descobrir qui va ser Elisava en realitat.

'Me fecit'

A la col·lecció del Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona, que es pot veure al Museu del Disseny de la ciutat, hi ha el penó de Sant Ot [a la imatge, la representació de l'evangelista Marc]. La peça es va trobar el

segle passat dins d'un reliquiari a la catedral de la Seu d'Urgell. Es va fer en el segle XII i és una de les mostres catalanes més importants de brodats de l'època. Ho és pel seu valor artístic i també perquè diu en lletres ben clares "Elisava me fecit". És a dir, que en va ser l'autora

una dona que es deia Elisava. Amb aquestes paraules la brodadora va deixar la seva empremta per a la posteritat, per a la història, al costat de Maria, autora de l'estola de sant Narcís, i Ende, il·luminadora, dues de les poques dones medievals que també van decidir signar els seus treballs. Això sí, d'Elisava en sabem tan poca cosa que no se sap si es tractava d'una monja o d'una laica que treballava per al clergat d'Urgell.

Suposicions

Alguns experts creuen que podria ser alhora l'artista i la mecenes de l'obra, o una dama propera a Llúcia de la Marca, mare d'Ot, bisbe d'Urgell. És difícil que esbrinem qui va ser realment. En aquella època, teixir, filar i brodar era una tasca quotidiana per a les dones, una feina necessària per al dia a dia. Però darrere d'aquell brodat delicat amb fil de seda, rogenc i daurat, amb un pantocràtor i tres figures femenines en actitud reverent, hi ha un talent excepcional. I una dona que es va rebel·lar contra l'anonimat.

Les dames competitives

No sabem si Elisava hi va jugar mai, però al voltant de la data del seu naixement es va inventar el joc de dames. El lloc de tal creació depèn de la font: alguns assenyalen terres valencianes, mentre que d'altres apunten cap a Occitània.

El peatge a pagar

Tot i que la idea és més antiga que el mateix Jesús, no és fins al segle XII que apareix la paraula *purgatori* per definir aquell estat intermedi que acull algunes ànimes que han de purgar petits pecats abans de ser admeses al cel.

Maria de Montpeller, la reina sense amor

---

c. 1180 - Roma, 1213 // **Reina**

24

MAI NO VA PODER DECIDIR PER ELLA MATEIXA. COM SI FOS LA FITXA D'UN JOC D'ESTRATÈGIA POLÍTICA, ES VA VEURE OBLIGADA A CASAR-SE FINS A TRES VEGADES. L'ÚLTIMA, AMB PERE I, AMB QUI ENGENDRARIA EL FUTUR JAUME I GRÀCIES A UN 'ENGANY'.

A Maria no la volia ningú. Si algú la va estimar, va ser durant poc temps i amb molt de dolor. Perquè totes les històries de la seva vida tenien un mal final. Totes, tret d'una: l'engendrament del seu hereu, el futur rei Jaume I. Però fins i tot aquest moment va estar a anys llum d'un acte d'amor.

Poc després de néixer Maria –probablement el 1180–, el seu pare, comte de Montpeller, va repudiar la seva mare i la va fer tancar en

---

un monestir. A la nena la van casar quan encara era una criatura amb el vescomte Barral de Marsella, un home separat i tan gran que va morir al cap de poc.

Drama i intriga política

De seguida la van tornar a casar, aquest cop amb Bernat IV de Comenge, vidu i separat dues vegades, que la va repudiar i la va obligar a marxar de casa deixant-hi les dues filles que havien tingut. Al drama personal, s'hi va sumar la intriga política: poc abans de morir, el seu pare va decidir que fos un germà de Maria qui heretés el comtat de Montpeller, en contra del que estava acordat.

En aquesta ocasió, la gent es va revoltar i la van entronitzar a ella. Als vint-i-quatre anys es va casar, per tercer cop, amb el rei Pere I d'Aragó. Però amb ell tampoc no seria feliç: Pere es va penedir d'haver-se casat amb algú que no era de sang reial i va demanar la nul·litat del matrimoni per casar-se amb la filla del rei de

Jerusalem. Mentrestant, evitava qualsevol contacte amb Maria i així, és clar, es feia difícil gestar un hereu. Per solucionar-ho sembla que la reina va fer conxorxa amb un privat del seu marit: d'acord amb ell, una nit es va ficar al llit del rei amb l'habitació a les fosques, fent creure a Pere que era una altra dona. Diuen que les esglésies van estar obertes tota la nit perquè el poble pregués perquè la relació obtingués fruits.

Nascut de l'engany

Fos com fos, Maria es va quedar embarassada. Malgrat els intents del rei Pere de controlar el comtat de Montpeller i el futur de l'hereu, Maria ho va evitar. Per fer-ho va recórrer a l'autoritat del Papa. En el seu testament, en què deixava totes les propietats i títols al futur Jaume I, establí que si ella moria, seria Innocenci III –i no el pare del nen– qui en tindria la custòdia. I allà mateix, a Roma, esgotada i malalta amb només trenta-tres anys, la reina Maria de Montpeller va morir.

Pere es va penedir d'haver-se casat amb algú que no era de sang reial i va demanar la nul·litat del matrimoni.

Un col·le amb molts anys

El 1185 es funda a Suècia l'Escola Catedralícia de Lund, més coneguda com a Katedralskolan. El col·legi és el més antic del nord d'Europa i un dels més antics del continent.

La batalla de Muret

El 1213 va tenir lloc la batalla de Muret. La derrota occitana va suposar la fi de l'expansió catalana cap al nord i va ratificar el triomf dels francesos sobre el territori occità.

Aurembiaix d'Urgell, una dama tenaç en un món d'homes

---

c. 1196 - Balaguer, 1231 // **Comtessa**

26

TOT I HAVER HERETAT EL TÍTOL, L'HI VAN PRENDRE PERQUÈ DEIEN QUE UNA DONA NO PODIA GESTIONAR EL COMTAT. PERÒ ELLA, QUE ERA UNA GRAN ESTRATEGA, **VA SABER RECUPERAR EL QUE ERA SEU.**

Els consellers que acompanyaven Aurembiaix a la cort del rei Jaume I a Lleida li van dir: "Defen-seu-vos vós mateixa, que sou qui ho fareu millor". I ella, que era una dona que sabia perfectament el que feia, va prendre la paraula. El que volia era ben senzill: recuperar els seus drets com a comtessa d'Urgell, un títol que havia heretat del seu pare i que l'hi havia arrabassat Guerau de Cabrera amb el pretext que una dona no podia gestionar el comtat. Havia viscut durant molts anys a Castella, terra

---

de la seva mare, esperant el moment de tornar i exigir el que era seu. I aquell moment havia arribat.

Cupido entra en acció

La gestió amb el rei –amb qui havia estat promesa quan era una nena– va anar més que bé: Jaume I es va fer

Del tracte amb Jaume I en va sorgir alguna cosa més que negocis. I és que els dos, que havien estat promesos de petits, van acabar signant un pacte de concubinatge.

seu la causa i va lluitar fins a aconseguir restituir-li els títols i possessions. Però d'aquella trobada en va sorgir alguna cosa més que un pacte entre nobles per defensar el patrimoni: també en va

néixer una relació sentimental entre Jaume, que llavors tenia vint anys i s'havia divorciat de la seva primera dona, i Aurembiaix, que en tenia trenta-dos i que acabava d'anul·lar el seu. El 23 d'octubre del 1228 tots dos van signar un pacte secret de concubinatge:

un document en què es posaven d'acord tant pel que feia a aspectes materials com de parella. Entre altres coses, Aurembiaix es comprometia a fer donació del comtat d'Urgell a Jaume o els seus descendents després de la seva mort. I exigia que no l'abandonés tret que prengués nova esposa "amb qui pogués compartir el regne o tanta quantitat de diners que pugui ser equiparada al comtat d'Urgell". Per si de cas, també preveia una sortida per a ella: entrar en un convent. En aquest cas especificava que el comtat també passaria a Jaume i als fills comuns, si en tinguessin.

Canvis d'opinió

Al final, però, les coses no devien anar gaire bé, perquè l'any següent Jaume va arranjar el matrimoni d'Aurembiaix amb Pere de Portugal, fill del rei Sanç I i Dolça de Barcelona. La parella va viure junta durant poc més de dos anys, fins que Aurembiaix va morir. No va deixar fills, però sí una sorpresa final: en contra del que havia acordat amb el rei, va deixar el comtat d'Urgell al seu marit.

Per no perdre mai el nord

Tot i que ja se'n tenen proves documentades des d'un segle abans a la Xina, a Europa es descriu l'ús de la brúixola per primera vegada al segle XII. Ho fa el 1190 l'erudit anglès Alexander Neckam en un llibre.

Llull el meravellós

Dos anys després de la mort d'Aurembiaix neix Ramon Llull. Filòsof, escriptor místic i teòleg, el mallorquí va ser un dels creadors del català literari i és conegut per obres com el *Llibre de les meravelles*.

Bella d'Amichi, la nodrissa de la reina

Segle XIII // Dama de companyia

28

DESCRITA A LA CRÒNICA DE RAMON MUNTANER COM UNA **DONA SÀVIA I BONA**, LA MARE DE ROGER DE LLÚRIA VA ANAR MOLT MÉS ENLLÀ DE LES SEVES OBLIGACIONS COM A DAMA DE COMPANYIA DE CONSTANÇA DE SICÍLIA: LI VA FER DE MARE EN UNA CORT ON LA SOLEDAT ES FEIA NOTAR.

Al contrari del que ens han venut els contes de fades des que érem al bressol, ser reina a l'edat mitjana no devia ser cap ganga. Volia dir casar-se per raons d'estat, separar-se de la família (sovint, també, del país d'origen) i viure sempre vigilada. En aquests casos, tenir algú al costat que t'ajudés i t'estimés com una mare no devia tenir preu. I Constança de Sicília va tenir aquesta sort amb Bella d'Amichi.

Noble companyia

Bella i el seu marit eren membres de la noblesa calabresa. Ella va tenir cura de Constança, filla del rei Manfred I de Sicília, des que era molt petita. Com que la princesa era òrfena de mare, el paper de dama de companyia va anar molt més enllà del que seria normal: no solament servia la noia, sinó que pràcticament l'estimava i l'educava com si fos la seva filla.

De fet, Bella tenia un fill propi que només tenia dos anys menys que la princesa. Es deia Roger i va heretar el nom del poble del seu pare com a cognom: Lauria (o Llúria). El 1262, Bella i Roger van formar part de la comitiva que va acompanyar Constança, de catorze anys, a casar-se amb el futur rei Pere el Gran. A la seva cort, a Roger el van educar els cavallers, i Bella va continuar al costat de la princesa. Va ser l'encarregada d'organitzar i gestionar l'entorn de la noia, i a ella

Bella tenia per a ella quatre servidores i una mula. I és que, com a encarregada d'organitzar l'entorn de Constança, la seva agenda sempre era plena.

mateixa se li van assignar quatre servidores i una mula. Se sap que va moure cel i terra per ajudar-la a quedar-se embarassada—buscant ajuda mèdica i divina— i que va estar al seu costat a València mentre paria l'hereu, Alfons.

'Sàvia dona e bona'

Bella també va viure prop de Constança el naixement de la resta dels seus fills; van patir juntes les absències dels marits i també estaven juntes quan el rei va nomenar almirall Roger de Llúria. En el parlament, Pere la va elogiar públicament: "En Roger, dona Bella, vostra mare, ha ben servida la reina muller nostra, e vos havets nodrit amb nós". No se sap quan ni on va morir Bella d'Amichi, però ha quedat per a la història la seva relació amb Constança, i la tendresa que tenia pel seu fill Roger. I les paraules de Ramon Muntaner a la seva *Crònica*, on la va descriure com una "sàvia dona e bona".

El rei de les conquestes

Guerrer d'origen aristocràtic, Genghis Khan es va convertir, al segle XIII, en el rei dels mongols. Conqueridor imparabile, el seu regne va abastar un grandíssim territori.

Ulleres per copiar

Al segle XIII els monjos italians van començar a posar-se ulleres. Les hores davant dels manuscrits que copiaven amb mala il·luminació els passaven factura.

Elisenda de Sant Climent i la relíquia del Sant Drap

Lleida, 1220-1297 // **Repobladora**

30

DESPRÉS D'UNA VIDA DE PEL·LÍCULA, QUAN VA TORNAR A LA SEVA LLEIDA NATAL HO VA FER AMB ELS BOLQUERS DEL NEN JESÚS, UNA RELÍQUIA QUE ES VA PRESERVAR DURANT SEGLES A LA CIUTAT, FINS QUE VAN DESAPARÈIXER EN PLENA GUERRA CIVIL.

Durant cinc-cents anys, a la Seu Vella de Lleida es va venerar la tela amb què la Mare de Déu va embolcallar el cos del nen Jesús quan va néixer. L'anomenat Sant Drap o Sant Bolquer va estar a punt de causar un conflicte diplomàtic entre Jaume I i el rei musulmà de Tunis. I darrere de tot plegat hi havia Elisenda de Sant Climent i la seva increïble història.

De Pollença a Tunísia

Elisenda era una lleidatana que va participar en la repoblació de

---

Pollença. Allà vivia amb el seu marit i la seva filla Guillemona quan uns vaixells moriscos van atacar la ciutat i se'ls van endur com a presoners. Aquell 1238, mare i filla es van integrar al palau de l'emir de Tunis, i la noia, que era molt bella, es va acabar casant amb el fill primogènit de l'emir, anomenat Abu'Abd Allah al-Mustansir Mimmomelí. Ho va fer sota el nom de Rocaia i després d'abra-

Tot i la intervenció de Jaume I en el conflicte internacional, Elisenda va mantenir el secret fins als seus darrers dies.

çar l'islam. La mare, ja vídua, es va quedar a viure amb ella, i va gaudir de certs privilegis dins la cort. Fins que un dia va aparèixer Arnau de Solsona.

Arnau era un dels grans mercaders de Lleida, i anava sovint a Tunísia per vendre-hi teixits. En un d'aquests viatges va coincidir amb Elisenda (es creu que podrien haver estat veïns del carrer Major de Lleida quan eren petits). La trobada va ser fructífera: Elisenda i

Arnau es van casar i van decidir tornar a la seva ciutat natal. Entristida per la separació, la filla va donar a la mare un souvenir molt especial: el Sant Drap que guardava l'emir.

Quan Mimmomelí es va adonar que li faltava aquella relíquia tan valuosa, va demanar a Jaume I que obligués el matrimoni a tornar-la-hi. Però el rei, tot i que tenia bones relacions amb el tunisià, no el va poder complaure, perquè Arnau va assegurar que no en sabia res. Era cert: Elisenda ho havia amagat al marit durant molts anys.

Confessió notarial

Quan Arnau ho va descobrir, ell també va decidir que calia guardar el secret fins que es va trobar a les portes de la mort, el 1297. Llavors va lliurar el Sant Drap al bisbe, i davant d'un notari va explicar les peripècies que li havia contat la seva dona. El pergami que va escriure aquell notari es pot consultar a Lleida, però la relíquia es va perdre el 1937. A dia d'avui només en queden uns filets en un medalló, testimoni d'una història de pel·lícula.

Universitats de rècord

A inicis del segle XIII es va fundar la Universitat de Cambridge. Després d'Oxford, és la més antiga de parla anglesa i, amb Bolonya al capdavant, la tercera del món a crear-se.

Llibertat!

El 1297 el cavaller escocès William Wallace impulsa la resistència contra el poder anglès. Deu anys després de lluitar, morirà a mans dels seus enemics.

Maria de Cervelló, al rescat dels captius

Barcelona, 1230-1290 // Religiosa

32

LA VOCACIÓ RELIGIOSA DE SEGUIDA VA PICAR A LA SEVA PORTA. PLENA D'EMPENTA I CARISMA, **VA FUNDAR LA BRANCA FEMENINA DELS MERCEDARIS** I VA DEDICAR LA SEVA VIDA A AJUDAR MALALTS, CAPTIUS ALLIBERATS I MARINERS.

Tothom sap que la Mare de Déu de la Mercè i santa Eulàlia són copatrones de Barcelona. Molta menys gent sap que la ciutat també està protegida per santa Madrona, i encara són menys els que coneixen el paper de santa Maria de Cervelló en tot plegat. Diu la història que aquesta última era una noia de família benestant, nascuda el 1230 al carrer de Montcada (al Palau dels Cervelló, més endavant també anomenat dels Giudice), que des de petita va demostrar una gran vocació religiosa.

Voluntat de ferro

El seu confessor, el prior del convent de la Mercè, va guiar els passos de Maria, i a divuit anys va professar i va començar una vida de pregària i d'actuacions pietoses seguint la filosofia de l'orde mercedari, que havia fundat sant Pere Nolasc feia pocs anys.

Durant una temporada, Maria va seguir vivint a la casa familiar, encara que en rebutjava l'opulència: vivia pobrament en un entorn ple de luxes. Quan va morir el seu pare va convèncer la mare de vendre els títols i gairebé tot el patrimoni familiar i donar els diners als mercedaris per a la redempció dels captius cristians dels sarraïns, que era la missió de l'orde. De fet, el nom complet de l'organització era Orde Reial i Militar de Nostra Senyora de la Mercè de la Redempció dels Captius.

Carisma amb resultats

Era una dona amb empena i carisma, i el 1265 va aconseguir el permís per fundar la branca femenina dels mercedaris. Els seus objectius eren els mateixos que

els dels seus companys masculins, encara que elles no prenién el "quart vot", que era el que obligava els frares a intercanviar-se personalment pels presos si era necessari per aconseguir que els alliberessin.

Una mà amiga

No va caldre fer aquest gest heroic perquè Maria es convertís en una persona molt estimada i venerada a la capital catalana. Atenia a tota hora i sense descans els malalts de l'hospital i els captius alliberats, i ja de més gran es deia que també ajudava els mariners i pescadors de maneres més heterodoxes: caminant sobre les aigües per salvar-los quan hi havia tempesta i mala maror. Aquests miracles i la devoció de la gent van portar l'Església a canonitzar-la el 1692. Se la representa amb un vaixell a la mà i també se la coneix com a Maria dels Socors.

*En morir el pare
va convèncer la
mare de vendre
gairebé tot el
patrimoni familiar
i donar els diners
als mercedaris
per a la redempció
dels captius
cristians.*

El càntic de Bura

El compositor alemany Carl Orff va trobar la inspiració perfecta per a la seva cantata *Carmina Burana* en una col·lecció de textos poètics que, sota el mateix nom, havien estat escrits al voltant de l'any 1230.

'Eu falo portuguès'

El 1290, per ordre del rei Dionís I de Portugal, el llatí clàssic deixa de ser l'idioma oficial del país per cedir el lloc al portuguès. Ja amb l'establiment de l'imperi colonial s'estendrà a diversos punts del món.

Sança d'Aragó i Hongria, de la cort a les croades

---

c. 1240 - Jerusalem, després del 1275 // **Infanta**

DESTINADA A SER UN PLA B, DE SEGUIDA QUE VA PODER SE'N VA ESCAPAR I VA TRIAR L'ÚNIC CAMÍ QUE LA PORTARIA A VIURE AVENTURES LLUNY DE CASA: ANAR FINS A LES CROADES PER SERVIR ELS CRISTIANS. I HO VA FER EN EL MÉS ESTRICTE DELS ANONIMATS.

34

Feia dies que aquella dona, ja força gran (tenia més de quaranta anys en ple segle XIII), era a les portes de la mort. Alta, de cabells clars, esprimatxada i amb aspecte senzill, era una persona molt coneguda a la ciutat israeliana de Sant Joan d'Acre. Feia uns vint anys que hi vivia, i assistia tots els pelegrins que arribaven a la que llavors era la capital del regne cristià de Jerusalem. Era abnegada, discreta, decidida i molt treballadora, i l'envoltava una aura de misteri.

Herència emprendora

Ningú no sabia exactament de qui es tractava, i no eren pocs els que consideraven que l'envoltava la santedat. Si haguessin conegut el seu pare, haurien entès que per les seves venes corria la sang d'una persona emprendora, a qui no li feia gens de por arriscar-se i córrer món. Perquè no era altra que una de les filles del rei Jaume I i Violant d'Hongria. Potser si hagués nascut home hauria preferit combatre els infidels amb les armes, però com a dona l'única possibilitat de viure una vida intensa lluny de casa era anar a les croades a servir els cristians des de la rereguarda.

La vida de Sança d'Aragó i Hongria hauria pogut ser del tot diferent. Quan va néixer a la cort de Barcelona, als voltants del 1240, ningú no n'esperava res que no fos casar-se amb el noble que aportés més beneficis per a l'estratègia política de la Corona catalanoaragonesa. Era la quarta dels quinze fills reconeguts del rei Jaume I el Conqueridor (fruit dels seus tres matrimonis i d'algunes de les se-

ves amants). I el que van decidir per a ella era que es convertís en l'esposa del rei Teobald II de Navarra en cas que ell no es casés amb Constança, germana de Sança. És a dir, que estava destinada a ser un pla B. Però finalment Teobald no es va casar amb cap de les dues, i Sança va quedar alliberada del compromís.

La seva vida hauria pogut ser molt diferent, ja que estava previst que es casés amb un rei en el cas que no ho fes sa germana.

El secret en un paper

Llavors va decidir abandonar la cort per ingressar a l'orde de la Mercè, que es dedicava a redimir cristians fets captius pels musulmans. I més tard va fer cap a Sant Joan d'Acre, on va viure pobrament i en l'anonimat. Diu la llegenda que en el moment en què va morir van sonar les campanes de la ciutat, i que ella portava un paper a la mà que només li va poder treure un bisbe. El paper revelava allò que ningú no sospitava: la seva identitat re(i)al.

El camí curt de la sang

Als anys quaranta del segle XIII el metge àrab Ibn an-Nafís descriu, per primera vegada, el circuit menor de la sang, el qual va des del ventricle dret del cor fins als pulmons, s'oxigena i refà el camí, però aquest cop fins a l'aurícula esquerra.

Un home de món

Tot i que la seva figura encara està envoltada d'interrogants, sembla innegable que Marco Polo va veure molt de món. I s'hi va posar d'hora, perquè només tenia disset anys quan el 1270 va sortir de la seva Venècia natal en direcció a la Xina.

Na Mercadera, una dona guerrera a Peralada

Peralada, c. 1245 - c. 1300 // **Pagesa**

ENMIG DE LA CROADA QUE EL PAPA HAVIA IMPULSAT CONTRA LA CORONA D'ARAGÓ, UNA DONA **NO ES VA DEIXAR ATEMORIR PER LES TROPES ENEMIGUES**. LA SEVA ACTUACIÓ, IMMORTALITZADA PER RAMON MUNTANER, FINS I TOT VA SORPRENDRE PERE EL GRAN.

36

El 1285, l'Empordà no era una comarca idíl·lica. La vida dels pagesos resultava dura, i per la seva situació estratègica, camí de França, era escenari de tensió i batalles. A Peralada hi vivia una dona que ha passat a la història gràcies al fet que Ramon Muntaner –també peraladenc– en va parlar a la seva *Crònica* com a protagonista d'un fet "meravellós". Li deien na Mercadera, i segons Muntaner, que la coneixia personalment, era "fort esperta fembra, e gran e alta". Una dona corpulenta i decidida que no va permetre que els embolics dels nobles li impedisin fer vida normal, i encara més: en va saber treure profit.

Vestida d'home

Aquells anys, Catalunya vivia la croada contra la Corona d'Aragó, que va impulsar el nou papa Martí IV després que Pere el Gran ajudés els sicilians a expulsar la dinastia dels Anjou de la seva illa. Un dels episodis d'aquell conflicte es va viure a Peralada, on els francesos van posar setge després que el rei hi instal·lés el seu quarter general. Això, és clar, dificultava la vida quotidiana dels veïns del poble, que no podien ni accedir amb seguretat als horts que tenien als afores. Na Mercadera, però, va decidir intentar-ho. Per això es va vestir d'home i, armada amb llança, espasa i escut, va anar a collir les cols que necessitava per cuinar.

Tot anava bé fins que va sentir el so d'uns picarols: eren dels guarniments d'un cavall francès que

havia caigut, amb el seu genet, a un rec proper. Na Mercadera s'hi va acostar, va clavar la llança a la cuixa del soldat i li va dir "cavaller, rendiu-vos o morireu". La cara del guerrer devia ser un mapa.

Botí de guerra

Al cap d'una estona, el rei Pere va observar atònit com aquella pagesa disfressada amb robes d'home li lliurava un presoner.

Sembla que s'ho va fer explicar diverses vegades. Na Mercadera va rebre el botí de guerra tal com li pertocava: el cavall i les armes del presoner, i també el rescat que en va pagar l'exèrcit de França per recuperar-lo entre les seves files. Poc temps després, el rei va marxar del poble, i Peralada va ser arrasada pel foc. Quinze anys després, amb el poble ja reconstruït, l'heroïna hi va morir amb cinquanta-cinc anys.

Els veïns del poble no podien ni accedir amb seguretat als horts dels afores. Ella, però, es va vestir d'home i, armada amb llança, espasa i escut, va anar a collir les cols que necessitava.

La casa del geperut

Tot i que la primera pedra de la catedral de Notre-Dame de París es va posar el 1163, la construcció de l'edifici es va allargar fins als anys cinquanta del segle XIII. El 1831, Victor Hugo hi va instal·lar el geperut més conegut de la història.

Les mosques de Girona

Durant el setge del 1285 els gironins es van encomanar a sant Narcís i, segons explica la llegenda, de la seva tomba en van sortir milers de mosques que van foragitar l'emic. És per això que es parla de les mosques de sant Narcís.

Gueraula de Codines, la guaridora sense por

Subirats, 1275-1340 // **Sanadora**

38

AMB CONJURS I ORACIONS, PERÒ TAMBÉ AMB PRÀCTIQUES MÈDIQUES, **TENIA CURA DE LA SALUT DE PERSONES I D'ANIMALS**. I HO DE VIA FER MOLT BÉ, PERQUÈ LA SEVA EFICÀCIA VA ARRIBAR A ORELLES DEL BISBE, QUE NO HO ACABAVA DE VEURE CLAR.

“**C**onjur te, gota / conjur te, tota. / Conjur per la mare de Déu / i per madona Santa Maria.” Així començava el conjur que pronunciava Gueraula de Codines per guarir els malalts de gota. I així ho va recitar, amb veu clara i segura, davant del bisbe de Barcelona Ponç de Gualba el desembre del 1304. No era precisament una audiència favorable, però Gueraula estava tan segura del bé que feia als seus veïns que va insistir a explicar-se personalment al bisbe.

Activitats poc ortodoxes

La seva història professional va començar a Vilafranca del Penedès, on va poder observar com treballava un metge àrab anomenat Bofim. El que va aprendre, sumat a una pila de coneixements tradicionals que li devia transmetre alguna dona propera, ho va començar a posar en pràctica a Subirats, quan hi va anar a viure després de casar-se. Ajudava a curar persones i animals, i aviat es va guanyar un gran prestigi.

Al que va aprendre observant la feina d'un metge àrab calia sumar-li els coneixements tradicionals que li devia transmetre alguna dona.

Tota aquella fama va arribar a orelles del bisbe en visita pastoral al Penedès, quan va preguntar als fidels si hi havia algú que fes activitats poc ortodoxes a la zona, i de seguida la van assenyalar. Ritus pagans, potser bruixeria... la situació era molt greu, per a Gueraula. Però va aconseguir que el bisbe la re-

bés. Embarassada, li va parlar de creus fetes amb palla, oracions i conjurs al costat de pràctiques més properes a la medicina, com l'observació de l'orina. Si el cas era greu, enviava els pacients al "metge major".

El bisbe va ser prou benvolent amb la pena: havia de proclamar que no sabia res de medicina, havia d'abandonar totalment la sanació i l'endevinació sota pena d'excomunió per a ella i el pacient, havia de peregrinar a Montserrat i estar cada diumenge al costat del capellà a missa, dreta i sense abric, encara que fes fred.

Metgessa tenaç

Tossuda, Gueraula es va tornar a dirigir al bisbe tres anys més tard per explicar que havia abandonat els conjurs, però que continuava guarint amb eficàcia. Ponç de Gualba va demanar que dos metges analitzessin el cas. El resultat, insòlit, va ser que Gueraula va aconseguir permís per practicar la medicina amb una condició: que no donés cap tipus de medicaments als seus pacients.

Llengües amb objectius

El 1275 és l'any en què Ramon Llull funda, a la seva Mallorca natal, una escola per impartir classes d'àrab. L'objectiu d'aquesta acadèmia era facilitar la feina de convertir musulmans al cristianisme.

La petita edat de gel

A mitjan segle XIV l'hemisferi nord va començar a viure un canvi climàtic per al qual ningú no trobava explicació: les temperatures van baixar en picat i la vida, de sobte, es va tornar molt més dura.

La llarga espera de Valençona de Xirivella

Xirivella, c. 1285 - València, 1340 // Propietària

40

PROMESA DE JOVENETA AMB RAMON MUNTANER
–ELL JA PASSAVA DE LA TRENTENA–, **VA SUPORTAR AMB
PACIÈNCIA** LES AVENTURES MILITARS DEL SEU MARIT.
I VA SER AL SEU COSTAT ON EL POLÍTIC VA TROBAR LA
CALMA PER ESCRIURE LA SEVA GRAN CRÒNICA.

La vida de Valençona va ser una vida d'espera: esperar per casar-se, esperar els fills que venien, esperar que tornés el marit de terres llunyanes. Una vida que no va tenir

relleu públic, com era habitual en una dona, però que no ha quedat en l'oblit gràcies al prestigi del seu espòs: Ramon Muntaner, autor d'una de les quatre grans cròniques.

La pubilla d'Horta

Valençona va néixer prop del 1285 a Xirivella (l'Horta), en una família de pagesos benestants, i quan tot just havia iniciat l'adolescència la van prometre amb Ramon Muntaner, que ja era un home fet. Res no feia sospitar que el seu nom

La vida familiar tranquil·la no va durar gaire, i ella va haver de fugir amb els nens en un viatge per mar que va ser una tortura.

passaria a la història: igual que ella, provenia d'una família ben situada, però no pas noble. Ramon era de Peralada, però n'havia marxat amb la família en ser destruït el poble –incendiat pels almogàvers, segons va escriure ell mateix–, i

s'havien instal·lat a València. De Peralada, se'n va endur els records d'infància i de joventut, un dels més estimats dels quals era l'estada que havia fet el rei Jaume I a casa seva.

Després del compromís, la jove va veure com el seu futur marit, que s'havia enrolat com a soldat de fortuna, es convertia, amb el temps, en home de confiança de

la cort. Creixia el seu prestigi, però els encàrrecs reials el duïen a viatjar arreu de la Mediterrània. I Valençona creixia i esperava: un any, cinc anys, vuit, deu... Fins a dotze anys va trigar Ramon –que ja en tenia quaranta-sis– a tornar a València amb el permís del rei Frederic de Sicília per dur-la a l'altar. I només tres setmanes després d'aquell casament, la parella va haver d'embarcar-se cap a l'illa tunisiana de Gerba, que comandava Ramon.

Un mes en una galera

Allà, Valençona va parir els primers dos fills, Macari i Martí. Però la vida familiar tranquil·la no va durar gaire, perquè Gerba estava amenaçada, i la dona, juntament amb els nens, en va haver de fugir. Aquell viatge devia ser una autèntica tortura: un mes sencer a bord d'una galera, amb dos nadons i embarassada de nou.

Ramon va trigar dos anys a reunir-se de nou a Xirivella amb la seva família, incloent-hi la menuda Caterina. I va ser allà, a l'alqueria de la seva dona, que ell va tenir una visió que el va empènyer a escriure la famosa *Crònica*.

La vida més dolça

Fins al moment, els europeus havien preferit la mel a l'hora d'edulcorar els aliments. Durant el segle XIII, però, l'ús del sucre comença a escampar-se pel continent.

La batalla del Salado

El 30 d'octubre del 1340 va acabar una de les batalles més destacades de la Reconquesta: la del Salado, a Cadis. Allà, Alfons XI de Castella va vèncer les tropes musulmanes.

Elisenda de Montcada, fundadora de Pedralbes

Aitona, c. 1292 - Barcelona, 1364 // **Reina**

42

FILLA D'UNA DE LES CASES MÉS ANTIGUES DE CATALUNYA, **VA ACONSELLAR EL SEU ESPÒS JAUME II EN QÜESTIONS D'ESTAT** SEMPRE QUE VA CALER. EL SEU GRAN SOMNI VA SER, PERÒ, LA CONSTRUCCIÓ D'UN MONESTIR DE CLARISSES. I EL VA FER REALITAT.

Elisenda era una dona intel·ligent, culta i amb criteri. També era bonica, però això no devia ser un valor que pesés gaire quan la van escollir com a esposa del rei Jaume II. Sens dubte, va ser molt més rellevant el llinatge: els seus pares eren d'una de les cases més antigues de Catalunya. El pare era el senescal Pere II Ramon de Montcada i d'Abarca, senyor de la baronia d'Aitona, i la mare era Elisenda de Pinós.

Muller abnegada

Les noces amb el rei es van celebrar el dia de Nadal del 1322. No devien ser especialment lluïdes: Jaume II tenia cinquanta-cinc anys i havia enviudat recentment de

la seva tercera esposa, Maria de Xipre (a qui de totes maneres volia repudiar perquè no aconseguien tenir fills), i Elisenda ja era una dona madura de trenta anys. La parella tampoc no va aconseguir descendència, però s'avenien: ella aconsellava el marit en els afers de govern, i quan Jaume va emmal-

laltir la va tenir abnegadament al seu costat. L'esperit religiós va ser molt important per al matrimoni: Elisenda era una dona intensament pietosa, i això va marcar els últims anys del rei i els va unir.

La primavera del 1327 Jaume II va poder veure com un dels somnis de la seva esposa es feia realitat: la construcció d'un monestir de clarisses a Pedralbes. I quan el rei

va morir, tan sols uns mesos més tard, Elisenda va deixar el Palau Reial de Barcelona i es va instal·lar la resta de la seva vida al palauet que havia fet alçar al costat d'aquell monestir. S'hi va estar trenta-set

anys, i va deixar gran part dels seus béns a la comunitat en un esforç més per assegurar-ne la persistència.

Reina i monja

I ho va aconseguir: gairebé vuit-cents anys més tard, el monestir de Pedralbes segueix dempeus, i encara hi viuen clarisses. Com a record del

compromís de la fundadora amb la Corona i amb la vida religiosa, a Elisenda de Montcada li van construir un sepulcre gòtic magnífic, situat a la paret que separa l'església del claustre. A banda i banda de la paret, dues figures jacentes diferents recorden les seves dues ànimes: una que dona a l'església, en què apareix ricament vestida de reina, i una altra, al claustre, amb hàbit de monja clarissa.

El magnífic sepulcre gòtic d'Elisenda mostra les seves dues cares: la de reina, envoltada de riquesa, i la de religiosa, amb hàbit de monja.

Mirant perillosament al cel

El científic anglès Roger Bacon va morir el 1292 després de deu anys engarjolat per les seves idees en astrologia. Quan ningú no imaginava un telescopi, ell feia temps que havia proposat de fer-ne un.

Una 'pistola' poderosa

La primera pistola –tot i que per les grans dimensions sembla més prudent parlar d'“arma de foc manual”– documentada de la història és un canó de mà fet a Perugia el 1364. Només era apte per a forçuts!

Bonanada, la llevadora de la noblesa medieval

Segle XIV // Llevadora

44

LLEVADORA DE CONFIANÇA DE LA REINA ELIONOR DE SICÍLIA, VA HAVER DE DEFENSAR EL SEU HONOR EN MÉS D'UNA OCASIÓ DAVANT D'ACUSACIONS ESPERPÈNTIQUES. I ÉS QUE MÉS D'UN I MÉS DE DOS TEMIEN **LES DONES LLESTES COM ELLA.**

No era fàcil ser una dona sàvia a l'edat mitjana. Conèixer remeis per a la salut i ajudar a néixer infants conferia un poder immens... i la mateixa porció de temor i desconfiança. Al segle XIV existia la figura oficial de cirurgiana reial de la Corona d'Aragó, i se sap que el 1332 ocupava aquest lloc una dona anomenada Cahut. A la mateixa època, una llevadora jueva coneguda com a Bonanada tastava el reconeixement i les pors dels homes més poderosos.

Presó i prestigi

Bonanada era la llevadora de confiança de la reina Elionor de Sicília. I no va dubtar a defensar el seu honor quan el fill de la monarca, el futur rei Joan I, el Caçador, la va fer empresonar acusant-la d'haver assassinat amb algun sortilegi la noia amb qui estava a punt de casar-se. Fins i tot el pare de Joan, Pere el Cerimoniós, es feia creus que el jove pogués creure que una dona, des de València estant, pogués matar-ne una altra que es trobava a l'occitana Besiers. Davant de tal disbarat, el rei li va enviar una carta a Joan on li demanava que alliberés Bonanada i afegia amb ironia que "si açò era veer, no ha rey ne gran senyor al món que no fos mort".

Canvi d'opinió

Les intervencions dels pares van ser prou convincents, perquè l'infant va rectificar, i fins i tot, la va acceptar més endavant com a llevadora de la seva esposa, Vio-

lant de Bar. Tret d'aquest entrebanc, el prestigi que acompanyava Bonanada va ser enorme. Gràcies a l'aval dels monarques catalans, va treballar també per a altres famílies nobles (per exemple, va assistir els parts d'Elionor d'Empúries) i fins i tot va traspasar les fronteres de la Corona d'Aragó.

Veure néixer un rei

També se sap que va fer algun servei a la cort del rei Joan I de

Castella, que la hi devia fer anar atret pel seu prestigi. En aquella ocasió, el que ningú no podia saber és que la criatura que va alenar per primer cop en braços de la llevadora valenciana, entre els sospirs de la partera Elionor d'Aragó, seria l'home que acabaria duent al cap la Corona d'Aragó. Sí, Bonanada, la llevadora preferida dels reis catalans, va

ajudar a néixer el futur rei Ferran d'Antequera.

El futur Joan I, el Caçador, la va acusar d'haver assassinat la noia amb qui estava a punt de casar-se. I això que Bonanada es trobava a desenes de quilòmetres de l'escena del crim!

L'hora de l'hora mecànica

Tot i que el segle XIV va tenir més ombres que llums, també va viure els seus moments brillants. Així, per exemple, en aquest segle va néixer el rellotge mecànic.

El gran 'Atlas català'

El 1375 es va publicar l'*Atlas català*. Atribuït al mallorquí Cresques Abraham, és el mapa cartogràfic del territori català més important aparegut durant l'edat mitjana.

Cecília de Comenge, comtessa d'Urgell

1320-1384 // Comtessa

EN QUEDAR VÍDUA, **VA AGAFAR LES REGNES DEL COMTAT AMB FERMESA** I VA OBTENIR GRANS RESULTATS: NO EN VA TENIR PROU D'EIXUGAR ELS DEUTES QUE HAVIA DEIXAT EL SEU MARIT, SINÓ QUE A MÉS VA ACONSEGUIR FER CRÉIXER LES POSSESSIONS.

46

Pocs mesos després que Cecília es casés amb Jaume, es va convertir en cunyada del rei de Catalunya i Aragó. I el seu marit ja tenia un dels títols més importants del país: el comtat d'Urgell, que havia heretat als vuit anys, en morir la seva mare.

Deslleialtats familiars

Cecília, doncs, va entrar en una família de primera. Però ningú no estava disposat a posar-lo-ho fàcil. La noia era d'una zona de la Gascunya molt propera a la Vall d'Aran, el Comenge. El seu germà Joan, que n'era el comte,

Va renunciar al títol a favor del seu fill, però va tenir un paper imprescindible cada cop que s'havien de prendre decisions.

va morir prematurament l'any 1339, i a ella li corresponia succeir-lo. Però un oncle li va arrabassar el títol amb l'ajuda de França. En aquestes circumstàncies, essent família de reis, hauria estat lògic esperar la seva ajuda per re-

clamar el que els pertanyia. Però Pere el Cerimoniós no va voler entrar en guerra amb els gascons. I d'aquesta manera Cecília va perdre el títol de comtessa, i Jaume, la confiança en el seu germà. El comte d'Urgell ja havia patit l'oposició de la seva madrastra, que li havia pres algunes de les possessions per donar-les als seus mitjos germans. I ara veia com Pere també permetia que el comtat de

Comenge es perdés per a la seva família.

La ferida entre els dos germans es va fer més profunda quan Jaume va veure que el rei preferia nomenar hereva la seva filla abans que a ell. I tot va acabar inesperadament, quan a les noces de Pere amb la seva segona esposa, el comte d'Urgell va morir.

Una bona administradora

Cecília de Comenge, vídua jove-níssima, va agafar les regnes amb decisió. D'entrada, va deixar Lleida, on vivia amb els seus fills Pere i Elisabet, i es van traslladar a Balaguer, on va establir la capital del comtat. Va renunciar al títol a favor del seu fill, però va governar en lloc seu mentre va ser menor d'edat, i després hi va continuar col·laborant.

Durant molts anys va treballar de valent i amb grans resultats: va eixugar el deute que havia deixat el seu marit i va fer créixer les possessions del comtat. Va fer construir castells i edificis tan notables com l'església de Santa Maria de Balaguer, que és segurament el principal testimoni que ha quedat de la bona feina de la comtessa.

Un poema molt llarg

El 1321, el mateix any de la seva mort, Dant Alighieri posa el punt final a la seva obra magna: la *Divina Comèdia*. L'italià l'havia començat a escriure al voltant del 1304.

Un president de deu

El desè president de la Generalitat de Catalunya, el prevere Arnau Descolomer, va ser escollit a Fraga el 4 de juliol del 1384. Només va mantenir el càrrec, això sí, un any.

Violant de Bar, promotora cultural

c. 1365 - Bellesguard, 1431 // **Reina**

VA FOMENTAR LA CREACIÓ LITERÀRIA EN CATALÀ
I, QUAN VA CALER, VA MOSTRAR AMB FERMESSA LES SEVES APTITUDS POLÍTIQUES. JA VÍDUA, I DESPRÉS DE LA MORT DE MARTÍ L'HUMÀ, VA LLUITAR PERQUÈ EL SEU NET FOS EL SUCCESSOR DE LA CORONA.

48

A Joan II i Violant de Bar els agradava viure bé. Ella, neboda del rei de França, era una dona culta i acostumada al luxe, i volia importar a Barcelona l'estil refinat en què havia crescut. Des que van arribar al tron de la Corona cata-

lanoaragonesa el 1387, els joves reis no van escatimar recursos per gaudir de les últimes tendències artístiques. Contractaven els trobadors de moda, van fomentar la creació literària en català –impulsant autors com Bernat Metge, el futur autor de *Lo somni*– i van ser

---

els promotors dels primers Jocs Florals a Catalunya, el 1393.

Passió per la cultura

Era una parella ben avinguda, i coincidien tots dos en el fet de tenir més aviat poc interès a governar el país i molt a convertir la cort en un centre cultural de primer ordre. La caça era una altra de les seves passions comunes; de fet, Joan I va ser conegut amb el sobrenom del Caçador, però més tard se'n va guanyar un de menys afavoridor: el Descurat. El regnat de Joan i Violant va ser brillant per la cultura, però nefast per la gestió de govern i per l'economia, i quan ell va morir –una mort misteriosa, i precisament caçant– van deixar una cort amb greus problemes financers i de corrupció. Només havien regnat nou anys, i no els havia sobreviscut cap fill mascle.

Que s'haguessin dedicat poc a les activitats de govern no vol dir que Violant no tingués aptituds

polítiques. Durant el regnat havia substituït a vegades el seu marit com a lloctinent general. I quan va quedar vídua, després de nou anys de regnat, va utilitzar les eines que tenia a l'abast per mantenir un paper rellevant al país.

La pugna pel poder

D'entrada va fingir un embaràs que podria frustrar la successió al tron del seu cunyat Martí. Naturalment, només va aconseguir guanyar uns mesos, i finalment es va coronar l'Humà. Durant els anys de govern del seu cunyat es va centrar en l'educació de la seva filla, però quan també Martí va morir sense fills, Violant va lluitar intensament perquè el seu net de set anys, Lluís d'Anjou, fos designat successor a la Corona.

Malgrat que va comptar en algun moment amb aliats poderosos com el papa Benet XIII, no ho va aconseguir, i Violant va acabar la seva vida discretament, retirada al palau de Bellesguard, on va morir el 1431.

La desaparició d'un terç

Violant va néixer uns anys després que acabés l'assot de la pesta negra, una pandèmia que a Europa va acabar amb la vida d'una tercera part de la població, que es diu aviat.

Un palau imperial

L'any 1420 es va acabar la construcció de la Ciutat Prohibida. Situada al centre de Pequín, va acollir el palau dels emperadors xinesos durant quasi bé cinc-cents anys.

Aldonça de Bellera, ferma a la seva torre

1370 - Rialb, 1435 // Noble

50

QUAN VAN ENTRAR AL SEU CASTELL PER FER-LA PRESONERA, NO VA PERDRE LA CALMA. DONA DE GRAN EXPERIÈNCIA POLÍTICA, **VA PROTAGONITZAR UN ACTE DE RESISTÈNCIA PACÍFICA** QUE LI VA ACABAR DONANT MOLT BONS RESULTATS.

Amb prou feines clarejava quan una donzella va trucar a la porta de la senyora per avisar-la. Arnau Roger, comte de Pallars, acabava d'entrar al castell i la volia veure de seguida. No era una reunió esperada, i era sabut que el comte era un home violent. Aldonça de Bellera va entendre de seguida que no seria una visita de cortesia. La donzella li va atansar un vel i una capa perquè no es refredés, perquè aquell matí del 16 de febrer del 1430 el temps era gèlid.

Una dona de govern

Aldonça no sabia què volia el comte, però tenia ben clara una cosa: no perdria els estreps ni la dignitat. Ja feia molts anys que el seu marit, el comte de Bellera, havia mort en combat a Morvedre

Des que el seu marit havia mort en combat quan ostentava el títol de governador de València, ja feia molts anys, ella s'encarregava de portar les propietats familiars.

quan era governador de València a les ordres de Martí l'Humà, i des de llavors ella s'havia fet càrrec de les seves propietats. Tenia, doncs, una llarga experiència política i de gestió. Quan el va veure el va saludar amb naturalitat,

ignorant els homes armats que l'acompanyaven: "Déu us doni un bon dia. Com és que sou tan matiner?". El comte li respongué que tenia un afer pendent amb el fill d'Aldonça, que era el marit de la seva germana. Malgrat l'actitud conciliadora de la dama, Arnau Roger la va agafar pel braç amb

força i li va anunciar que era la seva presonera. Però ella, després de declarar que no reconeixia la seva autoritat, es va tancar a la seva cambra, que era a dalt d'una torre.

Els homes del comte de Pallars van sotmetre el castell, la vila i les masies de Rialb i les valls. Malgrat que van rebre instruccions explícites d'Aldonça d'acceptar la nova autoritat sense resistir-s'hi, van patir saquejos i mals tractes, i almenys hi van morir dues persones.

Resistència passiva

Els invasors van fer marxar la gent del castell per aïllar Aldonça, però ella es va mantenir a la torre en un acte de resistència pacífica. Esperava que la seva segona instrucció als vilatans donés fruit: fer arribar de seguida a la reina la denúncia de tots els abusos que estaven patint. I efectivament, al cap d'unes setmanes, el governador de Catalunya va alliberar la presonera, li va retornar les terres i els privilegis i va fer indemnitzar la dama i els camperols. Aldonça encara va viure cinc anys més.

Un misteri molt antic

Hi ha representacions teatrals amb molta tradició, però de ben segur que no superen, ni de bon tros, el *Misteri d'Elx*. Des del 1370, l'obra es representa cada mes d'agost a la basílica de Santa Maria de la capital de la comarca del Baix Vinalopó.

La muntanya vella

L'Imperi inca, una de les tres grans civilitzacions d'Amèrica, es funda el 1438 a l'actual Perú. La llengua oficial era el quítxua, i la ciutat sagrada de Machu Picchu (literalment, "muntanya vella") va ser una de les seves construccions més destacades.

Margarida, l'última reina del Casal de Barcelona

Falset, 1387 - Riudoms, 1429 // **Reina**

ASSISTENT DE MARIA DE LUNA, LI VA TOCAR LA INGRATA FEINA DE CASAR-SE AMB EL REI QUAN AQUESTA VA MORIR. SENSE AMOR PER CAP DE LES DUES BANDES, AQUELLA UNIÓ NOMÉS BUSCAVA UN OBJECTIU: UN **HEREU PER A LA CORONA** CATALANOARAGONESA.

52

El 17 de setembre del 1409 se celebra un casament a la capella de Bellesguard, a Sant Gervasi de Cassoles. El nuvi és Martí l'Humà, rei de la Corona catalanoaragonesa; la núvia, Margarida de Prades, és una noble jove, intel·ligent i de bellesa resplendent, i l'oficiant és el mateix papa Benet XIII. Però la cerimònia és senzilla, sense pompa. I sense alegria.

De cortesana a reina

La núvia havia entrat a la cort de joveneta, quan Maria de Luna, primera esposa de Martí l'Humà, la va acollir com a dama de com-

---

panyia. Era una manera d'ajudar la seva família, que estava en una posició econòmica difícil després de la mort del pare de Margarida, el comte de Prades.

A la cort, la noia va rebre educació i va ser una assistent fidel de la reina: fins i tot la va ajudar a vestir-se el dia de la coronació. Poc podia pensar que temps després ella ocuparia el lloc de la seva protectora. El destí de Margarida va canviar amb la mort de Martí el Jove, l'hereu de la Corona. Aquest

fet inesperat va provocar un gran dolor al rei, encara afectat per la mort de Maria de Luna, feia només tres anys.

A tot aquest drama familiar s'hi sumava un greu problema polític: sense fills mascles, la Corona quedava sense hereus clars. Calia que el rei es tornés a casar de seguida per intentar tenir un fill. Martí va escollir Margarida entre les candidates. D'ella, el cavaller

Pere Tomic va dir que era "una de les més belles senyores que hom sabés en lo món". Però això interessava poc al rei, que se sentia vell, malalt i encara enamorat de la seva

esposa. La va escollir simplement perquè la coneixia des que era petita, i va creure que no li portaria maldecaps.

Un amor secret

El casament va durar només vuit mesos i, malgrat els esforços, l'embaràs va ser impossible. Margarida de Prades va enviuar amb vint-i-un anys. Te-

nia tota una vida al davant, però no va ser de color rosa: poc després va trobar l'amor, però no podia fer pública la seva unió si no volia perdre l'estatus –i sobretot les rendes– de reina vídua. S'hi va casar en secret, i en secret va tenir un fill, de qui no es va fer càrrec. Però no va servir de res: els enganys es van descobrir, i va acabar els seus dies als quaranta-un anys, vídua de nou, sola i sense recursos, al monestir de Bonrepòs.

Martí l'Humà va morir vuit mesos després del casament. Tot i trobar l'amor, com a reina vídua no va tenir una vida de color de rosa.

El primer dia del conte

Alguns assenyalen el 17 d'abril del 1387 com el primer dia de narració d'*Els contes de Canterbury*. L'obra, de Chaucer, és una de les més destacades de la literatura britànica.

Dues traduccions de pes

Tant la *Divina Comèdia* (1304-1321), de Dant, com el *Decameró* (1350-1353), de Boccaccio, es tradueixen al català per primera vegada al llarg de l'any 1429.

Maria de Castella (i de Catalunya)

Segòvia, 1401 - València, 1458 // **Reina**

AMB GRANS DOTS PER A LA POLÍTICA, VA AGAFAR AMB FERMESA LES REGNES DE CATALUNYA DURANT LES LLARGUES ABSÈNCIES DEL REI. **MEDIADORA INCANSABLE**, VA TENIR UN PAPER DESTACAT EN LA GREU CRISI ECONÒMICA QUE ASSETJAVA EL PAÍS.

54

Alfonso no li agradava gens la seva cosina Maria. I per més que el seu pare els hagués fet casar, el 1415, no estava disposat a passar al costat d'aquella noieta nyicris ni un minut més del que fos estrictament necessari. Ell era Alfonso el

Magnànim, fill de Ferran d'Antequera, rei de Catalunya i Aragó gràcies al compromís de Casp. Ella era Maria de Castella, filla del rei de Castella –i germana del que ho va ser després–. Un matrimoni de gran interès polític en què ell governaria i ella tindria només una

---

feina: produir un hereu. Però res no va sortir com estava previst: la parella no va tenir mai cap fill, i el rei va delegar gran part de la seva feina de govern a Maria.

A càrrec de Catalunya

Perquè, encara que no l'estimés, sí que es va adonar que tenia

Per fer que castellans i catalanoaragonesos parlessin, va decidir plantar la seva tenda al mig del camp de batalla.

grans dots per a la política. Per això la va deixar a càrrec de Catalunya mentre ell n'era absent... cosa que va passar puntualment al principi, i els últims trenta anys de la vida de tots dos, quan ell es va establir –còmodament aparellat– a la cort de Nàpols.

La reina Maria era una dona de constitució malaltissa, però la seva fragilitat física amagava una gran fortalesa mental. Era una persona culta que estimava l'art i els llibres, i mantenia correspondència amb els centres de cultura de l'època, com el monestir de Montserrat. Al

contrari del seu marit (i tot i ser de família castellana com ell), Maria escrivia cartes en català.

Com a lloctinenta d'Alfons, Maria va fer de tot: va haver de prendre mesures per fer front a la greu crisi econòmica que travessava el país, va intervenir en la lluita remença i també va donar suport a les classes més populars en el conflicte de la Busca i la Biga a Barcelona. També va presidir les Corts catalanes –cosa que cap dona no tornaria a fer fins al 2010–, i va donar suport a les campanyes del seu marit.

Entre dues corones

A més, va ser una medidora excel·lent. Preocupada per les hostilitats entre la Corona castellana –en mans de la seva família– i la que ella representava, la catalanoaragonesa, va treballar intensament per aturar les guerres que els enfrontaven i va aconseguir que signessin diverses treves. Algun dels seus mètodes va ser sorprenent: el 1429 va fer plantar la seva tenda just al mig del camp de batalla. Així, la valenta reina va aconseguir que les dues parts negociessin.

Un àngel molt comercial

S'explica que el 1419 un àngel li va demanar a sant Vicent Ferrer que vetllés per Barcelona. En el seu honor, van batejar el lloc on havia aparegut com a... Portal de l'Àngel.

Gran revolució cultural

El 1453 un sol invent va desencadenar una revolució cultural sense precedents a Europa. I és que la impremta moderna de Gutenberg va capgirar el món de la informació.

Brígida Terrer i les beguines catalanes

Barcelona, ?-1471 // **Beguina**

56

NI MARITS NI BISBES. ELLA NO VOLIA VIURE SOTA LES ORDRES DE NINGÚ. PER AIXÒ ES VA FER BEGUINA I VA DEDICAR LA SEVA VIDA A LA CURA DELS MALALTS I A L'ACOMPANYAMENT DELS MORIBUNDS. LA PRESSIÓ DE L'ESGLÉSIA, PERÒ, ES VA FER NOTAR. I MOLT.

Per a la majoria de les dones del segle xv, la vida només podia seguir dos camins: el del matrimoni –amb obediència al marit– o el del claustre –amb obediència a les autoritats eclesiàstiques–. Però algunes, ben poques, van saber trobar el camí del mig. Aquest va ser el cas de Brígida Terrer (o Terrera), una dona que pertanyia a la burgesia barcelonina i que va decidir fer-se beguina. És a dir: dedicar-se a la vida religiosa com a laica, sense estar enquadrada en cap institució ni dependre de

---

cap autoritat masculina. Les beguines, també conegudes com a rescluses, havien sorgit a la regió belga de Flandes a la darrerria del segle XII, i dos segles més tard van arribar a Catalunya.

Al servei dels pobres

Brígida Terrer es va incorporar al beguinatge de Santa Margarida de Barcelona –que llavors devia tenir una o dues dones més– vers el 1418. Al cap d'uns anys, la mare i els germans li van concedir un dot de quatre mil sous i una pensió anual de trenta-sis lliures. Amb aquests diners es va poder mantenir ella i les companyes que van entrar a la comunitat.

Totes plegades combinaven la vida espiritual amb l'activitat de carrer: tenien cura de malalts, especialment dels leprosos, i també s'ocupaven d'atendre els moribunds i els que ja havien mort. En aquest sentit va ser important una companya que l'havia precedit, sor Sança, que havia aconseguit

del rei Joan I la llicència perquè poguessin fer enterrar en lloc sagrat els cadàvers dels presos que la justícia havia condemnat a mort i penjava a Barcelona.

Sotmeses a pressió

La vida independent d'una comunitat de dones soles despertava recels, i no els era fàcil evitar la pressió de la jerarquia eclesiàstica, incòmoda amb aquestes expressions de certa heterodòxia. El

La vida independent d'una comunitat de dones soles despertava molts recels, sobretot al voltant de la jerarquia eclesiàstica.

1448, Terrer va demanar la protecció d'una autoritat civil –el Consell de Cent de Barcelona–, però no n'hi va haver prou. Els diners que procedien de la família van començar a resultar insuficients, i la situació era cada cop més difícil. Fi-

nalment, el beguinatge va acabar sota el paraigua de l'orde de Sant Jeroni. Naixia una nova comunitat religiosa al país, però s'havia acabat una experiència de llibertat per a les dones.

El naixement d'un alfabet

El rei Sejong, que va governar Corea al segle XV, va crear el sistema d'escriptura coreà. Conegut com a *hangul*, actualment l'alfabet nadiu d'aquest idioma és el sistema d'escriptura oficial a les dues Corees.

L'any concret de la picor

Potser no en som conscients, però cada vegada que diem que alguna cosa és de l'any de la picor ens estem referint a un any en concret: el 1471, quan Barcelona va viure una terrible plaga... de puces.

Margarida Borràs, a la forca per culpa de la intolerància

? - València, 1460 // **Víctima de la transfòbia**

58

DETINGUDA, TORTURADA I ESCARNIDA FINS AL DARRER DELS SEUS SOSPIRS. PER VIURE COM SE SENTIA, PER VIURE COM UNA DONA, VA MORIR PENJADA. VA SER, SEGURAMENT, **LA PRIMERA PERSONA TRANSSEXUAL AJUSTICIADA A VALÈNCIA.**

Aquell dilluns de finals de juliol del 1460, a València hi feia una calor enganxosa. No hi circulava l'aire, però sí l'excitació d'aquells dies en què passa alguna cosa especial. El trompeta recorria la ciutat i s'aturava a qualsevol racó on s'aplegués prou gent: l'església de Sant Joan de l'Hospital, una cantonada del carrer de la Pau o sota el portal de la Valdigna... L'home informava que aquell dia hi hauria l'execució d'un home que vivia com una dona. Una notícia tan sucosa es va

---

escampar com la pólvora, i molta estona abans de l'hora marcada la plaça ja era plena de gom a gom d'homes, dones i nens.

Transsexual al segle xv

Si la forca s'hagués plantat prop de la catedral, voldria dir que el reu era un cavaller. Si hagués estat al passeig de la Petxina, que era un heretge. Però aquell dia, l'escenari era la plaça del Mercat, l'espai destinat a condemnats comuns: assassins, lladres... Les execucions de sodomites no eren rares –sovint els cremaven–, però aquella era potser la primera persona transsexual que s'ajusticiava a València. La condemnada era Margarida Borràs, la filla d'un notari de Mallorca que havia nascut amb cos d'home i a qui havien batejat com a Miquel. El capellà del rei Alfons el Magnànim, Melcior Miralles, va detallar al seu dietari quin havia estat el

El capellà del rei va deixar anotat per què se l'havia detingut: "Anava vestit com a dona, e estigué en moltes cases en València en hàbit e vestidures de dona".

seu delicte: "Anava vestit com a dona, e estigué en moltes cases en València en hàbit e vestidures de dona, la qual cosa fonc sabuda e fonc presa e turmentada". Les autoritats també van detenir i torturar algunes persones que s'hi havien relacionat, però Margarida va pagar el preu més alt.

Torturada i vexada

Tal com va detallar Miralles, "la dita Margarida fonc penjada e vestiren-li camisa de home, e ben curta, e sens panyos, en manera que amostrava bé totes ses vergonyes". La van torturar, la van penjar amb escarni i la van enterrar a una fossa comuna, però no van aconseguir que la gent l'oblidés. Avui, més de cinc-cents anys després, és un símbol de la lluita contra la discriminació per raó d'identitat sexual, i l'Ajuntament de València ha aprovat dedicar-li un carrer.

Explorant nous mercats

Capitalisme sembla un terme molt modern, però al segle xv la llavor d'aquest sistema econòmic va fer néixer l'era de l'exploració, en la qual moltes potències europees van buscar noves rutes i mercats.

I va arribar el cavaller

El gener del 1460 el cavaller valencià Joanot Martorell va començar a escriure un text que no es publicaria fins al cap de trenta anys. Es titularà *Tirant lo Blanc* i serà la primera novel·la moderna d'Europa.

Isabel de Villena, en defensa de les dones

València, 1430-1490 // Religiosa i escriptora

60

VA SER UNA DE LES POQUES PLOMES FEMENINES QUE VAN ESCRIURE EN CATALÀ DURANT EL SEGLE D'OR DE LES LLETRES VALENCIANES. AMB UN ESTIL I CONTINGUTS INNOVADORS, ALS SEUS TEXTOS **LES DONES SÓN LES AUTÈNTIQUES PROTAGONISTES.**

Cal suposar que Jaume Roig i Isabel de Villena devien tenir una relació correcta, com a mínim professionalment. Perquè Villena era abadessa del convent valencià de la Santíssima Trinitat, i ell no solament el pare d'una de les monges clarisses, sinó també el metge i l'administrador de la comunitat. Però les obres que van deixar tots dos no podien ser més oposades. Roig va deixar el famós *Espill*, una obra notòriament misògina, mentre que Villena va

---

escriure un llibre –potser en res-posta– de sentit contrari.

Sensible i educada

Elionor (la futura sor Isabel) va néixer el 1430, filla extramatrimonial del noble Enric de Villena, un escriptor i poeta. Va viure des de petita a la cort de la reina Maria de Castella, la seva cosina, i a quinze

No es va conformar a omplir el monestir d'obres d'art, sinó que també va atreure els principals artistes i escriptors al seu voltant.

anys va professar com a monja. Era una dona molt inquieta, que no es va limitar a millorar les instal·lacions i fer créixer les obres d'art del monestir, sinó que també va atreure al seu voltant els principals artistes, escriptors i intel·lectuals d'aquella

València que vivia el seu segle d'or medieval, i va ser una creadora ella mateixa.

Només es conserva un llibre seu, però té un gran valor pel fet de ser de les poques dones que van escriure en català en aque-

lla època, i també pel seu estil i contingut innovadors. El títol, *Vita Christi*, no era pas original: poc abans s'havien publicat en català almenys dos llibres titulats igual. Però Isabel de Villena no es va cenyir a explicar la vida de Crist de manera ortodoxa. A l'obra les autèntiques protagonistes eren les dones, i molt especialment, la Mare de Déu.

Pecadores salvades

Als seus textos, el retrat que fa de totes les dones és sempre positiu, i fins i tot reivindica l'honorabilitat de pecadores oficials com Eva i Magdalena –al llibre, aquesta última es reconcilia amb la Mare de Déu–. A la seva *Vita Christi*, fins i tot Jesús defensa les dones: “[...]E los qui de dones malparlaran cauran en la mia ira, car pensar poden que la mia Mare és dona [...] e·ls és una salvaguarda tan fort, que negú no les pot enutjar que a mi no ofena molt”. Tot això va dur a la poeta Maria-Mercè Marçal a dir que, anacronisme a banda, *Vita Christi* es pot considerar una obra feminista. Isabel de Villena va morir el 1490 a València, mentre encara era abadessa.

La trista fi de Joana d'Arc

El 23 de maig del 1430 Joana d'Arc va ser capturada per ser entregada, més endavant, als anglesos. Després d'un judici, va morir cremada quan encara no tenia ni vint anys.

L'home de Vitruvi

Al voltant del 1490 Leonardo da Vinci, el personatge del Renaixement per excel·lència, va dibuixar *l'Home de Vitruvi* per descriure les proporcions ideals del cos humà.

Isabel Roser, la dona que va ser jesuïta

Barcelona, segle XVI // **Noble i religiosa**

GRÀCIES A ELLA, IGNASI DE LOIOLA VA COMPLIR EL SEU SOMNI: FUNDAR LA COMPANYIA DE JESÚS. QUAN LI VA DEMANAR D'INGRESSAR-HI, PERÒ, EL RELIGIÓS S'HI VA NEGAR EN RODÓ. **ELLA NO ES VA RENDIR I HO VA ACONSEGUIR.** AIXÒ SÍ, NOMÉS PER UN MOMENT.

62

Una de les coses que més li agradaven a Isabel era sortir de casa per refugiar-se, durant llargues estones, a l'església de Sant Just i Pastor, al centre de la ciutat de Barcelona. Un dia del 1523 va veure, assegut a les grades de l'altar, un home vestit amb roba de sac que no havia vist mai abans. Va quedar commoguda per la seva presència i va decidir convidar-lo a dinar a casa. Allà, entaulat en aquella casa rica de Barcelona, aquell peregrí basc va explicar a ella i al seu marit que venia de Manresa i estava a punt d'embarcar-se cap a Terra Santa. Es deia Íñigo de Loyola.

La servidora més afectuosa

Aquell dia, la dama va conèixer el seu mestre espiritual, i ell, la persona que l'ajudaria a fer realitat el projecte de la seva vida. Isabel no va ser la primera senyora que es va quedar fascinada per Ignacio –com es va fer dir més tard–.

Els jesuïtes anaven tot el dia amunt i avall i, segons el seu punt de vista, la 'debilitat' de les dones les convertia en un llast per a la causa. Roser no ho veia així i ho va fer saber al Papa.

Ja a Manresa havia congregat un grup de dames que, després de sentir el seu discurs espiritual, havien decidit ajudar-lo. Però la barcelonina va anar més enllà. Durant molts anys li va sufragar els estudis i van mantenir una correspondència constant. Ella se'n sentia deixeble i col·laboradora, i ell escrivia cartes a Can Moixó en què li agraiïa el suport i li deïa "mare". Després de moltes dificultats, el 1540 va néixer la Companyia de Jesús. Només un any després, Isabel va quedar

vídua. I tot se li va fer clar: havia de fer un pas més en el compromís amb Ignacio i el seu camí espiritual. S'havia de fer jesuïta. Però va descobrir amb un immens dolor que el que semblava del tot lògic per a ella, no ho era en absolut per al mestre.

Un llast per als jesuïtes

Els jesuïtes necessitaven moure's amunt i avall, i com que les dones, segons ells, no ho podien fer, eren un llast. Però Isabel no va parar fins que va aconseguir que el papa Pau III l'obligués a acceptar-ho. El dia de Nadal del 1543, Isabel i dues companyes van fer els vots, i després van començar la seva vida de jesuïtes treballant en un convent que acollia prostitutes. Nou mesos després, Ignasi de Loiola va aconseguir que el Papa revoqués la seva decisió. Dolguda, es va querellar contra el seu amic, però finalment va acceptar de fer-se monja en una altra congregació. Poc abans de morir com a clarissa a Barcelona, va escriure la seva última carta a Ignasi, en què li demanava que la beneís, i va signar com "la més afectuosa i indigna servidora".

Desfent civilitzacions

Al segle XVI té lloc la primera etapa del colonialisme europeu. Entre d'altres, amb les seves accions, els conqueridors espanyols acabaran amb els imperis asteca i inca.

A la fi, l'arrel quadrada

El 1525 el matemàtic Christoff Rudolff publica *Coss*, el primer llibre d'àlgebra en alemany. Entre les seves pàgines hi apareix el primer símbol de l'arrel quadrada.

Juliana Morell, la primera doctora en lleis

Barcelona, 1594 - Avinyó, 1653 // **Teòloga**

64

SI HAGUÉS NASCUT ARA, ESTARÍEM PARLANT D'UNA DONA SUPERDOTADA. EN AQUELLA ÈPOCA, PERÒ, DEIEN QUE LA SEVA INTEL·LIGÈNCIA ERA UN "MIRACLE DEL SEU SEXE". SENSE FER CAS DE LES ETIQUETES, **VA VIURE PER A L'ESTUDI I LA CREACIÓ INTEL·LECTUAL.**

A quatre anys, Juliana llegia i escrivia. A dotze, dominava el llatí, el grec, el castellà, el francès i l'hebreu, i havia estudiat filosofia, teologia, música, ciències i dret. A catorze va obtenir el grau de doctora en lleis després de defensar públicament la seva tesi al Palau dels Papes d'Avinyó. Per a alguns, la sapiència de la noia era un "miracle del seu sexe", però el seu pare, el banquer Joan Antoni Morell, hi donava una explicació ben diferent: era el resultat de

---

bons mestres, bons llibres i vuit hores diàries d'estudi des que era molt petita.

La porta del coneixement

Ell va ser conscient ben aviat de les capacitats extraordinàries de Juliana, i com a humanista convençut, va posar tots els mitjans possibles per alimentar la seva ment àvida de coneixements. Per això no n'hi va haver prou amb mestres d'escola corrents, i va contractar com a instructors particulars professors de la universitat, que li van donar accés a un món que en el segle XVII estava fora de l'abast de les dones —i més encara d'una nena.

Morell havia nascut al Raval de Barcelona el 1594, però només hi va viure fins al 1602, quan la família es va traslladar a Lió. A la ciutat occitana va seguir estudiant i va despertar una gran admiració entre la gent més il·lustrada, per satisfacció del pare però no pas seva, que se sentia incòmo-

da. Tampoc no estaven d'acord pare i filla amb quin havia de ser el seu futur. L'humanisme creia en la igualtat intel·lectual dels homes i de les dones, però això no volia dir que elles deixessin d'estar sotmeses a l'autoritat masculina en cap moment.

Saber dedicat a Déu

Per viure més lliure d'aquesta dependència, o per genuïna vocació religiosa, quan tenia tretze anys

Juliana va manifestar que es volia fer monja. No van servir de res els plans de casament que li volien imposar, i el 1610 va ingressar al convent de les dominiques d'Avinyó, on va viure seixanta anys, estudiant i creant. Quan va morir, el 1653, va deixar tota mena d'escrits propis i traduccions, majoritàriament de temàtica religiosa. Avui, Juliana Morell és una de les dues úniques dones representades al paranimf de la Universitat de Barcelona, juntament amb Teresa de Jesús.

Qui sap si per viure més lliure de l'autoritat masculina, o potser per genuïna vocació religiosa, als tretze anys va dir que es volia fer monja.

La flor més especulativa

El 1594 el botànic Carolus Clusius planta les primeres tulipes a Holanda. La fascinació per la flor causarà, en poc temps, la primera bombolla especulativa de la història.

Un mausoleu bellíssim

Situat a la ciutat índia d'Agra, el 1653 acaba la construcció del Taj Mahal ("la corona del palau"), erigit per honorar la mort de la dona de l'emperador mongol Xa Jahan.

Violant Carnera, penjada per bruixa

Castellar del Vallès, segle XVII // **Pagesa**

EL 1617 VA PLOURE TANT QUE ES VA CONVERTIR EN "LO ANY DEL DILUVI". EN PLENA ÈPOCA DE CACERA DE BRUIXES **VA SER FÀCIL ASSENYALAR LES CULPABLES D'AQUELL MAL TEMPS**: DONES SOLES I MARGINADES. VIOLANT CARNERA EN VA SER UNA.

66

El 1617 va ploure tantíssim que es va anomenar l'any del diluvi. Només faltava això, en aquells temps difícils, plens de fam, epidèmies i crisis polítiques i religioses a tot Europa. Tanta desgràcia no podia

ser casualitat. I algú, en algun lloc, va trobar el culpable de tot plegat: el dimoni.

Conegut el criminal, només calia identificar els seus còmplices: les bruixes que vivien ocultes entre

---

la cristiandat. A Catalunya, com a la resta del continent, per por, per malícia o per guanyar alguns diners, van començar les delacions. Les jutjaven tribunals civils perquè l'Església no ho veia clar. Van ser el primer gran fenomen de totalitarisme.

Confessió sota tortura

A Violant Carnera la van delatar uns veïns de les Arenes de Castellar del Vallès. Era pagesa i segurament vídua (potser també era lletja, o estrangera, o potser més lliure del que la societat benpensant podia tolerar). El fet és que el 17 de desembre del 1619 la van detenir i ho va confessar tot amb gran detall: que era bruixa, que havia renegat de Déu i que participava en aplecs per la comarca amb altres bruixes i bruixots en què adoraven el dimoni i feien orgies i balls ("sardanes, ball pla i altres balls que acostumem a fer els pagesos"), va especificar. També va explicar que havia fet pedregar sobre Caldes.

Després d'aquesta declaració de manual, el batlle de Castellar va

decidir traslladar el cas a Sabadell. Allà, davant d'un grup format per autoritats, jutge, fiscal, metge i notari, a Violant –gairebé nua sobre un banc i amb una cadena al coll– li van advertir: "Na Carnera ja saps com estàs condemnada a que sies torturada per a que digues la veritat quines persones hi havia amb ta companyia i han usat l'art de bruixa". Mentre la torturaven, Violant invocava Déu i els sants demanant un miracle, però això no va semblar rellevant al tribunal. No la van deixar estar fins que no va delatar altres dones. La sentència, és clar, ja estava fixada de molt abans: morir penjada en públic. Va ser una de les víctimes de la més gran caça de bruixes que s'ha fet a Catalunya.

Torturada de la manera més cruel, no la van deixar estar fins que no va delatar altres dones. La sentència, però, ja estava fixada de molt abans: morir penjada en públic.

Una novel·la pòstuma

El 1617 es va publicar la novel·la bizantina pòstuma *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*, de Miguel de Cervantes. L'autor de l'immortal *El Quixot* havia mort l'any anterior als 68 anys per culpa de complicacions en la diabetis que patia.

60.000 morts a Europa

L'any 1617 com a mínim set dones acusades de bruixeria van morir cremades a la ciutat sueca de Finspång. A Europa, aquesta terrible cacera es va emportar la vida de 60.000 persones, 400 d'elles, a Catalunya.

Margalida Beneta Mas, exegeta de Ramon Llull

Valldemossa, 1649-1700 // **Religiosa i escriptora**

68

ATRETA PER LA VIDA CONTEMPLATIVA DES DE BEN PETITA, **VA ESCRIURE POESIA MÍSTICA** I AMB ELS SEUS TEXTOS VA DEFENSAR LA SANTEDAT DE LLULL. ELS JESUÏTES, QUE NO VEIEN BÉ QUE LES DONES ESCRIVISSIN, VAN INTENTAR DESACREDITAR LA SEVA OBRA.

El pare Gabriel Mesquida sabia molt bé el que feia quan va proposar a sor Anna Maria de Ilegir *Blanquerna*, de Ramon Llull [a la imatge]. A la monja li agradaven les lectures que li donava el seu confessor, però aquell llibre, simplement, li va marcar la vida.

Una monja mística

Margalida Beneta Mas i Pujol va néixer a Valldemossa el 1649, en una família de modestos propietaris rurals. Des de petita es va sentir

---

crídada a la vida contemplativa –fins i tot es diu que tenia una tendència excessiva a mortificar-se–, però li va costar molt que l'acceptessin en una comunitat de monges. Als vint-i-vuit anys finalment ho va aconseguir: la van acollir al convent de les dominiques de Santa Caterina de Siena, a Palma, on va rebre el nom religiós d'Anna Maria del Santíssim Sagrament.

Era una dona mística, de manera que no és estrany que connectés tan íntimament amb *Blanquerna*.

El Llibre de càntics es va publicar molts anys després de la seva mort gràcies als Protectors de la Causa Pia Lul·liana.

Tenia visions freqüents, i estava ben convençuda que Crist li havia manat escriure. Segons ella, li havia comunicat: "Filla, jo vull fer càtedra del teu cor per ensenyar a tot lo món". I ella, tot i que l'encàrrec la feia

patir, perquè no se'n sentia capaç, va posar fil a l'agulla. Va escriure

poesia mística, textos en què explicava els seus diàlegs amb Déu. La seva obra més rellevant va ser el *Llibre de càntics expositats del beat Ramon Lull*, en què va fer comentaris místics sobre els primers noranta-quatre versets del *Llibre d'Amic e Amat* –analitzat amb gran detall–. Això va despertar un gran recel entre els jesuïtes mallorquins, poc amics de la contemplació i directament contraris al lul·lisme i també al fet que les dones escrivissin. Van intentar desacreditar el llibre buscant-hi errors –i no han estat els únics, des de llavors–, però quan va passar això, Anna Maria del Santíssim Sagrament ja havia mort.

El llegat literari

De fet, el *Llibre de càntics* es va publicar el 1760, just seixanta anys després que morís. I es va fer per iniciativa dels Protectors de la Causa Pia Lul·liana i traduït al castellà perquè pogués ser "útil y de provecho a toda España e Indias españolas". Actualment es pot llegir en l'antologia *Càntics i cobles* (Editorial Moll, 1988).

Calcula que calcularàs

Què fariem alguns sense les calculadores a la nostra vida? Tot i que les analògiques tenen una llarga història, les primeres màquines de calcular mecàniques es van idear als anys 40 del segle XVI.

Hi havia una vegada...

El 1697 es va publicar a França un llibre que tindrà una influència impressionant: *Contes de ma mère l'Oye*, de Charles Perrault. Entre d'altres, incloïa els contes d'*El gat amb botes* i la *Caputxeta Vermella*.

Maria Francesca Fiveller, la ‘virreina’ del palau

Barcelona, 1756-1791 // **Noble**

70

ES VA VEURE OBLIGADA A ENTRAR EN UN CONVENT, PRIMER, I A CONTRAURE MATRIMONI AMB UN HOME QUE LI TRIPLICAVA L'EDAT, DESPRÉS. **NI VÍDUA VA PODER SER LLIURE**, SEMPRE SOTA LES ORDRES DE LES FIGURES MASCULINES DEL SEU VOLTANT.

A Manuel Amat, virrei del Perú, li agradava l'ostentació. I quan es va enamorar de l'actriu Micaela Villegas, *la Perritxola*, no es va aturar davant de res per seduir-la: fins i tot li va oferir la lluna, i ho va complir construint-li un passeig amb una font on se'n veia el reflex. Tots dos –ell a la seixantena, ella a la ratlla dels vint– van exhibir amors, poder i riquesa a la Lima de mitjan segle XVIII. Però catorze anys després, el conte de fades es

---

va acabar. A Amat el van destituir, i el 1776 va tornar a Catalunya, deixant enrere Villegas i el seu fill en comú.

Una muller pietosa

Potser va arribar destronat, però mai no va renunciar a mostrar el luxe i la influència. I per això es va fer construir dos palaus: un a la Rambla de Barcelona i l'altre a Gràcia. I també va escollir una muller del seu gust: Maria Francesca Fiveller de Clasquerí i de Bru, una noia culta i pietosa de casa bona a qui triplicava l'edat. No li representava cap problema saber que mentre ella era novícia el seu nebot hi havia estat compromès.

El matrimoni va durar poc: només tres anys després de celebrar-se, l'home va morir. Maria Francesca, forçada a entrar en un convent primer, i forçada a casar-se amb un home gran després, potser va veure el cel obert, pensant que per fi podria prendre les regnes de la seva vida, però no va ser així. Instal·lada en el que coneixem com el Palau de la Virreina [a la foto], va gestionar el patrimoni

del marit però sempre tutelada i controlada pel seu pare, el nebot del virrei i un notari. Va fer les obres de caritat que s'esperava d'una dama de la seva categoria, però no es va poder tornar a casar, molt segurament per les pressions de les dues famílies, temeroses de perdre el control de la immensa fortuna que tenien entre mans.

Darreres pregàries

Aquesta situació, però, no es perllongaria gaire. L'octubre del 1791, quan tenia trenta-cinc anys, es va desmaiar entre convulsions mentre era a missa. Va morir poc després sense haver recuperat la consciència, i la van enterrar al panteó de la família Amat. A més de deixar els seus béns a la família, va pagar tres mil misses en record seu i del seu marit. Però la memòria més duradora no la va pagar aquell dia: és la plaça i el Palau de la Virreina.

Forçada a entrar en un convent primer, i forçada a casar-se amb un home gran després, en enviduar potser va pensar que per fi podria prendre les regnes de la seva vida.

Neix l'àliga de la Patum

El 1756 és molt important en la història de la vila de Berga, ja que durant el juliol d'aquest any el fuster Ramon Roca acaba la construcció, en cartró pedra, de l'àliga de la Patum. És la més antiga de Catalunya.

La mort d'un jove geni

El 5 de desembre del 1791, i després de passar uns dies molt malalt al llit, Wolfgang Amadeus Mozart mor a Viena. Tot i la seva curta vida, es va convertir en un dels músics més influents de la història.

Eulàlia Ferrer, l'altra meitat d'"El Brusi"

Barcelona, 1776 - c. 1850 // **Impressora**

TOT SOVINT ES DIU QUE DARRERE D'UN GRAN HOME SEMPRE HI HA UNA GRAN DONA. EN AQUEST CAS, PERÒ, EULÀLIA FERRER NO VA ESTAR DARRERE DE NINGÚ. ELLA VA TREBALLAR COLZE A COLZE AL COSTAT DEL SEU MARIT PER, JUNTS, **DIRIGIR AMB ÈXIT EL DIARI MÉS INFLUENT DE L'ÈPOCA.**

72

Després de dos-cents anys d'història, el popular *Diari de Barcelona* es va deixar de publicar el 1994. Tot i els anys que han passat, però, encara hi ha molta gent que recorda aquella capçalera, coneguda popularment com *El Brusi*. Aquest nom venia d'un dels seus editors més importants, Antoni Brusi, que se'n va fer càrrec a la primèria del segle XIX. El que no és tan sabut és que en aquella mateixa època hi va haver una dona que també hi va tenir un paper clau: la seva esposa, Eulàlia Ferrer Ribot.

Un amor fructífer

Eulàlia era filla d'un llibreter de Barcelona, i Brusi també era llibreter, a més d'impressor. Es van casar l'any 1799 i aviat va quedar clar que aquell seria un matrimoni molt fructífer, tant en l'esfera per-

El matrimoni també va instal·lar una foneria de tipus a Barcelona i va introduir la litografia a Catalunya. Avui en dia es parlaria d'ells com a uns bons emprenedors.

sonal –van tenir set fills– com en la dels negocis. El pare d'Eulàlia va morir quan ella encara era petita, i la noia va heretar l'empresa familiar. De la suma dels dos negocis en va sortir una nova empresa amb seu al carrer de la Llibreteria, i que, insò-

litàment per a l'època en la qual vivien, van decidir registrar a nom de tots dos.

Compromesos amb la causa

La invasió napoleònica va trasbalsar la família i, al mateix temps, li va obrir el camí que faria que el seu nom quedés lligat a la història per sempre més. I és que estaven tan

compromesos amb la causa anti-francesa que van anar traslladant la impremta a zones no ocupades per poder imprimir la *Gazeta militar y política del Principado de Catalunya* i el *Diario de Barcelona*, entre altres publicacions de guerra. I quan els napoleònics van deixar el país, Eulàlia i el seu marit van tornar a Barcelona, on se'ls va recompensar pels serveis pres-tats amb la propietat del *Diario de Barcelona*. A més d'imprimir, van instal·lar una foneria de tipus, i també van introduir la litografia a Catalunya.

Lluitant pel negoci

L'any 1821, Antoni va morir de febre groga i Eulàlia va continuar dirigint el negoci i defensant activament els seus interessos –com el privilegi d'ús de la litografia, que veia perillar– i mantenint bones relacions amb el poder. Mentrestant, es va assegurar que el seu fill Antoni viatgés arreu d'Europa i es formés de la millor de les maneres abans de prendre les regnes del negoci. L'any 1838, quan va estar convençuda que deixava l'empresa en bones mans, Eulàlia es va retirar.

'The first Fourth of July'

El 4 de juliol del 1776 els Estats Units declaren la seva independència del Regne Unit. Des d'aleshores, cada any celebren aquest dia amb centenars de focs artificials.

'La lletra escarlata'

El 16 de març del 1850 l'escriptor Nathaniel Hawthorne publica la novel·la *La lletra escarlata*. Al cinema, Demi Moore en va protagonitzar una versió el 1995.

La profunda vocació de Joaquima Vedruna

Barcelona, 1783-1854 // Religiosa

74

L'ANY 1826 ES VA CONVERTIR EN LA PRIMERA CATALANA A FUNDAR UNA CONGREGACIÓ RELIGIOSA: LES GERMANES CARMELITES DE LA CARITAT. A MÉS DELS MALALTS, EL SEU GRAN OBJECTIU VA SER **L'EDUCACIÓ DE LES NENES DE TOTA CLASSE SOCIAL.**

La petita Joaquina ho tenia clar: volia dedicar la vida a servir Déu. Per això, ja a dotze anys va demanar d'ingressar a la comunitat de carmelites del carrer de l'Hospital de Barcelona. Li van dir que encara era massa jove per fer-se monja, que calia que s'esperés una mica. I va esperar, i tant: tenia quaranta-tres anys quan finalment va poder pronunciar els vots. Durant aquella espera s'havia casat, havia tingut nou fills i s'havia quedat vídua. Havia patit la guerra del Francès, que els havia obligat a fugir de casa, i

---

més tard s'havia hagut d'ocupar de la hisenda del marit, el terratinent vigatà Teodor de Mas.

Assistència i educació

Per fi, aquella gèlida matinada de Reis del 1826 al Palau Episcopal va començar la vida que sempre havia somniat. Deixava els fills ben col·locats—quatre d'ells també es farien religiosos— i va renunciar a tots els seus nombrosos béns. Se sentia lliure i forta per emprendre un nou projecte: muntar una congregació religiosa. Era el primer cop que una dona catalana en creava una, i per això va tenir bons ajudants: fra Esteve d'Olot, que

és qui la va orientar al principi, i més tard, Antoni Maria Claret. La primera seu de les germanes carmelites de la caritat va ser l'Escorial, el mas vigatà de Joaquina. L'objectiu de l'organització era l'assistència als malalts i sobretot l'educació de les nenes de totes les condicions socials. En aquella època, gairebé el 100% de les dones eren analfabetes, i Vedruna creia que era

necessari formar-les. Naturalment, l'educació estava orientada al model de dona del segle XIX, dedicada bàsicament a la família i a la gestió de la casa, i sempre seguint els valors cristians i donant molta importància a l'obediència. De totes maneres, era un pas endavant, i així ho van entendre molts ajuntaments, que a falta d'escoles públiques per a nenes, van delegar a les vedrunes aquesta tasca.

taments, que a falta d'escoles públiques per a nenes, van delegar a les vedrunes aquesta tasca.

En una època en què el més normal era ser analfabet, ella va lluitar perquè les nenes rebessin formació.

En vint-i-tres estats

A l'inici no tot van ser flors i violes: durant la primera guerra Carlina, les monges es van haver d'exiliar perquè un fill de Vedruna era

un líder carlí destacat. Però quan van tornar, el 1843, no solament es van recuperar, sinó que no van parar de créixer. Quan va morir Joaquina, l'any 1854, les germanes carmelites de la caritat tenien seu a gran part de les principals ciutats de Catalunya. Després van començar a estendre's pel món, i actualment es troben a vint-i-tres estats diferents.

Un any roig i negre

El 1783 també va néixer Henry Beyle, més conegut pel seu nom de ploma: Stendhal. Amb *El roig i el negre* es va convertir en un dels grans escriptors del segle XIX.

Digui?

El 1854 l'inventor italià Antonio Meucci va idear el telèfon. Tot i que la història el mantindria en l'anònim durant anys i panys, ara són molts els que el reivindiquen.

Lluïsa Estivill, la monja rebel que va salvar Reus

Alforja, 1809 - Reus, 1879 // Religiosa

SEMPRE AMB LES IDEES CLARES, VA SER UNA **MONJA LLUITADORA I INCONFORMISTA**: VA DESOBEIR LA SEVA SUPERIORA QUAN HO VA CREURE NECESSARI I, DURANT L'ALÇAMENT DE PRIM CONTRA ESPARTERO, VA EVITAR REPRESÀLIES A LA CIUTAT DE REUS.

76

El 30 de maig del 1843, tothom va girar els ulls cap a Reus: el llavors coronel Joan Prim es va alçar contra Espartero, regent de la Corona espanyola. La reacció va ser ràpida, i al cap de pocs dies la població estava assetjada i les bombes hi començaven a caure. Els reusencs, poc motivats amb la postura de Prim i molt preocupats per l'atac, van enviar una comissió a parlamentar amb les dues parts, amb l'objectiu d'aconseguir la rendició del revoltat, i dels assetjants, el cessament dels bombardejos i el compromís de no saquejar la ciutat. Una de les encarregades

---

d'aquella missió, que va tenir èxit, fou la monja Lluïsa Estivill.

Canvi de vida i canvi de nom

Quan va néixer a Alforja el 1809, la van batejar com a Rosa, i en entrar al convent de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül de Reus va seguir la norma habitual de canviar-se el nom i es va fer dir Lluïsa. Però no sempre va ser tan obedient. Dona de caràcter ferm i idees clares, va acabar enfrontant-se amb la seva superiora, amb qui tenia diferències importants, i es va negar a seguir-la quan va decidir traslladar la comunitat a Tarragona. Sor Lluïsa, amb un petit grup de companyes, es va quedar a Reus per continuar la feina amb els malalts de l'hospital i, sobretot, l'escola per a nenes sense recursos.

Un bon embolic

L'acte de desobediència va aixecar polseguera. Primer l'arquebisbe de Tarragona, i després, la direcció espanyola de les Filles de la Caritat hi van intervenir per exigir que les dissidents s'unissin de nou a la seva comunitat d'origen o bé renunciés-

sin als hàbits de les paüles. Inquiet per l'enrenou, fins i tot el governador de Tarragona va intervenir en l'assumpte. El dirigent va voler fer-se una opinió de la monja, i la junta de l'hospital la va deixar en molt bon lloc.

Traves per educar

Finalment, sor Lluïsa va fundar les Filles de la Caritat de Reus per continuar la feina, però, com que la comunitat era petita i no donaven l'abast, l'Ajuntament va acabar tancant l'escola el 1857. Decebuta, va dissoldre l'orde i va crear una nova escola per a nens petits. Un any després, una de les seves antigues germanes, la futura santa Maria Rosa Molas, fundava l'orde de les Germanes de la Consolació a Tortosa per seguir amb les tasques educatives i caritatives. Rosa/Lluïsa Estivill acabaria morint el 1879, entre el respecte i l'admiració dels reusencs.

Dona de caràcter ferm, es va negar a traslladar-se amb la seva comunitat fins a Tarragona per no deixar desatesa l'escola per a nenes sense recursos de Reus.

L'origen d'una teoria

Dos dies abans del naixement d'Estivill, a Anglaterra una dona anomenada Susannah Darwin pareix un nen. Cinquanta anys després, aquest nen publicarà *L'origen de les espècies*.

Un diari català en català

El 1879 Valentí Almirall va fundar *Diari català*, el primer rotatiu escrit en la seva totalitat en català. Tot i que l'aventura només va durar tres anys, va sembrar una llavor que no ha parat de donar fruits.

Anna Monner, l'actriu que no ho volia ser

Palma, 1850 - Barcelona, 1914 // **Actriu**

ELLA NO ES VOLIA DEDICAR, DE CAP DE LES MANERES, AL TEATRE. PERÒ LA **CAPACITAT QUE TENIA PER POSAR-SE EN LA PELL D'UN PERSONATGE** I EMOCIONAR TOTHOM NO LI VA DONAR GAIRE MARGE. I ES VA CONVERTIR EN LA MÉS GRAN.

78

La primera actuació d'Anna Monner el 1862 va deixar el públic admirat. Però ella no estava gens contenta: "Per cada 'enhorabona' que rebia, m'hauria clavat una bufetada jo mateixa", va explicar més tard. Només tenia dotze anys i una cosa clara: no volia ser actriu.

El seu pare era actor i empresari teatral, i ella havia viscut de molt a prop les vicissituds d'aquest ofici: des que va néixer, va seguir el seu pare allà on el duia la feina –de fet, va néixer a Palma perquè el pare hi estava treballant, al Teatre Principal–. I va observar la poca

---

consideració social que rebien a tot arreu. En paraules seves, la gent de la faràndula era “mal rebuda i pitjor acomiadada” als pobles on actuaven.

Un paper rere l'altre

La resistència d'Anna va ser en va. Les seves qualitats, tan grans com la seva desgana. I no va poder evitar que després del debut al Teatre Tirso de Molina de Barcelona li oferissin un paper darrere l'altre. Segurament forçada pel seu pare, els va haver d'acceptar, i de fer de nena va passar a fer de dama

jove als disset anys i després d'actriu característica.

Primera dama

El 1879 va entrar a formar part de la companyia Tutau-Mena, una autèntica institució teatral dirigida pel prestigiós

director Antoni Tutau, que va portar les obres de Henry Ibsen a Catalunya i va ser responsable de les primeres produccions d'Ig-

nasi Iglesias. I al cap de poc li va oferir d'ocupar el lloc de la primera dama de la companyia del Teatre Català. D'entrada s'hi va resistir, perquè considerava que no estava a l'altura de la seva antecessora, que havia mort. I també perquè li feia un cert respecte actuar en català –cosa que ella només havia fet esporàdicament fins llavors–. Però un cop més ho va acabar acceptant, i li va semblar que amb el canvi de llengua “era un art nou”. Va confessar que li resultava més fàcil del que havia cregut, i que s'emocionava més.

En mans de Pitarra

A Barcelona, Monner va treballar al Teatre Principal, situat a la Rambla, i també va formar part del quadre d'actors del Romea, que llavors dirigia Frederic Soler, *Pitarra*, on va estrenar obres del mateix Pitarra i d'Àngel Guimerà. El 1903, quan tenia 53 anys, va patir una paràlisi i va abandonar definitivament els escenaris. Però ni tan sols així no es va poder allunyar gaire del teatre, perquè el seu fill Agustí va seguir els passos de la família. Passada la seixantena, va morir a casa l'any 1914.

Tot i que primer li havia semblat estrany actuar en català, després va veure que així s'emocionava amb més facilitat.

Tots en tenim un parell

El 6 de juny del 1850 té lloc un fet que canviarà per sempre més el món de la moda quotidiana: el jueu d'origen alemany Levi Strauss cus els primers pantalons texans.

Per llegir sense parar

Situada a les antigues dependències de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, el 28 de maig del 1914 obre les portes al gran públic la Biblioteca de Catalunya.

Narcisa Freixas, la compositora dels infants

Sabadell, 1859 - Barcelona, 1926 // **Música i pedagogia**

UNA TRAGÈDIA LA VA PORTAR A COMPONDRE CANÇONS PER ALS MÉS PETITS I, AMB EL TEMPS, VA **FUNDAR L'ESCOLA MUSICAL POPULAR**, UN CENTRE D'ON VA SORGIR UNA CORAL QUE CONVERTIA HOSPITALS, ASILS I PRESONS EN EL SEU ESCENARI.

80

Quan va començar a compondre, als voltants del 1900, Narcisa Freixas deia: "Faig cançons per no tornar-me boja". Acabava de morir la seva segona filla i la vida se li feia insuportable. Va ser

llavors quan va decidir treure profit de les classes de piano i solfeig que havia rebut de petita. Era una dona de caràcter modest, i les seves composicions també ho eren: encara que va crear algunes sardanes, la major part de la seva obra van ser

---

cançons infantils. Senzilles, despullades d'artificis, fetes perquè els nens s'ho passessin bé cantant-les.

Oh!, benvinguts, passeu...

Aquest gènere musical amb tan poc prestigi va fer que se la tractés amb una certa condescendència, però el cert és que tampoc no li va faltar el reconeixement. El compositor Enric Granados li va escriure: "Vós teniu un do que Déu us ha concedit; guardeu-lo i no us aparteu del camí emprès".

Amb Granados i la seva família coincidien a la Garriga, on tots dos tenien casa. De fet, aquella casa de Narcisa era sovint un lloc de trobada de personalitats culturals de primer ordre, com Joan Maragall, Josep Carner, Rubén Darío o Felip Pedrell.

El seu primer recull de cançons –algunes amb lletres pròpies i d'altres de poetes coneguts– va guanyar el 1905 un premi de l'Orfeó Català, i les van estrenar els

nens de la coral infantil dirigida per Lluís Millet. Només tres anys més tard, Narcisa va fundar l'Escola Musical Popular, d'on va sorgir una coral que feia actuacions a presons, asils i hospitals. Havia iniciat el camí de la pedagogia. I també en això va destacar, perquè les seves línies eren realment avançades per l'època.

Pedagoga musical

Va fer cursos de pedagogia musical a Barcelona i també a Madrid,

on li van concedir la Creu d'Alfons XII. Ella, però, la va rebutjar sense pensar-s'hi, perquè considerava que ja se sentia honorada amb l'afecte dels infants. Després de la seva mort, el 1926, l'escriptora Caterina

Albert va dir-ne que "[aixecà] amb sa batuta el nivell sensitiu de l'infant i el cultural del poble". Però l'homenatge que a ella més li hauria agradat és saber que a les escoles encara avui es canten, com si fossin populars, moltes de les seves cançons.

Un superpeix de fusta

Les primeres proves d'immersió de l'Ictíneo al port de Barcelona van aixecar molta expectativa. Era el 1859 i l'inventor de l'aparell, Narcís Monturiol, estava ple d'il·lusió.

La petita pantalla

Avui sembla que molta gent no sap viure sense la seva companyia, però fins al 26 de gener del 1926 no es va fer la primera demostració pública d'un aparell de televisió.

La doctora Concepció Aleixandre Ballester

València, 1862-1952 // **Ginecòloga**

82

VA SER UNA DE LES PRIMERES LLICENCIADES EN MEDICINA DE L'ESTAT, PERÒ NO EN TENIA PROU, DE PASSAR CONSULTA. DECIDIDA A MILLORAR L'EDUCACIÓ HIGIÈNICA I SANITÀRIA DE LES DONES, EL SEU ACTIVISME FEMINISTA VA SER UNA CONSTANT VITAL.

El 1875, la revista professional *El Siglo Médico* afirmava que "por leyes fisiológicas, la mujer médico es un ser dudoso, hermafrodita o sin sexo y en todo caso un monstruo". Només catorze anys després d'aquest article ja hi havia cinc llicenciades en medicina (tres per la Universitat de Barcelona, dues per la de València) i, cal dir-ho?, totes elles tenien un físic de dona perfectament estàndard. Això sí: amb una determinació

---

i una valentia potser més altes que la mitjana de l'època.

Treballadora incansable

Una d'aquestes pioneres va ser la valenciana Concepció Aleixandre. Després d'acabar la carrera amb notes excel·lents, es va traslladar fins a Madrid, on es va doctorar com a especialista en ginecologia. No va tenir problemes per trobar feina en un hospital, però ella no estava feta per limitar-se a un horari preestablert de visites concertades. Volia contribuir a l'educació higiènica i sanitària de les dones; volia millorar-ne el sistema de vida, especialment de les més pobres; volia canviar coses. El nom de la doctora Aleixandre va començar a sonar molt aviat. Al seu consultori privat hi acudien pacients de tota mena atretes

per la seva fama de persona propera, i només feia pagar a les que s'ho podien permetre. Alhora es va donar a conèixer als cercles professionals, com la Societat

Ginecològica Espanyola o l'Institut Mèdic Valencià. Va fer xerrades divulgatives, va escriure articles i va participar en congressos internacionals. Fins i tot va patentar un petit dispositiu per a dones que patien prolapse d'úter. Estava a l'última dels progressos científics (va viatjar arreu d'Europa per conèixer les darreres novetats), i no era rar trobar el seu nom en un anunci de premsa, recomanant algun medicament.

Al seu consultori privat hi acudien pacients de tota mena atretes per la fama de persona propera i, a més, només feia pagar a les dones que podien.

Lluita feminista

Si l'activitat científica era intensa, també ho va ser el seu activisme feminista en diverses entitats, com la Unión de Mujeres de España –sufragista, interclassista, aconfessional, propera al socialisme–, d'on va ser la presidenta el 1920. La doctora va morir a València amb noranta anys. El

dret de vot l'havia segrestat temporalment la dictadura franquista, però les seves lluites professionals i socials estaven condemnades a triomfar.

Genocida busca esclaus

Entre els anys 1859 i 1863 un exèrcit d'esclavistes del Perú va segrestar centenars d'habitants d'ètnia rapanui a l'illa de Pasqua per, després, vendre'ls com a esclaus.

Quan et fan esperar

Tot i que l'havia escrit als anys quaranta, no va ser fins al 1952 que el dramaturg irlandès Samuel Beckett va publicar l'obra de teatre de l'absurd *Tot esperant Godot*.

Clotilde Cerdà o Esmeralda Cervantes

Barcelona, 1862 - Santa Cruz de Tenerife, 1926 // **Música**

NENA PRODIGI, ARRENCAVA APLAUDIMENTS PER ON PASSAVA. EN CRÉIXER, PERÒ, VA PERDRE EL SUPORT DE LES ALTES ESFERES A CAUSA DE LES SEVES IDEES PROGRESSISTES I **LA FUNDACIÓ DE L'ACADÈMIA DE CIÈNCIES, ARTS I OFICIS PER A LA DONA.**

84

Victor Hugo li va suggerir el nom artístic, Esmeralda, i la reina espanyola Isabel II hi va afegir el cognom: Cervantes. Amb aquests padrins ja es pot imaginar que Clotilde Cerdà-Esmeralda Cervantes no era una noia qualsevol. Va néixer el 1862, i era la quarta nena del matrimoni format per la pintora Clotilde Bosch i l'urbanista i creador de l'Eixample Ildefons Cerdà. Però Clotilde no tindria el mateix lloc que les seves germanes en la nissaga dels Cerdà, perquè quan la nena tenia tres anys la mare va confessar al marit que en realitat no era filla seva.

La trobadora catalana

Després de la revelació, Ildefons Cerdà la va deixar fora del seu testament, però, malgrat tot, Clotilde sí que va heretar-ne, igual que de la seva mare, l'interès per l'art, la cultura i el progrés social. I a més va resultar que era una arpista excepcional. Va tenir els millors mestres, a dotze anys ja tocava a l'orquestra de Richard Strauss a Viena i a catorze la van nomenar professora honorària al Conservatori del Liceu. Cerdà, que es descrivia a si mateixa com la "trobadora catalana", va trobar l'èxit arreu del món quan encara era una adolescent: va viatjar per tot Europa, i després va anar més enllà, del Japó a l'Amèrica del Sud, passant pels Estats Units, on va tocar davant del president, i per Constantinoble, on va fer classes d'arpa a l'harem del sultà Abdul Hamid Khan II. La burgesia i la noblesa l'adoraven, i li van permetre durant anys viure una vida de popularitat i abundància. Però quan va créixer,

aquell món de conte de fades va desaparèixer.

Una artista compromesa

La raó no era només la difícil transició de nena prodigi a concertista adulta. També hi va tenir un paper molt important el fet que Clotilde es va anar comproment amb més i més causes que resultaven incòmodes per a les classes més altes. Si bé havien contribuït gustoses als concerts benèfics per a la gent desafavorida o víctima de catàstrofes, li van girar l'esquena quan la noia va començar a treballar per l'educació de les dones. I va resultar que aquella nena bufona s'havia fet maçonena i era progressista, i va gosar fundar a Barcelona una Acadèmia de Ciències, Arts i Oficis per a la Dona el 1885. Va ser la gota que va vessar el got: allò "va desencadenar totes les males passions sobre mi", tal com va explicar amargament a Víctor Balaguer, i la va haver de tancar dos anys després.

Beu-me, si us plau

El juliol del 1862 el mossèn Charles Dogson va improvisar un conte per a la nena Alice Liddell. Aquella històrieta va ser la llavor d'*Àlícia al país de les meravelles*.

Un diccionari tres en un

El 1926 es publica el *Diccionari català-valencià-balear*, més conegut com l'Alcover-Moll, pels cognoms dels seus autors: Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll.

Teresa Claramunt, lluitadora incansable

Sabadell, 1862 - Barcelona, 1931 // **Anarcosindicalista**

86

A CAUSA DEL SEU COMPROMÍS SOCIAL AMB LA DEFENSA DELS DRETS DELS TREBALLADORS, VA PASSAR MOLTES TEMPORADES A LA PRESÓ I A L'EXILI. TOT I LA VIDA CONVULSA, VA TENIR TEMPS PER **FUNDAR LA PRIMERA SOCIETAT FEMINISTA DEL PAÍS.**

El 14 d'abril del 1931, milers de persones van viure amb il·lusió i esperança la proclamació de la República. A Barcelona, però, moltes banderes republicanes es van inclinar en senyal de dol, i l'eufòria es va tnyir d'un punt de tristesa, perquè mentre naixia aquell sistema somniat, acomiadaven una líder política que era poc menys que legendària: Teresa Claramunt. Cinquanta mil persones van anar al seguici fúnebre aquell dia a Barcelona, i poc després l'Ajuntament li va dedicar un carrer.

Sospitosa habitual

Teresa va rebre un gran reconeixement després de morta, però mentre vivia va ser allò que es coneix com una "sospitosa habitual": sempre tenia el dubtós honor que les autoritats la vincuessin a les principals vagues i atemptats que es cometien. La raó era l'enorme poder de seducció política que tenia aquesta filadora de Sabadell, i naturalment la perillositat de les seves reivindicacions: l'anarquisme, els drets dels treballadors i els de les dones.

Claramunt va néixer el 1862 en una família de treballadors del tèxtil, i va heretar dels pares el compromís social i una gran intel·ligència. El que no li van donar va ser una educació formal, però ella va entendre molt aviat que era important dominar almenys les eines per comunicar-se, i ho va fer amb eficàcia amb manifestos d'impacte com *La mujer: consi-*

Va escriure manifestos d'impacte sobre les relacions de poder entre dones i homes i va fundar la primera societat feminista del país: la Societat Autònoma de Dones de Barcelona.

deraciones sobre su estado ante las prerrogativas del hombre, publicat el 1903. El 1884 havia fundat la Secció Vària de Treballadors Anarco-Col·lectivistes de Sabadell, on s'agrupaven les dones, i la Societat Autònoma de Dones de Barcelona, considerada la primera societat feminista del país.

Mestra d'activistes

Va tenir cinc fills amb diversos companys, però tots van morir de petits. Alguns van néixer a la presó, on va estar gran part de la seva vida malgrat no ser mai condemnada per cap delictes —a més de patir exilis a Anglaterra, Portugal i França, i un desterrament a l'Aragó—. Però Teresa continuava, incansable, la seva tasca entre els obrers. Claramunt era amiga i companya de lluita de Teresa Mañé, la mare de Frederica Montseny, i la futura ministra anarquista la considerava una mestra.

Pares i fills: les diferències

Dos anys després d'escriure-la, l'any 1860 Ivan Turguenev va publicar la novel·la *Pares i fills*, on l'escriptor rus hi fa un retrat de les diferències intergeneracionals de l'època.

Pujar al cremallera

El mític tren cremallera de Núria es va inaugurar el 22 de març de l'any 1931. Amb un recorregut de 12 km, uneix les poblacions de Ribes de Freser i Querolbs amb el santuari.

Emília Coranty, una artista de cap a peus

Barcelona, 1862-1944 // Artista

88

VA SER UNA DE LES PRIMERES DONES A MATRICULAR-SE A LA LLOTJA, L'ESCOLA D'ARTS I OFICIS DE BARCELONA. AMB EL TEMPS, ES VA CONVERTIR EN UNA ARTISTA MULTIDISCIPLINÀRIA QUE TEIXIA UN BRODAT AMB LA MATEIXA FACILITAT I DELICADESA QUE PINTAVA UN QUADRE D'ESTIL REALISTA.

Per més que no va entrar mai a la primera divisió (era dona i gastava el seu temps en el femení art del brodat, les blondes o les pintures florals), el cert és que Emília Coranty va dedicar tota la vida a l'art i va rebre nombrosos reconeixements i premis. Nascuda a Barcelona el 1862, va estudiar a l'Escola de Dibuix de la Diputació de Barcelona, i després va ser una de les dues primeres dones que

---

es va matricular a la Llotja, l'escola d'arts i oficis. Era el curs 1885-86.

Passió d'artista

Era una noia inquieta, i va guanyar una beca per viatjar a Toledo i a Madrid, on també va estudiar art antic i paisatgisme. No va passar gaire temps a Barcelona: l'Acadèmia Sant Jordi li va concedir un ajut per anar a Roma durant un any. Allà va conèixer el pintor, crític i tècnic de museus Francesc Guasch, que també vivia a la ciutat amb una beca per ampliar els seus estudis.

Els dos joves, apassionats per l'art, es van casar i van viure junts a la capital italiana, on Emília es va dedicar a estudiar. Junts van visitar l'Exposició Universal de París el 1889, i després van tornar a Catalunya –abans del que haurien volgut, a causa de problemes de salut de Guasch–, on es van instal·lar definitivament. A Barcelona, Coranty va

fer de professora de dibuix i pintura “aplicada a les tasques de la llar” a l'Escuela Superior para la Mujer, i de dibuix artístic a la Llotja (feina que no sempre va ser remunerada).

Obres premiades

A més, no va deixar mai de dedicar-se a crear la seva obra personal, que sovint va formar part d'exposicions: tant la pintura realista –molt ben valorada– com els projectes de brodats o blones. Per tot això va rebre diverses medalles en exposicions de Madrid i de Barcelona i fins i tot de Chicago, on va participar el 1893 en una mostra d'art fet per dones al costat d'altres artistes de gran nivell.

Quan va morir el seu marit, Emília va crear la fundació Guasch-Coranty, que encara avui concedeix un premi a artistes joves cada tres anys. Actualment, el MNAC té una pintura seva, titulada *Del meu jardí*.

Una novel·la miserable

Els miserables, escrita per Victor Hugo, es va publicar l'any 1862 a França. El temps la convertiria en una de les obres més importants i destacades del segle XIX.

La nevada més grossa

El febrer del 1944 algunes zones de Catalunya es van veure afectades per la Nevada Grossa, un temporal de neu i pluges que va causar el desbordament de molts rius.

Emerenciana Wehrle, mestra de cantants

Barcelona, 1863-1938 // **Contralt**

90

DURANT MOLT DE TEMPS, L'ASSOCIACIÓ MUSICAL DE BARCELONA NOMÉS VA TENIR TRES DONES SÒCIES. ELLA N'ERA UNA. **DIRECTORA DE LA PRIMERA CORAL FEMENINA DE L'ORFEÓ CATALÀ**, VA SER UNA GRAN INTÈRPRET I UNA MILLOR PEDAGOGA MUSICAL.

El 1891 feia cinc anys que s'havia creat l'Orfeó Català, i el mestre Joan Gay volia incorporar-hi veus de dones. No era una cosa fàcil: pocs pares estaven disposats a acceptar que les seves filles cantessin al costat d'homes. És per això que va decidir crear una secció específicament femenina.

Artista respectada

Gay va confiar en Emerenciana Wehrle per dirigir-la. Ella, llavors, tenia trenta-sis anys i una llarga experiència en el món de la música.

Era contralt, i una de les úniques tres dones que eren sòcies de l'Associació Musical de Barcelona des de la seva fundació el 1888. Estava casada amb el mestre de piano Joaquim Perona, i amb ell i el seu fill vivien a la part alta del Palau de la Música (segons sembla, el mateix Orfeó va fer-hi instal·lar un ascensor per a ella).

“La señorita Wehrle dijo con buena acentuación una romanza de ‘Mignón’, el aria ‘Che farò senza Eurice’ y la melodía ‘Ti rapirei’ de Tosti, siendo también muy aplaudida”, deia d’ella *La Vanguardia* en una crònica de concerts el 23 de juny del 1898. La condescendència davant la feina de les dones era molt patent en crítiques com aquesta, però el cert és que Wehrle es va anar guanyant el respecte de tothom.

Wehrle va dirigir la primera etapa d’aquella coral femenina pionera, que va començar amb trenta veus, on també ensenyava solfeig i vocalització. Ella mateixa hi feia de contralt, mentre que col·laborava com a solista en altres formacions. Al cap d’un temps va passar a dedicar-se a preparar les noies que

volien fer la prova d’accés per poder formar part de la coral.

La faceta de pedagoga

Malgrat els prejudicis que encara hi havia contra les dones artistes –fins i tot dins de l’Orfeó Català, que no tenia pas una direcció feminista– Wehrle va tenir el reconeixement de l’època. No només el va tenir com a cantant remarcable, sinó també com a bona pedagoga musical, ja que va formar dones que acabarien contribuint al prestigi de l’Orfeó Català. Va ser una de les cantants que va enregistrar un cilindre en la presentació del fonògraf a Barcelona (els temes que va cantar són *Lo mestre* i *La Balalí*). I el 13 de juliol de l’any 1930 va rebre un gran homenatge a la seva carrera al flamant estadi de Montjuïc durant el Festival d’Orfeons de Catalunya. Va morir al cap de vuit anys.

Va ser una de les cantants que va participar en l’enregistrament d’un cilindre en la presentació del fonògraf a Barcelona.

El primer metro del món

Si heu agafat el metro a Londres ja sabeu que té uns vagons força petits. Però el 10 de gener del 1863, dia de la seva inauguració, a tothom li van semblar meravellosos.

La victòria més cruel

El 25 de juliol del 1938 va començar la sagnant Batalla de l’Ebre, el combat decisiu de la Guerra Civil que acabaria donant la victòria a les tropes franquistes.

Caterina Albert, la dona rere la màscara

L'Escala, 1869-1966 // **Escriptora**

EN UNA ÈPOCA EN QUÈ LA DONA ENCARA ES TROBAVA RECLOSA ENTRE LES QUATRE PARETS DE LA VIDA PRIVADA, ALBERT ES VA CONVERTIR, SENSE SER-NE CONSCIENT, EN **LA PRIMERA ESCRIPTORA FEMINISTA DE LA LITERATURA CATALANA.**

92

“**E**ra un niu recollit, íntim, solitari, un niuet meu, ben meu, tot ple de mi mateixa i sols per mi mateixa visitat; un niu on poder riure, plorar, esperarçar, fruit”. Vint-i-quatre anys abans que Virginia Woolf parlés de la importància que les dones tinguessin una cambra pròpia, Caterina Albert ja ho havia escrit.

Víctor... o Victòria

La paradoxa, però, és que va fer aquestes afirmacions emparant-se sota un pseudònim masculí: Víctor Català. El nom l'havia tret del personatge d'una novel·la seva.

Caterina Albert Paradís va néixer a l'Escala el 1869, i des de molt jove va sentir un gran interès per l'art. Va esculpir, va pintar i, des de l'adolescència, va escriure. Va ser autora d'obres de teatre, poesia, contes i novel·la que van tenir un gran impacte en la societat catalana del principi del segle xx. I tot ho va haver de fer amb el temps que li deixava la seva ocupació principal: l'administració del patrimoni familiar. Tot i això, no era la modesta escriptoreta amateur i intuïtiva que va pretendre fer creure durant tota la vida: la seva afició era un ofici treballat, conscient i d'una grandíssima qualitat. Només tenia una gran pega: el seu sexe.

D'això, se'n va adonar el 1898, quan va guanyar els Jocs Florals d'Olot amb el monòleg *La infanticida*, una obra tan dura que resultava inconcebible que l'hagués escrit una dona. L'escàndol va ser tan gran que Caterina Albert va decidir que mai més no signaria amb el seu

nom. No volia més escàndols i, sobretot, no volia que ningú jutgés la seva obra pel que tenia –o no tenia– l'autora entre les cames. I així va néixer Víctor Català, autor del famós drama rural *Solitud*: un autor misteriós que no recollia els premis ni assistia a actes socials, i que suscitava molts rumors.

Mai no va gosar desfer-se d'aquesta màscara: fins i tot després de deixar-se veure públicament (va ser la primera dona a formar part de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, el 1923), va continuar signant els seus llibres sempre com a home.

L'any 1967, un any després de la mort de Caterina Albert, Gabriel Ferrater va dir que "no ha de quedar ningú d'aquí a cinquanta anys que digui Víctor Català". Quan el termini ja ha caducat, sembla que la senyora Caterina de l'Escala continua ben amagada.

Sufragi universal... masculí

La Constitució espanyola del 1896 aprova el sufragi universal masculí. El femení encara haurà d'esperar fins a l'any 1932.

Els marcians ja són aquí

El monòleg *La infanticida* guanya els Jocs Florals d'Olot el 1898, el mateix any en què H.G. Wells publica *La guerra dels mons*.

La revolució femenina de Bonnemaison

Barcelona, 1872-1949 // **Pedagoga**

FUNDADORA DE LA BIBLIOTECA POPULAR DE LA DONA, VA CREAR UN ESPAI ON ELLES PODIEN APRENDRE, EN LA MESURA DEL POSSIBLE, ELS ENSENYAMENTS DE LA UNIVERSITAT, UNA INSTITUCIÓ A LA QUAL TENIEN PROHIBIDA L'ENTRADA. I D'UN PROJECTE MODEST EN VA SORGIR UN GRAN ÈXIT.

94

Francesca Bonnemaison sempre va estar al rovell de l'ou. Filla única d'una família amb una botiga a la Rambla, es va casar amb Narcís Verdaguer, advocat i polític cosí de mossèn Cinto. Era al Liceu quan van esclatar les bombes, i va viure sobre Els Quatre Gats, on Picasso, Rusiñol i companyia hi feien tertúlies. Doña Paquita hauria pogut dedicar-se a la llar o a accions caritatives, però ella era, en paraules seves, una "dona forta". Amiga de l'Església i defensora de l'ordre i la família, va fer una gran revolució per a les dones de Barcelona.

Feminisme conservador

Tot va començar quan, el 1909, el rector de Santa Anna li va proposar de fer-se càrrec de la biblioteca de la parròquia. Amb cinc-centes pesetes i cent llibres, Bonnemaïson va fer néixer la primera biblioteca per a noies obreres. Les seves intencions coincidien amb els corrents del feminisme conservador, partidari de la formació de les dones respectant l'ordre social i la sagrada prioritat familiar. La Biblioteca Popular de la Dona, tan modesta a l'inici, va tenir un gran èxit.

Tot i el caràcter conservador del seu feminisme, les iniciatives que va impulsar van donar ales a milers de dones.

s'hi impartien eren comparables a les de la universitat –prohibida a les dones– i incloïen matèries tècniques o científiques. Les dones havien d'arribar deu minuts abans per pregar a la Mare de Déu de Montserrat, però tot i això la llibertat que es respirava era insòlita.

Al final del camí

L'aventura va acabar amb la Guerra Civil: Bonnemaïson, compromesa amb la Lliga Regionalista (en va fundar la secció femenina) seguí Francesc Cambó a l'exili, i des d'allà va

Cada dia més llibres

Al cap d'un any es va traslladar a un local més gran, i al mateix temps que creixia el nombre de sòcies va anar creixent l'oferta del centre. Ja no era una biblioteca on les treballadores anaven a buscar patrons per cosir: era una institució cultural de primer ordre, on les barcelonines podien llegir novel·les, assajos o llibres especialitzats, estudiar, assistir a conferències, aprendre idiomes o fer esport. Les classes que

ajudar al triomf dels insurrectes. Quan va tornar, el 1941, l'Institut estava en mans de la Falange i havia perdut el seu esperit. Va morir el 1949, decebuda. Ningú no va reivindicar la seva obra, perquè era incòmoda per a tothom. La seva feina –conservadora i paternalista, però que donà ales a milers de dones– es recorda a l'actual Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaïson, al carrer de Sant Pere Més Baix de Barcelona.

Una agència de rècord

El 1872 Rafael Roldós i Viñolas fundà, al carrer Escudellers de Barcelona, l'empresa Roldós Publicitat. Es tracta de l'agència de publicitat en actiu... més antiga del món!

La imposició de Mao

Amb l'establiment de la República Popular de la Xina, l'1 d'octubre de l'any 1949 el líder polític Mao Zedong va convertir la Xina en un estat comunista.

Salut Borràs i Saperas, lluitadora anarquista

Vila de Gràcia, 1878 - París, 1954 // **Militant anarquista**

96

NASCUDA EN EL SI D'UNA FAMÍLIA ANARQUISTA, TOTA LA SEVA VIDA VA GIRAR AL VOLTANT DE LA DEFENSA D'AQUEST MOVIMENT. LES SEVES IDEES LA VAN PORTAR FINS A MÈXIC, ON **VA LLUITAR EN LA REVOLUCIÓ D'EMILIANO ZAPATA.**

La tarda del 3 de maig del 1897, un carruatge puja trontollant a Montjuïc. A dins hi viatgen dues dones que es van a casar, custodiades per dues monges i quatre guàrdies civils. Francisca i Salut estimen els homes que les esperen, però malgrat això, l'ambient és més semblant al d'un carro mortuori que no pas al d'un cotxe de noces. Perquè les núvies són dues preses, mare i filla. Els nuvis també són dos presos, que a més estan a punt de ser executats. I

---

el casament és forçat, fruit d'un xantatge sàdic de la justícia espanyola amb l'objectiu d'humiliar i destruir psicològicament alguns dels anarquistes més destacats de l'època.

Casament de conveniència

Quan va néixer Salut el 1878, la seva casa familiar a la Vila de Gràcia ja era un punt de referència per als anarquistes d'arreu d'Europa. Els pares, Martí Borràs i Francisca Saperas, participaven del debat ideològic, amagaven a

Va perdre el pare i dos marits com a conseqüència, directament o indirecta, de la defensa dels seus pensaments.

casa anarquistes perseguits d'arreu i difonien els seus principis (entre d'altres, amb l'edició del periòdic *Tierra y Libertad*). Aquest protagonisme va fer que les autoritats es fixessin en el pare, a qui van fer culpable de l'atemptat contra el general Martínez Campos. L'home no va poder superar les

tortures i l'angoixa i es va suïcidar a la presó el 1894. Al cap de només dos anys, va ser al company de Salut (Lluís Mas) i al nou company de la mare (Tomàs Aschieri, un marsellès que havien refugiat a casa) a qui van acusar d'un nou atemptat, el de Canvis Nous. Va ser llavors quan a Salut i a Francisca les van obligar a casar-se per l'Església amb les seves parelles si volien evitar que els seus fills anessin a beneficiència.

Vida revolucionària

Van acceptar-ho, i tan sols unes hores després es van convertir en vídues. Tot i les desgràcies viscudes, Salut no va renunciar mai a la lluita per les seves idees. Ho va fer a Catalunya, a França i també a Mèxic, on es va unir amb Octave Jahn a la revolució d'Emiliano Zapata. Ella va tornar, de nou vídua, a Barcelona, però la Guerra Civil la va fer fugir, i va viure a París la resta de la seva vida, fins al 1954. Una part del seu arxiu, amb documentació sobre la revolució mexicana, es troba a l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

Un molt mal club

El club dels suïcides és el títol de la col·lecció de tres contes que l'escolès Robert Louis Stevenson va publicar el 1878 al *London Magazine*. Molts diuen que és una de les seves millors obres de misteri.

Adeu a una de les grans

El 13 de juliol del 1954 mor la pintora mexicana Frida Kahlo als 47 anys. Amb una obra que reflecteix el seu patiment –a la poliomielitis cal sumar-hi un greu accident–, s'ha convertit en una icona mundial.

Celestina Vigneaux, una mestra de cap a peus

Girona, 1878 - Barcelona, 1964 // **Pedagoga**

98

MESTRA VOCACIONAL, NO ES VA CONFORMAR AMB LA DOCÈNCIA I ES VA PASSAR LA VIDA ESTUDIANT I POSANT EN PRÀCTICA **ACCIONS DIRIGIDES A LA INNOVACIÓ PEDAGÒGICA** QUE, PER A ELLA, PASSAVEN PER UN ENSENYAMENT LLIURE I CREATIU.

Hi ha dones que viuen a l'ombra del marit, i a d'altres se les recorda per ser la mare d'algú. A Celestina Vigneaux i Cibils li passen totes dues coses. El seu marit va ser Pere Coromines, un periodista, escriptor i polític que va tenir una gran rellevància el primer terç del segle passat. I entre els seus fills n'hi ha tres que van destacar extraordinàriament en la seva feina: el filòleg Joan, la psicòloga Júlia i el matemàtic Ernest. Amb aquests noms és fàcil d'entendre que tingui un paper discret a les enciclopè-

---

dies. Però les aportacions que va fer en la pedagogia també mereixen ser recordades.

Inquietud pedagògica

Celestina va néixer a Girona el 1878. Va estudiar per mestra amb les màximes qualificacions, i als vint anys va guanyar una bona plaça en una escola de pàrvuls a Madrid. Era una persona molt inquieta, i de seguida va destacar per les seves accions dirigides a la innovació pedagògica. El 1900 va fer una conferència sobre el càlcul mental a l'Escola Normal, i va parlar de J.H. Pestalozzi, pedagog suís que defensava un ensenyament coeducatiu, vinculat a l'entorn, creatiu i lliure.

El 1900, en una excursió va conèixer Pere Coromines, amb qui es va acabar casant dos anys més tard. Ell la va convèncer de tornar a Catalunya, i allà van tenir els seus vuit fills, però, tot i això, Celestina no va deixar de banda la seva feina. Va tornar a treballar com a parvulista, i va continuar amb els seus propòsits de renovació de l'ensenyança.

Tal com havia fet a Madrid, va impulsar el primer menjador escolar,

sobre el qual va teoritzar: no havia de ser un simple servei social, sinó una oportunitat per educar en un sentit ampli. També va promoure el cant i la gimnàstica rítmica, i va treballar activament per conscienciar de la importància de tenir un espai físic correcte i bones condicions higièniques a les escoles.

Impulsora del primer menjador escolar, no el veia com un servei social, sinó com una oportunitat més per educar.

Impuls professional

La van escollir degana dels mestres públics de Barcelona, i va viatjar per Europa amb Rosa Sensat per conèixer les realitats educatives d'altres països. A Roma hi va estudiar el mètode Montessori, que després va promoure a Catalunya. Aquest enorme impuls professional es va aturar en sec el 1921, per culpa d'una malaltia. Des d'aleshores es va dedicar de ple a la família, amb qui es va exiliar a Buenos Aires després de la Guerra Civil. Va morir el 1964 a Barcelona.

'Go, Manchester!'

En una data desconeguda de l'any 1878 es funda a Anglaterra el Newton Heath LYR Football Club. Un temps després, això sí, es canviarà el nom pel de Manchester United.

Uns Beatles de rècord

L'abril del 1964, en un cas únic en la història, els Beatles ocupen les cinc primeres posicions a la llista Billboard nord-americana. La primera de totes és *Can't Buy Me Love*.

El compromís amb la cultura de Maria Mayol

Sóller, 1883 - Palma, 1959 // Política i poeta

FUNDADORA DEL FOMENT DE LA CULTURA DE LA DONA DE SÓLLER, UN ESPAI D'APRENENTATGE PER A ELLES, VA FREQUÈNTAR EL GRUP DE POETES DE L'ESCOLA MALLORQUINA I VA SER LA **PRIMERA DONA BALEAR A PRESENTAR-SE A UNES ELECCIONS.**

100

Maria tenia moltes ganes d'escriure, però poc temps per dedicar-s'hi: "El temps se me'n va amb tantes ocupacions com m'he creades", es justificava per carta a la seva mentora, la poeta Maria Antònia Salvà. No era una excusa: Mayol va ser la primera dona balear que es va presentar a unes eleccions i també va ser la fundadora del Foment de la Cultura de la Dona de Sóller, l'equivalent mallorquí de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular que Francesca Bonnemaison va crear a Barcelona. I tot plegat, durant els agitats i esperançadors anys vint i trenta del

---

segle xx, cosa que li devia deixar poc espai i poca calma per dedicar-se a la creació literària.

Educació francesa

Maria Mayol i Colom va néixer a Sóller el 1883, però va passar la infància i la joventut a Bordeus, on va estudiar llengua i literatura franceses. Quan la família va tornar a Mallorca, Maria va continuar els

D'idees feministes, catòliques i progressistes, sabia que era clau que les dones tinguessin accés a la formació i a la cultura, i va treballar per facilitar-ho.

estudis fins a obtenir el títol oficial de pèrit mercantil a Palma i va entrar en contacte amb el grup de poetes de l'Escola Mallorquina. A més, va col·laborar amb diversos mitjans de comunicació publicant-hi poemes propis i traduccions.

Objectius clars

D'idees feministes, catòliques i progressistes, tenia claríssima la importància de l'accés a la formació i a la cultura de les dones, i va

treballar activament per facilitar-ho. Va formar part de la secció local de l'Associació per la Cultura de Mallorca, i amb Catalina Rotger hi va fundar una secció femenina en què va fer classes de llengua catalana. Aquell va ser l'embrió de la que seria una de les seves obres més importants: el Foment de la Cultura de la Dona de Sóller. Va obrir les portes l'any 1926 i volia ser un espai on les dones poguessin accedir a la cultura gràcies als cursos, als actes i sobretot a la biblioteca.

El salt a la política

Amb el temps va anar augmentant el seu compromís polític i ho va demostrar amb accions. D'aquesta manera, Mayol va participar en l'assemblea que va aprovar el projecte d'Estatut d'Autonomia de Mallorca i Eivissa del 1931, i aquell mateix any va ser candidata a diputada. No va sortir-ne escollida, però va marcar una fita que la dreta més reaccionària no li va perdonar mai. Després de la victòria franquista es va exiliar a França, i quan va tornar ja no va tenir rellevància pública. Mayol va escriure sempre, tot i que mai no va poder veure publicada cap obra seva.

El dia més sorollós de tots

El 27 d'agost del 1883 va ser el dia més sorollós que ha viscut la Terra, quan l'illa volcànica de Krakatoa, a Indonèsia, va entrar en erupció i va causar un bramul estrepitos.

Barbuts revolucionaris

El 6 de gener del 1959 Fidel Castro i els seus barbuts entren a l'Havana. Amb el triomf de la Revolució Cubana, el dictador Fulgencio Batista fuig cames ajudeu-me cap a l'exili.

Maria Pi i Sunyer, pionera del feminisme

Barcelona, 1884-1912 // **Escriptora**

102

TOT I LES CONSTANTS DIFICULTATS PERSONALS, MAI NO VA DEIXAR DE MILITAR A FAVOR DE L'EDUCACIÓ DE LES DONES I **VA APORTAR LA SEVA VISIÓ OBERTA AL MÓN** QUAN VA ENTRAR EN CONTACTE AMB EL PRIMER FEMINISME A CATALUNYA.

En un article del 1910 en què defensava l'educació de les dones, Maria Pi escrivia: "La dona sàvia pot ser una calamitat, o millor dit: un cas rar de calamitat. Però confessem que la dona ignorant és una calamitat vivent, palpitant, absorbent arreu i estesa a totes les classes socials". Ella era coherent amb el que predicava en aquells articles de feminisme primerenc: als vint-i-sis anys estudiava anglès, música i magisteri, i tot plegat sense deixar de treballar per viure i mantenir els seus dos fills.

Mare i treballadora

Tot i que va néixer en una família d'un alt nivell cultural, la seva vida va estar marcada per greus dificultats: la mort prematura del pare, la ruïna de la família i la mort del seu marit, Lluís Sunyer, només quatre anys després de casar-se. Però davant de les adversitats, Maria, que llavors tenia vint-i-dos anys, i els seus germans petits (entre ells, el futur polític Carles), van saber treure partit de l'educació que els havien llegat. No havien estat en va les tardes de Teatre Romea, els llibres comentats ni la lectura de revistes estrangeres.

I va ser en aquest moment, empesa per la necessitat econòmica, en què va començar a brillar la Maria Pi intel·lectual: va traduir al castellà una polèmica novel·la italiana, *Las últimas vestales*, i va adaptar a l'italià l'obra d'Adrià Gual *Donzell qui cerca muller*. Va guanyar alguns Jocs Florals i va col·laborar en la re-

Lectora insaciable, va col·laborar en la revista 'Feminal' amb articles i contes, alguns d'ells signats amb el pseudònim de Roser de Lacosta.

vista *Feminal*, on va publicar contes i articles. Gràcies a la seva implicació en aquesta revista va entrar en contacte amb el cercle de dones del primer feminisme català, encara molt conservador. Ella hi va aportar una visió oberta al món; estava al corrent de les idees que circulaven en part gràcies a les lectures i en part gràcies al contacte amb algunes intel·lectuals europees de qui s'havia fet amiga.

Maria tenia unes ganes immenses d'escriure. Va començar diverses obres (alguna per a la seva amiga Margarida Xirgu) però no en va poder acabar cap. Les responsabilitats la van obligar a anar ajornant el moment

de posar-s'hi, i la tuberculosi li va tancar del tot la porta. Va morir el 1912, amb només vint-i-vuit anys. En un article va escriure: "Tot el que és nou ens espanta perquè ens obliga a pensar". Però a ella, la por no la va aturar mai.

'Feminal', el suplement

Projecte personal de Carme Karr, la revista *Feminal* es va estrenar l'any 1907 com a suplement de caràcter feminista de la revista *La Il·lustració Catalana*. Va durar deu anys i se'n van publicar fins a 128 números.

El més segur del món?

Pi i Sunyer segur que va conèixer, l'abril del 1912, la notícia del tràgic final del *Titanic*, suposadament el vaixell més segur del món. Malauradament, la traductora moriria set mesos després de l'enfonsament.

Lola Anglada, primera dibuixant professional

Barcelona, 1892 - Tiana, 1984 // Il·lustradora

EL COMPROMÍS POLÍTIC QUE PORTAVA PER BANDERA LI VA PASSAR FACTURA DURANT EL FRANQUISME, QUE VA TITLLAR LA **PRIMERA IL·LUSTRADORA PROFESSIONAL DE CASA NOSTRA** DE "ROJA SEPARATISTA". ELLA, PERÒ, MAI NO VA RENEGAR DE LES SEVES IDEES.

104

Els dibuixos de Lola Anglada eren delicats, tendres, de traç net i plens de màgia. Margarida, una de les seves protagonistes, tenia els ulls grossos i portava unes trenes llargues, d'on se li escapaven uns rínxols fins. Mirava amb ulls melangiosos, de nina antiga, i somniava deixar la ciutat per anar a viure al camp. Era una nena perfecta, una pubilleta ideal. La realitat, però, estava molt lluny dels contes que Lola pintava, on la natura era amiga i el món, amable. El temps que li va tocar viure gran part de la seva vida, el franquisme, era incompatible amb els seus profundíssims

---

anhels de llibertat personal i nacional, i va fer que ella i els seus personatges haguessin de viure reclosos molts anys.

Inquietuds culturals

Maria Dolors Anglada Sarriera va néixer a Barcelona el 1892, filla d'una família d'industrials cotoners. Quan estudiava a la Llotja va trobar l'oportunitat de publicar el primer dibuix a la revista *¡Cu-cut!*. A partir d'aquí va començar a col·laborar amb diversos mitjans per a adults i per a infants, i fins i tot va crear una revista, *La Nuri*, destinada a nenes. Reclamava un paper actiu de les dones, i ella mateixa va fer història, ja que va ser la primera il·lustradora professional.

Il·lustrant grans clàssics

Alicia al país de les meravelles és una de les seves millors obres d'encàrrec, però també va escriure llibres propis com *Margarida o Peret*. Prolífica, inquieta, va viure

a París set anys, i curiosament va ser allà on es va fer amiga del futur president Francesc Macià.

Sense acotar el cap

El compromís polític la va dur a militar a la Unió Catalanista i a la UGT, i a col·laborar amb el Comissionat de Propaganda de la Generalitat, per a qui va fer el 1936 el conte *El més petit de tots*. Però tot això va

acabar passant factura, amb la victòria de Franco. Com que no es volia exiliar, es va instal·lar a la casa pairal de Tiana, on estava molt mal vista per les forces vives per ser una dona independent, "roja separatista", artista i que vivia "en pecat". Va escriure: "Per cada flor que cullo mil argelagues pun-

xen. Però sóc valenta, aprenc a afrontar mil malvolences humanes; no acoto el cap per qualsevulla cosa". Sense acotar mai el cap, i ja reconeguda per les institucions democràtiques, va morir el 1984 a noranta-un anys d'edat.

Inspecció abans d'entrar

A partir del 1892, els immigrants que arribaven als Estats Units per mar, primer havien de passar una inspecció mèdica a l'illa d'Ellis, molt a prop de l'Estàtua de la Llibertat.

LAPA... què?

L'1 de febrer del 1984 té lloc la Declaració de Mequinensa, un document signat per diversos alcaldes de la Franja que reconeix el català com a patrimoni cultural de l'Aragó.

Aurora Bertrana, a la recerca del paradís

Girona, 1892 - Berga, 1974 // **Escriptora i violoncel·lista**

106

TOT I SER UNA GRAN INTÈRPRET DE JAZZ, LA VIDA ESTÀNDARD NO ERA PER A ELLA, I HO VA DEMOSTRAR EN TOTS ELS ASPECTES POSSIBLES. **ESCRITORA, AVENTURERA I INCONFORMISTA**, RES NO L'ATURAVA. RES, FINS QUE VA ARRIBAR LA GUERRA.

Un dia del 1900 Aurora va decidir anar a veure el mar, a peu i sense dir-ho a ningú. El problema és que el mar era a quaranta quilòmetres, i que ella només tenia vuit anys. Els pares i els avis van passar moltes hores d'angúnia fins que no la van veure aparèixer, ja de nit. Aquell dia no va arribar a la platja i se'n va anar a dormir sense sopar, però això no li va fer disminuir ni una mica el desig de viure aventures, conèixer llocs nous i anar a la seva.

Vocació aventurera

Aquests no eren els seus únics objectius: també volia ser escriptora com el seu pare, Prudenci Bertrana –que sabia de sobres el que era escriure i ballar-la marga–, i que no volia això per a la seva “Sargantaneta”. I Aurora es va

*Amb la publicació de **Paradisos oceànics**, un llibre sobre la Polinèsia, quasi va inaugurar el gènere de llibres de viatges en català.*

encaminar cap a la música: va estudiar fins a convertir-se en una bona violoncellista, i va guanyar el seu primer sou tocant en un cafè de la Rambla de Barcelona. Més endavant va anar a estudiar a Ginebra i es va guanyar la vida treballant en un

trio femení de jazz que actuava en hotels dels Alps.

Bertrana era forta i independent, però no sempre era fàcil, ser una dona sola als anys vint, i ja a la trentena va acceptar de casar-se amb un enginyer suís que la festejava. Amb això no va pas començar una vida convencional: ella i el seu *monsieur* Choffat van viatjar a la

Polinèsia, on van treballar durant tres anys. Per fi podia conèixer nous mons i cultures exòtiques de primera mà! I amb aquest somni fet realitat en va venir un altre: el d'escriure. Es va estrenar amb *Paradisos oceànics*, que va tenir un gran èxit i gairebé va inaugurar el gènere de llibres de viatges en català. Al cap de pocs anys va fer un altre viatge, ara en solitari, pel Marroc més amagat (va visitar harems, bordells i presons de dones) i el va explicar a *El Marroc sensual i fanàtic*.

Anys grisos i somorts

La Guerra Civil va comportar un final amarg per a la seva intensa activitat cultural i política (es va presentar a les eleccions del 1933 per ERC), i per al seu matrimoni. L'exili va ser molt dur, i quan va poder tornar a Catalunya, el 1949, ni el país ni ella no eren els mateixos. Per això quan va escriure les seves memòries no va voler explicar res més enllà de l'any del retorn, perquè trobava que “sense cap aventura [havien estat] anys somorts, anys grisos”. La dona que havia viscut tan intensament va morir el 1974 a Berga amb una vintena de llibres plens de vida.

Un any elemental

El 1892 es publica *Les aventures de Sherlock Holmes*, el primer llibre que Arthur Conan Doyle va dedicar al seu famós detectiu.

La unió fa la força

El 3 de novembre del 1974 es funda a Pontons (Alt Penedès), en la més estricta clandestinitat, el sindicat Unió de Pagesos.

Caritat del Río, del luxe a la vida d'espia

Santiago de Cuba, 1892 - París, 1975 // **Agent secreta**

FILLA D'UNA FAMÍLIA RICA, VA VIURE LES PRIMERES DÈCADES DE LA SEVA VIDA ENVOLTADA D'OPULÈNCIA. EN UN GIR INESPERAT DE GUIÓ, **VA ABRAÇAR LES IDEES DE STALIN** FINS AL PUNT D'INDUIR EL SEU FILL RAMON A ASSASSINAR TROTSKI.

108

Quan Caritat va veure que el seu fill Ramon trigava massa a sortir de la casa de Lev Trotski, en la qual havia entrat armat amb el seu conegut i funest piolet, va entendre que alguna cosa en la conspiració per assassinar el líder soviètic dissident no havia anat prou bé, i ella i el seu company van donar gas al cotxe on l'esperaven i es van perdre pels carrers de Mèxic. Era el 21 d'agost del 1940. Calia salvar la pell, encara que fos abandonant Ramon, de 27 anys, a la seva sort.

Van haver de passar vint anys perquè mare i fill es retrobessin amb

---

llibertat. Ramon Mercader va ser l'únic que va pagar amb la presó per l'assassinat, i per això ha passat a la història. Però el paper de la seva mare, molt menys conegut, també va ser clau.

Del Liceu als ateneus

Caritat del Río va néixer el 1892 a l'Havana, però als sis anys la seva família es va traslladar a Barcelona, on va viure una joventut de luxe. Va estudiar a Anglaterra i a França i es va casar amb Pau Mercader, un industrial tèxtil molt ric. Al cap de pocs anys se'n va anar distanciant i va covar un ressentiment profund per la família política. Va començar a freqüentar entorns anarquistes, i va arribar a passar-los informació perquè atemptessin contra els interessos dels Mercader. Davant d'això, la família la va tancar durant tres mesos en un manicomi. I va ser la gota que va fer vessar el got: en sortir, va agafar els seus cinc fills i es va traslladar a França. Allà va començar a col·laborar amb els serveis d'espionatge soviètics.

Amb càrrecs públics

El 1935 la policia francesa la va expulsar i va tornar a Catalunya,

on va tenir diversos càrrecs públics –com el de secretària de la Unió de Dones Comunistes– i d'altres de molt més clandestins, com a persona de confiança de Pedro (Erno Gerö), el delegat de la Komintern a Catalunya i responsable de les txeques. A través d'ell va conèixer un altre espia soviètic destacat, que esdevindria la seva parella sentimental i professional: Leonides Eitingon.

Esquivar la repressió

Després de molts anys castigant la dissidència, a Eitingon el van empresonar i van executar el cap dels serveis secrets per a qui treballaven. Però Del Río va saber esquivar les inacabables purgues polítiques i va mantenir els honors i els ajuts econòmics de la Unió Soviètica fins que va morir a París el 1975, amb vuitanta-dos anys.

Veient que Ramon trigava molt a sortir de la casa on havia atemptat contra Trotski, va donar gas al cotxe i va fugir deixant al fill adoctrinat sense mija amb el qual fugir.

Trencar unes quantes nous

El 18 de desembre de l'any 1892 s'estrena a Sant Petersburg *El Trencanous*, que, juntament amb *El llac dels cignes*, és un dels ballets més coneguts de Piotr Ilitx Txaiovski.

'I'm lovin' it!'

El 15 de maig del 1940, tres mesos abans de la mort de Trotski, obre a Califòrnia el primer McDonald's del món. Avui en dia, ja n'hi ha quasi 37.000 d'escampats pel planeta.

Conxita Supervia, una estrella dels escenaris

Barcelona, 1895 - Londres, 1936 // **Cantant**

110

AMB UN REGISTRE VOCAL ESPECTACULAR, CADA VEGADA QUE CANTAVA **DEMOSTRAVA TENIR UNA SENSIBILITAT ÚNICA PER TRANSMETRE EMOCIONS.** PER AIXÒ, TOTS ELS GRANS TEATRES DE L'ÒPERA DEL MÓN FEIEN EL QUE CALGUÉS PER PROGRAMAR-LA.

Carmen canta, orgullosa i coqueta: "L'amor és un ocell salvatge que ningú no pot domesticar...". A l'escenari l'acomboia el cor. I entre el públic, homes i dones de vint-i-un botó senten la màgia que desprèn la jove cigarrera. El Liceu es rendeix a la mezzosoprano que posa art i passió a la protagonista de l'òpera de Georges Bizet. Ho fa tan bé que el director escènic i artístic dirà més tard que té "una gola prodigiosa" i que la seva interpretació teatral "fa que un entengui

---

els mil i un disbarats que per ella va cometre el pobre Don José”.

Una carrera prometedora

Darrere d'aquella Carmen que es posava l'audiència a la butxaca hi ha Conxita Supervia, que tenia una carrera molt prometedora al davant. De fet, tenia una habilitat vocal extraordinària –abastava més de tres octaves–, un gran domini de la musicalitat i sabia transmetre emocions d'una manera especial. Nascuda a Barcelona el 1895 en una família benestant, Conxita va estudiar música al Conservatori

del Liceu, i abans dels quinze anys va debutar al teatre Colón de Buenos Aires.

L'èxit d'aquelles primeres actuacions va fer que, en tornar a Europa, l'escollissin per estrenar a Roma *El cavaller de la rosa*, de Richard Strauss.

Els èxits, ja des d'aquesta primera etapa, van ser constants, encara

que a alguns crítics els costava limitar-se en les aptituds musicals, i acabaven fent referència a la seva remarcable bellesa física. Ho tenia tot per convertir-se en una estrella de l'època, i la reclamaven a les principals meques de l'òpera.

Una diva com cal

Va cantar als Estats Units, a l'Amèrica del Sud i va passar una temporada vivint a Itàlia, on es va casar amb l'alcalde de Nàpols. Van tenir un fill, però el matrimoni es va acabar molt aviat, i Conxita va tornar a viatjar. Com passa amb totes les dives de categoria, l'envoltaven mites i se n'explicaven excèntricitats, com que feia col·lecció de figuretes en forma de tortuga.

L'any 1931 la cantant va tornar a trobar l'amor: aquest cop a Londres, on estava actuant als espais més prestigiosos de la ciutat. Es va integrar a l'entorn social del seu nou marit, que era empresari, i va arribar a ser acceptada malgrat el seu anglès precari. I en aquella ciutat va morir, amb només quaranta anys, durant el part de la seva filla, que tampoc no va sobreviure.

Com passa amb totes les dives, l'envoltaven mites i se n'explicaven excèntricitats, com que feia col·lecció de figuretes en forma de tortuga.

Orígens amb exactitud

Hi ha esports que tenen una data exacta de naixement. És el cas del voleibol, que va crear el professor de biologia William G. Morgan el 9 de febrer del 1895 als Estats Units.

L'autonomia que torna

Després de la victòria indiscutible del Front Popular i el Front d'Esquerres a l'estat espanyol, el 16 de febrer del 1936 es restableix l'autonomia de Catalunya.

Conxita Badia, la mestra de la lírica

Barcelona, 1897-1975 // **Soprano**

DES DE BEN PETITA JA DEIXAVA BOCABADAT A QUALSEVOL QUE L'ESCOLTAVA. CONEGUDA SOBRETOT COM A INTÈRPRET DE LIEDS I ADMIRADA PELS GRANS COMPOSITORS DEL MOMENT, VA SER UNA DONA **COMPROMESA AMB EL PAÍS I AMB LA REPÚBLICA.**

112

“**V**ine tu i les cançons!”. Això deia Enric Granados a la joveníssima Conxita Badia quan volia que l'anés a veure. Ella li deixava la seva veu de soprano perquè el mestre pogués sentir com funcionaven les noves

composicions, i ell la va acompanyar sovint al piano i li va dedicar obres, com algunes de les seves *Canciones amatorias*.

Ja des de petita, Conxita es va adonar que la música era molt més

---

que una passió: era la seva vida. Els dits se li movien sols damunt del piano –que va aprendre a tocar a l'Acadèmia Granados–, i sentia una irresistible necessitat de cantar. La identificació amb la música era tan gran que Xavier Montsalvatge va dir-ne que quan parlava “semblava esforçar-se a no donar a la seva entonació un espontani, un incontenible vol líric, perquè la música semblava emanar del més íntim de la seva identitat”.

Nascuda a Barcelona el 1897, ja des de petita va deixar bocabadat el món artístic. Va debutar amb només onze anys, i a setze ja va actuar professionalment al Palau de la Música al costat de Ricard Viñes. Coneguda sobretot com a intèrpret de lieds, la van admirar els principals músics de l'època, i molts compositors van escriure obres pensant en ella (Gerhard,

Casals, Toldrà, Pedrell, Vives, Villa-Lobos...). S'explica que l'austríac Arnold Schönberg, va exclamar: “I pensar que he hagut d'anar tan lluny per trobar algú que sabés cantar melodies!”.

Una carrera truncada

Compromesa amb el país i amb la República, la Guerra Civil va canviar el rumb de la seva vida. Amb la família va deixar Barcelona, i després d'una gira europea se'n va anar a l'Argentina. Allà va ser acollida pels músics sud-americans més rellevants.

El 1946 va tornar a Barcelona, on va convertir casa seva –i les aules del Conservatori– en un imant per a estudiants de tot el món que la volien de mestra. Montserrat Caballé en va ser una, i sempre li ho ha agraït: “Si he arribat on he arribat és gràcies a Conxita Badia”.

*Una de les seves
estudiants va ser
Montserrat Caballé,
que sempre
ha dit que si ha
arribat on ha
arribat és gràcies
a Badia.*

El primer cinema català

El 1897 el cineasta gracienc Fructuós Gelabert va gravar *Salida de los trabajadores de la fábrica “La España Industrial”* i *Salida del público de la iglesia parroquial de Santa María de Sants*, considerades com les dues primeres cintes cinematogràfiques catalanes.

L'home més ric del món

El 4 d'abril de l'any 1975 un noi de vint anys anomenat Bill Gates funda, juntament amb el seu amic Paul Allen, Microsoft. Poc s'ho podia pensar, en aquells moments, que aquesta companyia l'acabaria convertint en un dels homes més rics de tot el món.

Lina Llubera, una catalana al gulag

Madrid, 1897 - Londres, 1989 // **Cantant**

114

LA VIDA LI SOMREIA: ARTISTA DESTACADA AL PARÍS DELS ANYS VINT, VA TROBAR L'AMOR EN UN CONCERT A NOVA YORK. PERÒ TOT ES VA CAPGIRAR QUAN **VA SER ACUSADA D'ESPIONATGE** I LA VAN ENVIAR A UN CAMP DE CONCENTRACIÓ SOVIÈTIC.

Carolina Codina va viure el millor i el pitjor del segle xx. Va brillar en els ambients artístics de l'esclatant París dels anys vint, i va patir tortura i treballs forçats en un gulag siberià en temps del terrible deliri estalinista.

Va néixer accidentalment a Madrid, on els seus pares havien fet parada per raons professionals. Joan Codina i Olga Nemivskaia eren cantants, i això els empenyia a viatjar allà on els contractessin. Després de Madrid va venir Rússia,

---

i després encara els Estats Units. La filla coneixia terres noves, sumava idiomes i ella mateixa cantava, amb el nom artístic de Lina Llubera (el cognom era el de la seva àvia paterna, badalonina).

Amor artístic

El 10 de desembre del 1918, al Carnegie Hall de Nova York la vida li va fer un tomb. Aquell noi que tocava el piano, aquell compositor que tanta gent no entenia, la va fascinar. El va voler conèixer tant sí com no, i al músic, Serguei Prokofiev, de seguida li va agradar aquella jove, bonica i decidida, que li parlava en un rus molt fluid.

Després d'un parell d'anys de dubtes mentre tots dos rondaven per Europa, l'autor de *Pere i el llop* i la seva Linette es van casar. Van plantar casa a París, on van tenir dos fills i van viure de ben a prop l'ambient artístic, al costat de persones que avui surten a les enciclopèdies de tot el món.

Aquells anys feliços es van acabar el 1936, quan l'enyorança va fer tornar Serguei Prokofiev a l'URSS, seguit per la família. El 1941, ell va deixar Lina per una altra dona.

Poc després va caure en desgràcia pel règim, que trobava que la seva música era nociva.

La pitjor condemna

Qui va patir el càstig més cru, però, va ser ella: acusada injustament d'espionatge, després d'un judici de quinze minuts la van condemnar a passar vint anys en un gulag

siberià. Per sort seva, "només" en va complir vuit, i quan va sortir-ne, Serguei Prokofiev havia mort –el mateix dia que Stalin–. El 1974 va aconseguir el passaport i se'n va anar a viure a Londres, on va crear una fundació dedicada al seu marit. I aviat va viatjar a Barcelona: necessitava retrobar-se amb les arrels catalanes que sempre havia reivindicat. Va morir l'any 1989 a la capital d'Anglaterra.

Acusada injustament d'espionatge, després d'un judici de només quinze minuts la van condemnar a passar vint anys en un gulag siberià.

Barcelona es fa gran

El 1897 és un any de creixement extraordinari per a la ciutat de Barcelona, ja que el 20 d'abril les antigues viles del voltant, com ara Gràcia, Horta, Sarrià o Sant Andreu de Palomar, hi són annexades.

Polèmica servida

Després de la publicació de la polèmica novel·la *Versos satànics*, de Salman Rushdie, l'Iran decideix trencar qualsevol relació diplomàtica amb el Regne Unit el 7 de març de l'any 1989.

Carme Claramunt, víctima del franquisme

Roda de Berà, 1898 - Barcelona, 1939 // **Cosidora**

BRODADORA DE XALS DE GANXET, SEMPRE VA SER UNA **DONA COMPROMESA AMB LES IDEES MODERNES I DE PROGRÉS**. I, PRECISAMENT PER LES SEVES IDEES, ELS FRANQUISTES LA VAN AFUSELLAR, ACUSADA DE SER UNA "INDIVIDUA PELIGROSÍSSIMA".

116

El matí del 27 de gener del 1939 les tanquetes italianes del general Gamba van entrar a Badalona. Eren l'avançada de les tropes franquistes que prendrien la ciutat. Els vençuts havien fugit, s'amagaven o ploraven la derrota sense fer soroll. Alguns van creure la consigna que els que no tenien les mans tacades de sang no tenien res a témer del nou règim, entre ells, l'excalde Frederic Xifré. Però Xifré, com noranta-vuit badalonins més, va ser afusellat. I entre ells, una sola dona: Carme Claramunt.

"Individua peligrósima"

Claramunt, nascuda a Roda de Berà el 1898, es dedicava a fer xals de ganxet que es venien després a Badalona. Va ser així com va

Abans de morir, va escriure una carta en què demanava justícia per als altres companys empresonats, "ja que jo no he pogut gaudir d'ella".

conèixer una senyora de la ciutat, Angelina Picas, propietària de dues botigues de roba. Es van avenir tant que Picas li va proposar que anés a viure i a treballar amb ella a Badalona, i la noia ho va acceptar. Eren els anys vint quan es va instal·lar al número 26

del carrer de Mar, al cor de la ciutat, amb la que va acabar anomenant "tieta".

Carme era una persona compromesa, que va ser membre d'Estat Català, primer, i més tard d'Esquerra Republicana de Catalunya, però no va tenir mai un paper polític gaire rellevant. Tot i això, al cap de poc del triomf franquista,

la van detenir juntament amb Angelina Picas i les van tancar a la presó de les Corts, per "rebel·lió militar". Segons l'informe que va fer la Falange el març del 1939, Claramunt era una "individua peligrósima" i "gran propagandista de las ideas rojo-separatistas". El ventall d'acusacions que li van fer fregava el ridícul, però en un judici sense garanties es van considerar suficientment provades per condemnar-la a mort. L'espurna que havia encès aquell procés sinistre era la denúncia d'una veïna, probablement envejosa perquè esperava ser l'hereva del patrimoni d'Angelina en lloc de Carme.

Paraules serenes

Poc abans de morir al Camp de la Bota el 18 d'abril, Claramunt va escriure a la seva tieta una carta serena, digna i generosa, en què demanava "per als altres companys justícia, ja que jo no he pogut gaudir d'ella", i s'acomiajava amb paraules d'afecte i remarcant-li: "Tu saps que maten una innocent". I, als quaranta-un, la van afusellar per les seves idees.

'J'accuse...!'

Després d'un judici ple d'irregularitats, el capità francès d'origen jueu Alfred Dreyfus és condemnat per traïció. Davant d'aquests fets, el gener del 1898 l'escriptor Émile Zola publica un article al diari *L'Aurore* que revolucionarà tot França.

Einstein a 'Manhattan'

L'agost del 1939 Albert Einstein envia una carta al president Roosevelt per advertir-lo dels perills d'una possible bomba atòmica i li demana "una acció ràpida de l'administració". La resposta serà la creació del projecte Manhattan.

María Luz Morales, la gran dama de la premsa

La Corunya, 1898 - Barcelona, 1980 // **Periodista i escriptora**

118

PERIODISTA APASSIONADA PEL CINEMA, EL TEATRE I LA MODA, ES VA CONVERTIR EN LA PRIMERA DONA AL CAPDAVANT DE LA VANGUARDIA. TREBALLADORA INESGOTABLE, LA SEVA **ESCRITURA SEMPRE VA SER MODERNA, OBERTA I COMPROMESA.**

El juliol del 1936, un comitè obrer va prendre el control del diari *La Vanguardia*. Gaziol, home d'ordre, va haver de fugir, i la plaça de direcció va quedar vacant. Llavors, els treballadors van proposar que el substituís María Luz Morales. Era l'única dona periodista que treballava al diari, i ja amb quaranta-set anys tenia un llarg recorregut i un gran prestigi professional entre els col·legues. La seva passió era escriure sobre el cinema, el teatre i la moda, i no tenia cap interès a posar-se al capdavant del diari. Tot

---

i així, va acceptar l'oferta –empesa per les seves conviccions d'esqueres–, deixant clar que seria un càrrec temporal.

Nascuda el 1889 a Galícia, Morales es va traslladar de petita a Barcelona, on va trobar un ambient que va alimentar les seves inquietuds intel·lectuals: va

Signava les peces cinematogràfiques amb el pseudònim de Felipe Centeno, que era el nom d'un personatge d'una novel·la de Pérez Galdós.

estudiar a l'Institut de Cultura per a la Dona de Francesca Bonne-maison, i després a la Facultat de Filosofia i Lletres. I quan el 1923 la revista *El hogar i la moda* (germen de *Lecturas*) va convocar un concurs per buscar directora, ella s'hi

va presentar perquè necessitava feina. Tot i que era el seu primer contacte amb el periodisme, va guanyar la plaça. La seva escriptura era fresca, molt lluny del refistolament que era tan habitual en alguns mitjans, i el punt de vista, obert, modern i compromès. Agradava molt als lectors, i fins i tot

va cridar l'atenció dels responsables de la Paramount, que després de llegir les seves crítiques de cinema li van oferir de fer-los d'assessora literària.

Morales treballava intensament: feia cròniques, crítiques i entrevistes per a diversos mitjans; organitzava actes culturals; va escriure llibres i traduir-ne d'altres, molts d'infantils; va crear una "residència per a senyoretes estudiants" a Barcelona... i va trobar temps per donar suport als moviments galleguistes. Per tot plegat es va convertir en una institució, cosa que explica que la nomenessin oficialment directora de *La Vanguardia*. Però en va pagar un preu molt alt: el 1940 el règim franquista la va empresonar i la va marginar professionalment.

Anys més tard se la va rehabilitar i va poder tornar a escriure, però la repressió l'havia marcat profundament. El 1980 va morir la que afirmava que volia ser "simplement i senzillament una periodista", però que els que la van conèixer i llegir la recorden com "la gran senyora de la premsa".

Neix la Paramount

El 1912 es funda a Hollywood la Paramount Pictures Corporation, tot i que durant els seus quatre primers anys de vida es va conèixer amb el nom de Famous Players Film.

'Lecturas' per llegir més

El 1921 va néixer, com a suplement d'*El hogar y la moda*, la revista *Lecturas*. Fins a la Guerra Civil, va ser un magazín amb contes i novel·les per fascicles que animaven a la lectura.

Josefina Torrens, una pionera de l'esport

Barcelona, 1902-2006 // **Nedadora**

120

INICIADA EN LA NATACIÓ AMB QUINZE ANYS, VA SER UNA DE LES ESTRELLES DEL CLUB NATACIÓ BARCELONA. TAMBÉ FEIA CURSES DE MUNTANYA, ESGRIMA O HOQUEI, I **VA FUNDAR EL CLUB FEMENÍ I D'ESPORTS**, UNA ENTITAT DECLARADAMENT FEMINISTA.

Al port no hi cabia ni una agulla. Aprofitant el bon temps de tardor, molts barcelonins s'hi havien acostat per veure la travessia del port de Barcelona que organitzava per setè any el Club Natació Atlètic. Alguns afortunats es van poder situar a prop de la sortida, a l'espigó del Martell. També van gaudir d'una visió privilegiada els que tenien barques per seguir la prova des de l'aigua, que el 19 de setembre del 1932 començava a estar una mica freda. Però la temperatura no va espantar els

---

gairebé tres-cents nedadors. Entre ells, Josefina Torrents i Illa, que a trenta anys era una veterana en plena forma.

La primera de quatre

Amb un "gran domini de estílo", segons la descripció que en va fer *La Vanguardia*, Josefina va arribar a la meta en 50 minuts i 46 segons, i va aconseguir ser la primera de les dones –només n'eren quatre, del total de participants– i la sisena absoluta. Quan va sortir de l'aigua freda va rebre la felicitació personal del president Macià i la seva esposa Eugènia Lamarca, que havien seguit la travessia al costat de l'alcalde de Barcelona, el doctor Aiguadé.

Va ser un dels grans èxits de la nedadora, però no l'únic. Josefina, nascuda el 1902 a Barcelona, va començar a nedar quan tenia quinze anys. Al cap d'un temps es va posar a les ordres de l'entrenador nord-americà

Thompson, i es va convertir en una estrella del Club Natació Barcelona. Era una nedadora veloç: va batre rècords de 800, 1.000 i 1.500 metres lliure.

De la piscina al ioga

Però no es va limitar a entrenar i competir per benefici personal. El 1928 va ser una de les fundadores del Club Femení i d'Esports, una entitat explícitament feminista que superava l'àmbit estricte de l'esport i que promovia també la formació i l'activitat cultural i social de les dones. Va presidir el club des del 1933 fins que va tancar a causa de l'esclat de la Guerra Civil. Després d'això, i ja casada, va abandonar la competició, i també va deixar enrere els molts esports que havia practicat, com les curses de muntanya, l'esgrima, el bàsquet o l'hoquei. Malgrat això, es diu que fins poc abans de morir, el 2006, Josefina continuava fent ioga.

Molt més enllà de les diferents pràctiques esportives, al Club Femení i d'Esports es promocionava, i amb molta passió, la formació cultural i social de les dones.

La Lluna bòrnia

La humanitat ha arribat a la Lluna? Molts s'ho devien preguntar, l'1 de setembre de l'any 1902, quan van assistir a París, tothom amb la boca ben oberta, a l'estrena del film *Viatge a la Lluna*, de Georges Méliès.

Quan Twitter era twttr

"Just setting up my twttr" ("només configurant el meu twttr"), va piular el 21 de març del 2006 Jack Dorsey. El cofundador del Twitter –en aquells moments, twttr–, acabava de fer la primera piulada de la història.

Anna Murià, l'escriptora al costat del poeta

Barcelona, 1904 - Terrassa, 2002 // **Escriptora**

COL·LABORADORA INCANSABLE DE DIARIS I REVISTES, **NOVEL·LISTA, COMPROMESA AMB LA POLÍTICA...** I A MÉS DE TOT AIXÒ, VA TENIR TEMPS PER DEDICAR-SE EN COS I ÀNIMA A PRESERVAR L'OBRA D'AGUSTÍ BARTRA, EL SEU GRAN AMOR, QUAN ELL VA MORIR.

122

El poeta Agustí Bartra, al llit de mort, va demanar a la seva companya: "Dedica la teva vida a la meua obra". Anna Murià li va fer un petó i li ho va prometre. Però potser no calia que li ho prometés, perquè la seva vida ja s'havia dedicat en gran part a la de Bartra des que es van conèixer i enamorar al *château* Roissy-en-Brie el 1939.

Un gran sacrifici

Ell acabava de sortir del camp de concentració de Sant Cebrià, i ella ja feia un cert temps que era en aquella mansió on conviuen alguns dels intel·lectuals catalans

---

més destacats en la primera part del seu exili. Recordant aquells dies va escriure: "Jo també tenia activitats personals, interessos i ambicions; només podia renunciar-hi si l'home valgués el sacrifici. L'havia trobat, per fi, a qui immolaria amb goig tot el que havia estat

Al final de la Guerra Civil va esdevenir la primera dona catalana que es posava al capdavant d'un diari: en aquest cas, el 'Diari de Catalunya'.

jo fins aleshores." I tot el que pretenia immolar Anna Murià no era poca cosa. Havia estat una dona compromesa políticament –primer a Acció Catalana Republicana, després a ERC i finalment a Estat Català– i havia treballat com a

periodista en diversos mitjans (*La Nau, Meridià, La Rambla, Diari de Barcelona...*).

Els canvis de la guerra

Al final de la guerra va esdevenir la primera dona catalana que dirigia un diari: en aquest cas, el *Diari de Catalunya*. La seva feina com a periodista la compaginava amb

la que tenia a la Generalitat –va ser secretària de la Institució de les Lletres Catalanes–. I a més, durant la República va publicar dues novel·les i dos opuscles polítics. Aquesta era la dona que, a trenta-cinc anys, va conèixer el seu gran amor i junts van començar una nova vida a l'exili que els portaria a viure en diversos països de l'Amèrica del Sud i els Estats Units. Van tenir dos fills, i malgrat la desitjada submissió al seu company, Murià no va deixar mai d'escriure i de traduir.

Vida prolífica

La parella va tornar a Catalunya el 1970 i es van instal·lar a la ciutat de Terrassa. Murià va col·laborar en nombrosos diaris i revistes (des de *Cavall Fort* fins a *La Vanguardia*) i va publicar novel·les, contes i alguns assajos. *El meravellós viatge de Nico Huehuetl a través de Mèxic* va guanyar el premi Josep Maria Folch i Torres l'any 1974. Però la seva obra més coneguda i valorada –cosa que no pot sorprendre a ningú– és la *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Murià va morir l'any 2002, quan tenia noranta-vuit anys.

El diumenge... a descansar

No haver de treballar en diumenge es converteix en un dret dels treballadors des del 3 de març de l'any 1904, quan es promulga la llei del descans dominical.

I va arribar l'euro

L'1 de gener del 2002 van ser molts els que van començar el dia dirigint-se als caixers automàtics per poder veure (i tocar) els primers bitllets de la nova moneda europea.

Montserrat Capdevila d'Oriola, pionera de les matemàtiques

124

Cabestany, 1905 - Barcelona, 1993 // **Matemàtica**

ENVOLTADA DE PERSONES QUE CREIEN QUE LES CIÈNCIES EXACTES NO ESTAVEN FETES PER AL CERVELL D'UNA DONA, NO VA FER CAS DEL QUE DIRAN I ES VA CONVERTIR EN **UNA DE LES PRIMERES PROFESSORES UNIVERSITÀRIES DE CASA NOSTRA.**

Montserrat Capdevila va estudiar la carrera de matemàtiques per fastiguejar el seu pare. O això és el que deia, mig en broma, la seva germana. El pare –un representant de la companyia Bayer– creia, com molta altra gent de l'època, que les ciències exactes eren cosa d'homes. Però la noia ho tenia

---

ben clar, i el 1928 es va llicenciar en ciències exactes, químiques i naturals a la Universitat de Barcelona.

Els prejudicis de Machado

Capdevila va néixer el 1906 a Cabestany (al Rosselló), on vivia la seva família materna, que eren vinaters. Tot i així, va créixer a Barcelona i a dinou anys va començar la carrera. El seu expedient acadèmic era brillantíssim, però això no va fer que el món intel·lectual oblidés el que era als seus ulls: una dona. El seu fill recorda com s'indignava quan sentia a parlar elogiosament d'Antonio Machado, perquè el poeta li havia demostrat els seus prejudicis

Després que el poeta Antonio Machado li fes comentaris masculistes, ella s'indignava cada cop que algú parlava bé d'ell.

masclistes quan havia format part del tribunal d'oposicions que l'havia d'examinar per ser catedràtica de francès –una de les feines que va tenir.

Tot i els entrebancs, va poder exercir de professora i d'investigadora. Primer a l'institut de Zafra, on va fer

classes de matemàtiques, i després a Alcoi, on va coincidir amb el que seria el seu marit. El 1931, i gràcies als seus coneixements de francès, li van donar una beca per ampliar els estudis a la Sorbona [a la foto]. Allà s'hi va estar durant nou mesos amb el prestigiós matemàtic Gaston Maurice Julià, estudiant la teoria de les funcions. En tornar a Catalunya, el curs 1931-32 va fer classes com a professora auxiliar d'astronomia general i física del globus a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona. Es va convertir, així, en una de les primeres professores universitàries de casa nostra.

Un final abrupte

Amb l'esclat de la Guerra Civil, Montserrat va fer valdre el seu pasaport francès per deixar Catalunya. De nou al país, el 1940 va recuperar la càtedra de professora d'institut, però no va tornar a investigar, i no va aconseguir mai el doctorat que tant desitjava. Va morir el 1993.

Els militars sense humor

El novembre del 1905 tenen lloc els fets del *¡Cu-Cut!*, en què la seu del setmanari satíric és atacada per militars espanyols, un dels col·lectius preferits de les seves burles.

Crims de guerra

El 22 de febrer del 1993 l'ONU aprova la creació d'un Tribunal Penal Internacional per a l'antiga Iugoslàvia amb l'objectiu de processar crims de guerra.

Les mil vides de Paulina Pi de la Serra

Terrassa, 1906-1991 // **Activista cultural**

126

TOT FEIA PENSAR QUE SERIA UNA ALTRA "DONA DE", PERÒ ELS CONVENCIONALISMES NO S'HAVIEN ESCRIT PER A ELLA. CONFERENCIANT POLÍTICA, REDACTORA, TRADUCTORA, ES VA CONVERTIR EN UN **REFERENT CULTURAL** DE LA RESISTÈNCIA ANTIFRANQUISTA.

Si la paraula *prohom* tingués un equivalent en femení, Paulina Pi de la Serra en seria una de Terrassa. Hi va néixer el 1906 en una família acomodada, intel·lectual i catalanista. Conservadora i catòlica practicant, es va casar a divuit anys amb un barceloní de casa bona que tenia una fàbrica de cel·luloide. Amb aquest començament, tot feia pensar que viuria una vida convencional i discreta de "senyora de". Però Paulina no va seguir exactament les normes marcades.

El rossinyol de la Lliga

Estava a la vintena quan li van demanar que presentés Francesca Bonnemaison en un acte que la secció femenina de la Lliga Regionalista feia a Terrassa. Aquella primera intervenció pública va tenir tant d'èxit que aviat va començar a fer conferències polítiques arreu. "El rossinyol de la Lliga", com algú la va etiquetar carrinclonament, defensava el valor de la dona,

Quan va tornar a Terrassa, va començar a vendre llibres de la col·lecció Bernat Metge, formada per traduccions de clàssics grecs i llatins.

però creia llavors que "no ha de voler imposar-se, sinó actuar al costat de l'home, com li ho mana Déu en fer-la la seva col·laboradora i guia". Aviat va començar a formar part de la junta directiva de la secció femenina de la Lliga i va prendre

més responsabilitats, com la de formar part del consell de redacció del setmanari *Després*,

viatjar com a delegada del partit al Congrés de Grups Nacionals Europeus a Berna... De fet, va fer diverses estades a Europa, i el 1934, en un d'aquests viatges a Lausana, va tenir una filla. El pare era Joan Estelrich, mà dreta de Francesc Cambó, amb qui va tenir una llarga relació secreta, ja que tots dos eren casats i era impensable que es divorciessin.

Un viatge oportú

I precisament era amb Estelrich a Venècia quan va esclatar la Guerra Civil. Davant d'això va decidir anar a França i s'hi va quedar fins a la fi de la Segona Guerra Mundial, treballant per a Cambó, fent classes, traduccions i col·laboracions en projectes editorials. Quan el 1945 va tornar a Terrassa va continuar fent de professora, va vendre llibres de la col·lecció Bernat Metge —dirigida per Estelrich— i es va anar introduint en la resistència cultural catalana, on es va convertir en una activista i un referent cultural. Va morir el 1991, després de rebre grans reconeixements de la seva ciutat natal.

Una sacsejada mortal

El matí del 18 d'abril del 1906 un terratrèmol destrueix bona part de la ciutat nord-americana de San Francisco. En els dos minuts que va durar el sisme, milers de persones van perdre la vida i més de 200.000 ciutadans es van quedar sense casa.

Anys i anys, per molts...

Si **vau néixer als vuitanta** segur que coneixeu la Nets, el Petri i la Noti Press. El Club Super3 va néixer l'11 de febrer del 1991, tot un univers televisiu que va oferir un nou entreteniment per als més petits... i una nova cançó d'aniversari!

Anna Maria Martínez Sagi, una esportista a contracorrent

Barcelona, 1907 - Santpedor, 2000 // **Esportista**

128

LLANÇADORA DE JAVELINA GUARDONADA, VA SER UNA GRAN PROMOTORA DE L'ESPORT FEMENÍ I ES VA CONVERTIR EN LA **PRIMERA DONA DE LA JUNTA DEL FUTBOL CLUB BARCELONA**, TOT I QUE EN VA MARXAR ASSETJADA PER LA CONSTANT PRESSIÓ MASCLISTA.

Aнна Maria es va preparar: va avançar una cama, va acomodar el cos poderós i va fixar la vista en l'objectiu mentre la mà subjectava amb força la javelina. Els cabells, foscos i a la moda, se'ls havia pentinat a consciència perquè no li tapessin els ulls. Notava les mirades de la gent a la grada i de les companyes en aquell estadi de Montjuïc. Potser entre el públic hi havia algú dels que desaprovaven que les dones fessin esport; algú dels

---

que l'havien acusat públicament d'exhibicionista. Però en aquell moment precís, a punt de fer volar la javelina, se sentia forta i segura; se sentia ella mateixa. Preparada, llesta, ja! Anna Maria va llançar la javelina. I va guanyar el Campionat Nacional del 1931. Aquell triomf de quan tenia vint-i-quatre anys el va recordar moltes vegades, quan la vida li va deixar de somriure i ella també va deixar de fer-ho.

La junta del Barça

Filla d'una família burgesa de l'Eixample de Barcelona, on va néixer el 1907, va treballar com a periodista –al servei de premsa de l'Ajuntament i en diversos mitjans de comunicació– i també va dedicar moltes energies a la promoció de l'esport femení. Li agradava jugar a bàsquet, a tennis, nedava, esquiva, feia rem i sobretot atletisme. El futbol també li interessava molt: hi jugava de petita amb el seu cosí Emili Sagi-Barba, que després va ser un popular davanter del Barça. I ella mateixa

va estar vinculada al club quan a proposta del president Sunyol es va convertir en la primera dona de la junta.

Un exili demolidor

També va ser una de les impulsores del Club Femení i d'Esports. Però totes les seves esperances es van anar trencant: la pressió familiar la va obligar a separar-se del seu gran

amor, l'escriptora Elisabeth Mulder; la insuportable oposició masculina la va fer plegar del Barça, i la Guerra Civil va desfer de la manera més cruel les il·lusions de la República. Anna Maria es va apuntar

plena d'energia a la columna Durruti, però amb la derrota es va haver d'exiliar a França. Allà va tenir una filla que va morir de petita. Devastada, va anar als Estats Units, on va treballar com a professora a la Universitat d'Illinois. Amb la fi del franquisme va tornar a Catalunya, i va morir a Santpedor l'any 2000, enfadada amb les injustícies que li havien tocat viure.

Estevet, Esteve, Sr. Esteve

L'any 1907 Santiago Rusiñol va publicar *L'auca del senyor Esteve* per satiritzar els costums burgesos a través de la història dels propietaris d'una botiga de vetes i fils.

El terrible efecte 2000

Amb l'arribada de l'any 2000 van ser molts els que van dir que els ordinadors es tornarien bojós amb el canvi de mil·lenni. Al final, va haver-hi més pa que formatge.

Júlia Coromines, psicoanalista pionera

Barcelona, 1910-2011 // **Metgessa i psicoanalista**

DONA DE GRAN INTEL·LIGÈNCIA I GENEROSITAT,
VA INTRODUIR LA PSICOANÀLISI A CASA NOSTRA.
A MÉS, VA CREAR EL CENTRE PILOT DE PARÀLISI
CEREBRAL DE CATALUNYA, QUE AMB ELS ANYS ES VA
CONVERTIR EN UN REFERENT MUNDIAL.

130

Pensant en Júlia Coromines, Màrius Torres va escriure: "Joiós sofrir, fidelitat amarga / vós sou el sol i els núvols del meu cel. / Quina agonia em podria ser llarga, / eternament fidel?". S'havien conegut a la primeria dels anys trenta, quan tots dos estudiaven medicina a Barcelona. Van tenir llargues converses a la facultat, i ell se'n va enamorar però mai no li ho va expressar fora dels seus escrits. Cap dels dos sentia una gran vocació per la medicina; hi van acabar per tradició o pressions familiars. Però així com Torres ha acabat sent conegut com a poeta,

---

Coromines sí que serà recordada per les seves aportacions a la salut, sobretot la mental.

Una vida amb maletes

Júlia Coromines, dona inquieta i brillant, va néixer a Barcelona el 1910 en una família excepcional: el seu pare era el polític

Tot i que ja feia cert temps que les teories de Sigmund Freud es coneixien a Catalunya, ella i dos doctors més van impulsar una escola de pensament al voltant de la seva figura.

i escriptor Pere Coromines, i la seva mare, Celestina Vigneaux, va ser una pedagoga que va introduir el mètode Montessori a Catalunya. La parella es relacionava amb la flor i nata de la cultura del país, i sens dubte això va influir els seus vuit fills (entre ells, el lingüista Joan i el matemàtic Ernest).

A causa de la Guerra Civil, la família es va haver d'exiliar, primer a França –on Júlia va aprofitar per ampliar els estudis– i després a

l'Argentina. El 1944 va tornar i va fer el doctorat, però ofegada per l'ambient de la postguerra va marxar a estudiar a Londres, becada gràcies a la intercessió del doctor Trueta. Allà es va convertir en psiquiatra i va descobrir, meravellada, la psicoanàlisi. Al nostre país, per més que es coneixia Freud, no hi havia ningú d'aquesta escola. I va ser Coromines, juntament amb els doctors Bofill i Folch, qui la va introduir durant la dècada dels cinquanta, i al seu voltant es van formar i organitzar els nous professionals psicoanalistes.

Un referent mundial

Sempre interessada en l'atenció a la infància, Coromines va crear el Centre Pilot de Paràlisi Cerebral de Catalunya, que es va convertir en un referent mundial, i va fer aportacions valuoses sobre el desenvolupament precoç dels nens.

Considerada una persona sàvia i generosa a l'hora de compartir els seus coneixements, va rebre la Creu de Sant Jordi l'any 1997. El 2011 va morir a cent anys d'edat, poc després de rebre un gran homenatge públic.

Dones per l'educació laica

El 10 de juliol del 1910 va tenir lloc a Barcelona la primera gran manifestació feminista de l'Estat. L'acte era a favor de l'educació laica, i hi van assistir més de 10.000 dones.

Escrivint a Anna Freud

Coromines volia fer pràctiques amb Anna Freud, filla de Sigmund, i així li ho va fer saber per via epistolar. Finalment, però, es va decantar pel mestratge de Margarita Steinbach.

Mercè Núñez Targa, ideals indestructibles

Barcelona, 1911 - Vigo, 1986 // **Activista política**

TOT I SER DE FAMÍLIA BENESTANT, ELS CONVENCIONALISMES BURGESOS NO FEIEN PER A ELLA. **MOLT COMPROMESA AMB LES ESQUERRES**, VA ACABAR EN UN CAMP DE CONCENTRACIÓ, D'ON EN SORTIRIA VIVA GRÀCIES A UN GRAN COP DE SORT.

132

El 14 d'abril del 1945 Mercè havia de morir. Els responsables nazis del camp de Ravensbrück la tenien a la llista de persones que aquell dia havien de passar per la cambra de gas. El seu cos de trenta-quatre anys, castigat per tants mesos de patiment i fam, ja s'havia rendit a la tuberculosi i a l'escarlatina. La roba, marcada pel triangle roig de les preses polítiques, ja no li donava aixopluc. Era el final.

El somni de la llibertat

Però quan tot estava a punt per a la seva execució va passar una cosa de pel·lícula: els aliats van entrar al camp per alliberar-lo. Mercè re-

---

cordava com un somni aquell dia: sap que va córrer, que va saltar, que es va posar una bandereta republicana que li havien fet unes companyes... L'eufòria va injectar una energia impensable en

A França va decidir formar part de la Resistència, on va falsificar documents amb Agustí Centelles, fins que la van detenir i la van embarcar en un tren de la mort.

moltes dones que havien viscut un patiment extrem.

Bona educació

Mercè, nascuda el 1911 en una família benestant de pare gallec i mare catalana, va rebre una educació de senyoreta: anglès, francès, piano. Però ella no estava feta per a la vida convencional

de la burgesia barcelonina, i a setze anys va començar a treballar en un laboratori cinematogràfic en contra de l'opinió de la seva família. Més tard va treballar com a secretària del llavors cònsol de Xile, Pablo Neruda. Per a una noia inquieta, aquells intensos anys trenta a Barcelona eren un regal. Va estar im-

plicada en l'Ateneu Enciclopèdic Popular i en el Club Femení i d'Esports, i es va afiliar a les joventuts comunistes, el JSUC.

Tortures i presó

La derrota republicana, lluny d'espantar-la, la va empènyer a seguir en la lluita antifeixista. I així va acabar torturada i tancada a la terrible presó de Ventas per haver intentat reconstruir el Partit Comunista a Galícia el 1939. Un error va fer que només dos anys més tard pogués sortir-ne, i va aprofitar per fugir del país. A França es va integrar a la Resistència, on va falsificar documents amb Agustí Centelles, fins que el 1944 la Gestapo la va detenir i la va embarcar en un tren de la mort.

Lluitadora empedreïda

Però a ella res no l'aturaria. Des de l'exili va continuar la seva feina política, i quan es va instal·lar a Vigo el 1975 ho va fer amb tots els honors de l'estat francès i la satisfacció d'haver aconseguit, aquell cop sí, ajudar a organitzar el Partit Comunista gallec.

La dona més internacional

Tot i que avui en dia el commemorem el 8 de març, la primera celebració del Dia Internacional de la Dona va tenir lloc el 19 de març del 1911. Aquella jornada, un milió de manifestants van sortir al carrer de països com Alemanya o Dinamarca.

‘À la ville de...’

El 17 d'octubre del 1986 el Comitè Olímpic Internacional va triar Barcelona com a seu olímpica per als XXV Jocs Olímpics, que haurien de tenir lloc l'any 1992. Aquell "À la ville de Barcelona" pronunciat per Samaranch ja forma part de la història.

Mari Pepa Colomer, la noia que volia volar

Barcelona, 1913 - Surrey 2004 // **Aviadora**

134

AMB ELS SOMNIS POSATS AL CEL, RES NO LA VA ATURAR PER CONVERTIR-SE EN LA **PRIMERA DONA CATALANA A OBTENIR EL TÍTOL OFICIAL DE PILOT**. EN L'HORROR DE LA GUERRA CIVIL, VA TRANSPORTAR FERITS I VA AJUDAR MOLTA GENT A FUGIR DEL PAÍS.

Encarnació estava convençuda que quan la seva filla sortia de casa cada matí se n'anava a estudiar a l'Institut de Cultura que dirigia Francesca Bonnemaison. Però Mari Pepa no anava pas al carrer Més Baix de Sant Pere: amb el cor bategant d'excitació es dirigia al Prat.

Diuen que quan tenia set anys va provar de saltar d'un segon pis amb un paraigua obert. Aquell dia es va trencar les dues cames,

---

però la il·lusió de volar va quedar intacta. I deu anys més tard, quan uns amics la van dur a fer una volta en una avioneta, Mari Pepa es va proposar convèncer com fos el seu pare perquè la deixés convertir-se en pilot.

D'amagat de la mare

No era una petició senzilla: aprendre a volar era enormement car, la seva mare no ho aprovaria, i a més, i sobretot, no ho havia fet mai abans cap dona catalana. Per sort, els diners no eren problema: el seu pare provenia de la burgesia tèxtil de Sabadell i tenia una bona fortuna. El fet que fos noia tampoc no era cap entrebanc insalvable: Josep Colomer era un home obert de mires, que es relacionava amb artistes com Picasso i Dalí. A la mare, de moment, li ho amagarien.

Aplicada, i amb una il·lusió desbordant, va complir les hores d'entrenament reglamentàries a l'aeròdrom Canudas, i el 19 de gener del 1931 va aprovar l'examen sense cap problema. A només disset anys era la primera dona a obtenir el títol oficial de la Direcció General d'Aeronàutica Civil Espanyola. La

seva mare ho va saber quan la va veure fotografiada a la portada de *La Vanguardia*.

Instructora de vol

Des de llavors, la jove pilot –que es va convertir en una celebritat– va fer de tot: portar mercaderies, fer vols de passeig, repartir propaganda per les platges, fer classes... fins que va esclatar la guerra i la van mobilitzar. Tot i que no era una persona polititzada, va fer tota mena de tasques de suport a la República (transportar ferits, formar pilots i finalment ajudar persones a sortir del país), i per això es va guanyar l'odi explícit del general colpista Queipo de Llano. Amb la desfeta es va exiliar a Anglaterra amb el seu futur marit, Josep Carreras, que havia trobat feina com a pilot del ministeri de la Guerra de Churchill. Va morir l'any 2004 a Surrey sense haver tornat a volar mai més.

La seva mare va saber que s'havia tret el títol de pilot quan va veure la foto de la noia a la portada de 'La Vanguardia'.

Un institut ple d'artistes

El 1913 es funda a Barcelona, per iniciativa d'Adrià Gual, l'Escola Catalana d'Art Dramàtic. El 1927, això sí, l'ens canviarà de nom i passarà a dir-se Institut del Teatre.

La cara dels llibres

El 4 de febrer del 2004 un grup d'estudiants de Harvard van crear un web anomenat Facebook. En qüestió de poc temps, la xarxa social es va fer famosa arreu del món.

Marina Ginestà, icona de l'antifeixisme

Tolosa, 1919 - París, 2014 // **Periodista i traductora**

AMB L'ALÇAMENT FRANQUISTA, NO S'HO VA PENSAR DUES VEGADES I **ES VA MOBILITZAR PER FRENAR L'AGRESSIÓ FEIXISTA**. UNA FOTOGRAFIA, ON SE LA VEU VESTIDA DE MILICIANA EN UNA ACTITUD DE VALENTIA, LA VA CONVERTIR EN TOT UN SÍMBOL.

136

Si tot hagués anat bé, aquell 21 de juliol del 1936 Marina hauria estat fent d'intèrpret de francès als atletes, entrenadors i periodistes arribats d'arreu per cobrir les Olimpíades Populars que s'estarien celebrant a Barcelona. Però res no havia anat bé: l'exèrcit franquista s'havia revoltat i els Jocs s'havien hagut de suspen-

---

dre a última hora. Catalunya estava en guerra. I Marina, amb els seus companys de les Joventuts Comunistes (JSUC), s'havia mobilitzat per frenar l'agressió feixista.

Una idealista compromesa

I aquell dimarts, en lloc de ser en una competició d'atletisme, era a l'Hotel Colón de la plaça de Catalunya, d'on havien marxat els clients, i que es va convertir durant un

*Hans Gutmann
devia veure
aquella vitalitat
desbordant en els
seus ulls, i li va de-
manar que pugés
al terrat de l'hotel
per retratar-la.*

temps en un centre de reclutament. Acostumada a la vida frugal d'una família obrera, la Marina va viure aquells primers dies a l'hotel de luxe com una aventura inesperada. La guerra podia ser terrible i inquietant, però per a una noia de

disset anys idealista i compromesa, també tenia un punt d'emoció. No tenia cap dubte que la justícia guanyaria. Ho havia mamat des de petita, escoltant els pares i l'àvia, activistes destacats del comunisme, del cooperativisme, del feminisme.

Hans Gutmann devia veure aquella vitalitat desbordant als ulls de Marina, i per això li va demanar que pugés amb ell al terrat de l'hotel per retratar-la. Hans –o com es feia dir, Juan Guzmán– era un fotògraf comunista alemany que havia anat a Barcelona per cobrir les Olimpíades, i que va decidir quedar-s'hi un cop va esclatar la guerra. La foto que va fer aquell dia és avui una de les icones de la guerra: la noia vestida de miliciana, cabells curts al vent, i una mirada orgullosa i plena de confiança. A l'esquena, un fusell que li van deixar per a l'ocasió.

Fusell d'attrezzo

Va ser la primera i única vegada que va tenir un fusell a les mans. I és que l'aportació de Marina a la causa republicana va estar allunyada de les armes, ja que va fer de mecànografa, traductora i periodista per al PSUC. I amb la desfeta de la República va haver d'exiliar-se: primer a França, i després a Puerto Rico i Veneçuela. Finalment va tornar a Europa –amb una estada breu a Barcelona, on va publicar dues novel·les en català– i va viure els seus últims anys a París.

El Versalles de la pau

El 28 de juliol del 1919 és la data oficial en la qual acaba, després de cinc anys de batalles, la Primera Guerra Mundial. És, doncs, el dia de la signatura del Tractat de Versalles.

Consulta 'milionària'

El 9 de novembre del 2014 té lloc una consulta sobre la independència de Catalunya en la qual participen 2,3 milions de persones, amb un resultat favorable al sí del 81%.

Maria Rúbies i el somni de l'escola catalana

Camarasa, 1932 - Lleida, 1993 // **Professora i política**

PIONERA EN L'ENSENYAMENT DE LES MATEMÀTIQUES MODERNES, VA SER UNA GRAN DEFENSORA DE L'ESCOLA OBERTA. TENIA CLAR QUE ES PODIA ENSENYAR QUALSEVOL MATÈRIA EN CATALÀ I VA DEDICAR LA SEVA VIDA A DEMOSTRAR-HO AMB FETS, SENSE FER CAS DE LES VEUS CRÍTiques.

138

Quan ella va començar a parlar dels trencats, alguns dels presents –tots ells adults amb anys d'experiència com a mestres de matemàtiques– van posar cara d'incomprensió, i uns quants van dissimular una rialleta davant el que semblava una ridícula. Trencats? Algú va aclarir en veu baixa als companys despistats: "Vol dir *quebrados*". Corrien els anys seixanta, i eren en un curset de didàctica de les matemàtiques. Sentir-la parlar en català d'aquestes coses produïa en alguns el mateix xoc que el que va produir la frase "Sue Ellen, ets un pendó" en boca

---

del JR de *Dallas*. Ah, però així es pot fer tot en català, des de la ciència fins a la sèrie més frívola?

Una revolució silenciosa

Rúbies ho tenia clar, i ho va defensar amb tota naturalitat en aquelles sessions sobre matemàtiques modernes, vint anys abans que s'inaugurés TV3. Llavors, ella estava a la trentena, i el seu cos menut mantenia l'aparença fràgil de quan era una nena i encara vivia a la Noguera. La seva veu tampoc no era imponent. Però tenia una manera d'expressar-se tan convincent, i havia madurat tant les seves idees, que no li faltava autoritat ni davant dels nens ni d'aquella colla de mestres.

Una infantesa complicada

Maria Rúbies i Garrofé va néixer el 1932 a Camarasa. Com que el pare va estar en un camp de concentració després de la guerra, no ho va tenir fàcil per anar a l'escola: quan van viure a Sant Llorenç de Morunys, havia d'escoltar el mestre des del carrer, perquè no la deixaven entrar a classe. El 1957, però, va aconseguir llicenciar-se en matemàtiques. Llavors es va

convertir en una líder de la revolució silenciosa per a la renovació pedagògica.

Somniava una escola oberta, activa i catalana, i per aconseguir-ho va lluitar en tots els fronts que va poder: com a pedagoga a través de l'ensenyament, a infants i a mestres, i com a política —va ser membre electa del Congrés i Senat espanyols, i també del Parlament català per Convergència Democràtica de Catalunya. També va presidir el primer Consell Escolar de Catalunya, i altres innumbrables institucions educatives. Sempre oberta a les idees noves, va impulsar l'ensenyament de la informàtica als nens ja el 1974, a través del sistema Logo. Va morir prematurament el 1993, el mateix any en què als EUA es popularitzava una eina que segurament li hauria encantat: el primer navegador d'internet.

Com que el seu pare havia estat en un camp de concentració, no la deixaven entrar a l'escola. Però ella va decidir escoltar les explicacions del mestre des del carrer.

Un bon regal de naixement

El 1932 es publica el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, que serà normatiu fins a l'aparició de la primera edició del *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'IEC, el 1995.

Id'un, en van sortir dos

El gener del 1993, i després de setanta-cinc anys d'existència, Txecoslovàquia es va dividir en dos estats de nova creació: la República Txeca i Eslovàquia.

Índex onomàstic

A

Albert, Caterina: **81, 92-93**

Aleixandre Ballester, Concepció:
82-83

Amichi, Bella d': **28-29**

Anglada, Lola: **104-105**

Aragó i Hongria, Sança d': **34-35**

B

Badia, Conxita: **112-113**

Bar, Violant de: **45, 48-49**

Barcelona, Emma de: **16-17**

Bellera, Aldonça de: **50-51**

Bertrana, Aurora: **9, 106-107**

Bonanada: **44-45**

Bonnemaison, Francesca: **94-95,**
100, 119, 127, 134

Borràs, Margarida: **88-89**

Borràs i Saperas, Salut: **96-97**

C

Capdevila d'Oriola, Montserrat:
124-125

Carnera, Violant: **66-67**

Castella, Maria de: **54-55**

Cerdà, Clotilde: **84-85**

Cerdanya, Guinedilda de: **14-16**

Cervelló, Maria de: **32-33**

Claramunt, Carme: **116-117**

Claramunt, Teresa: **86-87**

Codines, Gueraula de: **38-39**

Colomer, Mari Pepa: **134-135**

Comenge, Cecília de: **46-47**

Coranty, Emília: **88-89**

Coromines, Júlia: **130-131**

D

De la Marca, Llúcia: **20-21**

Del Río, Caritat: **108-109**

Duoda: **12-13**

E

Elisava: **22-23**

Estivill, Lluïsa: **76-77**

F

Ferrer, Eulàlia: **72-73**

Fiveller, Maria Francesca: **70-71**

Freixas, Narcisa: **80-81**

G

Ginestà, Marina: **136-137**

I

Ingilberga: **18-19**

L

Llubera, Lina: **114-115**

M

Margarida: **52-53**

Martínez Sagi, Anna Maria: **128-129**

Mas, Margalida Beneta: **68-69**

Mayol, Maria: **100-101**

Mercadera, Na: **36-37**

Monner, Anna: **78-79**

Montcada, Elisenda de: **42-43**

Montpeller, Maria de: **24-25**

Morales, María Luz: **118-119**

Morell, Juliana: **64-65**

Murià, Anna: **122-123**

N

Núñez Targa, Mercè: **132-133**

P

Pi de la Serra, Paulina: **126-127**

Pi i Sunyer, Maria: **102-103**

Placídia, Gal·la: **10-11**

R

Roser, Isabel: **62-63**

Rúbies, Maria: **138-139**

S

Sant Climent, Elisenda de: **30-31**

Supervia, Conxita: **110-111**

T

Terrer, Brígida: **56-57**

Torrents, Josefina: **120-121**

U

Urgell, Aurembiaix d': **26-27**

V

Vedruna, Joaquina: **74-75**

Vigneaux, Celestina: **98-99, 131**

Villena, Isabel de: **60-61**

X

Xirivella, Valençona de: **40-41**

W

Wehrle, Emerenciana: **90-91**

Agraïments

Aquest llibre no hauria estat possible sense la feina de moltes persones que, des de fa anys, treballen per treure a la llum la vida de dones que han destacat o que mereixen reconeixement. La informació l'he trobat en tota mena de formats: llibres d'història, reportatges, entrevistes, monografies, programes de ràdio, documentals de televisió... Han estat centenars de fonts, però voldria destacar les obres que ben sovint han estat el punt de partida dels articles, la base per començar a fer la recerca: a la xarxa, el Diccionari Biogràfic de Dones (dbd.cat), un projecte de la Xarxa d'Universitats Lluís Vives, i en paper, els volums de biografies *Catalanes del IX al XIX* i *Catalanes del XX*, d'Eumo Editorial. D'altra banda, voldria remarcar la tasca d'Albertí Editor, que ha pu-

blicat diversos reculls de biografies femenines. Aquests projectes són enormement importants, perquè ens ajuden a fer visible l'aportació, encara molt desconeguda, de les dones a la nostra història i la posen a l'abast de tothom. Darrere de cadascuna d'aquestes obres hi ha el treball rigorós de moltes persones i la voluntat de sistematitzar aquest patrimoni, que hem de reivindicar com a país. Una voluntat que té un dels seus antecedents més importants en la col·lecció Clàssiques Catalanes, de LaSal. Edicions de les dones. Una de les fundadores, Mari Chordà, definia el 1988 aquesta col·lecció com una "perillosa i enormement gratificant aventura".

Ara l'aventura ja no sembla tan perillosa, gràcies, en part, a aquestes pioneres. De gratificant, però, encara n'és un munt.

Agnès Rotger

Badalona,
octubre de 2017

Elles!

Hi ha una dita que afirma que la història l'escriuen els poderosos. I si repassem els llibres d'història, comprovarem fàcilment que la frase no va gens desencaminada: la majoria dels noms escrits en majúscules que ens han arribat són de poderosos, d'homes poderosos. Però de protagonistes de la història n'hi ha molts més. Moltes més.

Matemàtiques, escriptores, aviadores, compositores, metgesses, dibuixants... Monges rebels, reines astutes, guaridores humils, activistes valentes... Totes les dones que apareixen en aquest recull ens mostren, amb la seva vida, que la història també s'escriu en femení. I si fins ara els seus exemples de fortalesa, coratge i perseverança s'han mantingut silenciats, ara les hem de recordar i reivindicar més que mai. I amb majúscules.

Aquest llibre recupera i dona visibilitat a 65 dones, totes d'arreu dels Països Catalans, que l'Institut Català de les Dones rescata de l'oblit coincidint amb el 125è aniversari del naixement d'Aurora Bertrana, una altra dona rebel i inconformista amb la societat que li va tocar viure, i una figura imprescindible per conèixer la nostra història.

Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Dones

SÀPIENS

ISBN 978-84-393-9607-9

9 788439 396079